

**İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL
VATANDAŞLIKLA İLGİLİ YAPILAN
ÇALIŞMALARIN META SENTEZ
YOLUYLA İNCELENMESİ**

Münevvere BOZKURT
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. Sibel YAZICI
Mayıs, 2023
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL
VATANDAŞLIKLA İLGİLİ YAPILAN
ÇALIŞMALARIN META SENTEZ YOLUYLA
İNCELENMESİ**

**Hazırlayan
Münevvere BOZKURT**

**Danışman
Doç. Dr. Sibel YAZICI**

AFYONKARAHİSAR 2023

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**İlkokul Eğitiminde Dijital Vatandaşlıkla İlgili Yapılan Çalışmaların Meta Sentez Yoluyla İncelenmesi**” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti hâlinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

15/05/2023

İmza

Münevvere BOZKURT

T.C.

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Münevvere BOZKURT
	Numarası	190682114
	Anabilim Dalı	Temel Eğitim
	Programı	Sınıf Eğitimi
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı	İlkokul Eğitiminde Dijital Vatandaşlıkla İlgili Yapılan Çalışmaların Meta Sentez Yoluyla İncelenmesi	
Tez Savunma Sınav Tarihi	15/05/2023	
Tez Savunma Sınav Saati	11:00	

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek oy birliği – oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIĞLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN META SENTEZ YOLUYLA İNCELENMESİ

Münevvere BOZKURT

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL EĞİTİM ANABİLİM DALI

Mayıs, 2023

Danışman: Doç. Dr. Sibel YAZICI

Bu araştırmada, ilkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili 14 adet makale, 4 adet yüksek lisans tezi, 2 adet doktora tezi olmak üzere toplam 20 çalışma belirlenen ölçütler doğrultusunda incelenmiştir. Bu çalışmalardan elde edilen verilerin meta-sentez yöntemi ile ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmaya dâhil edilecek çalışmalar için belirlenen kriterler; YÖK veri tabanından, ULAKBİM, Google Scholar, ERIC ve SSCI veri tabanlarından “dijital vatandaşlık, dijital etik, dijital iletişim, dijital okuryazarlık, dijital erişim, dijital ticaret, dijital hak ve sorumluluklar, dijital hukuk / dijital kanun, dijital gizlilik ve güvenlik ve dijital sağlık” anahtar kelimelerini içeren, dijital vatandaşlık ya da alt boyutlarını ilkokul eğitiminde inceleyen, tam metnine ulaşılan Türkçe yayınlanmış çalışmalardır. Araştırma amacına uygun olarak çalışmaların özet, yöntem, bulgular, sonuç ve öneri kısımları derinlemesine incelenmiştir. Verilerin analiz edilmesinde içerik analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre makale çalışmalarının en fazla 2018 ve 2022 yılında, tez çalışmalarının ise en fazla 2022 yılında yayınlandığı, çalışmalarda tercih edilen araştırma yönteminin ağırlıklı olarak nitel araştırma yöntemi olduğu, örneklem seçim türlerinden en çok amaçsal örnekleme ve kolay ulaşılabılır durum örnekleme kullanıldığı, veri toplama aracı olarak doküman incelemenin yoğunlukta olduğu, veri analiz yöntemlerine bakıldığında içerik analizinin tercih edildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. İncelenen çalışmaların sonuçları değerlendirildiğinde; İlkokul Programlarının dijital vatandaşlık ve alt boyutları yönünden düzensiz dağılım gösterdiği ve yeterli düzeyde olmadığı, sınıf öğretmeni ve öğretmen adaylarının çoğunluğunun dijital vatandaşlık ve alt boyutları hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıkları bununla birlikte ilkokul eğitiminde dijital vatandaşlık eğitimi konusunun oldukça önemli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, dijital vatandaşlık, dijital vatandaşlık alt boyutları, meta-sentez.

ABSTRACT

INVESTIGATION OF STUDIES ON DIGITAL CITIZENSHIP IN PRIMARY SCHOOL EDUCATION THROUGH META SYNTHESIS

Münevvere BOZKURT

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF BASIC EDUCATION

May, 2023

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Sibel YAZICI

In this research, a total of 20 studies, including 14 articles, 4 master's theses, 2 doctorate theses, on digital citizenship in primary school education were examined in accordance with the determined criteria. It is aimed to present the data obtained from these studies with the meta-synthesis method. The criteria determined for the studies to be included in the research; From YÖK database, ULAKBİM, Google Scholar, ERIC and SSCI databases "digital citizenship, digital ethics, digital communication, digital literacy, digital access, digital commerce, digital rights and responsibilities, digital law / digital law, digital privacy and security and digital These are studies published in Turkish that include the keywords "health", examine digital citizenship or its sub-dimensions in primary school education, and reach the full text. In accordance with the purpose of the research, the summary, method, findings and conclusions of the studies were examined in depth. Content analysis was used to analyze the data. According to the findings, it was determined that the most of the articles were published in 2018 and 2022, the thesis studies were published in 2022 at the most, the preferred research method in the studies was mainly qualitative research method, the most used sampling method among the sample selection types was purposeful sampling and easily accessible case sampling. As a tool, it was concluded that document analysis was intense and content analysis was preferred when looking at data analysis methods. When the results of the studies examined are evaluated; It has been concluded that the primary school programs are not sufficiently distributed in terms of digital citizenship and its sub-dimensions, that the majority of primary school teachers and teacher candidates do not have enough information about digital citizenship and its sub-dimensions, however, the subject of digital citizenship education in primary school education is very important.

Keywords: Primary school, digital citizenship, sub-dimensions of digital citizenship, meta-synthesis.

ÖNSÖZ

İlkokulun amacı bilinçli bireyler yetiştirmek iken dijital vatandaşlık kavramı ise bilinçli bireyler yetişirken dijital ortamları aktif ve etkin bir şekilde kullanmayı ifade etmektedir. İlkokul eğitimi ile dijital vatandaşlık birbiriyle ilişkili kavramlarken ilkokul eğitiminde dijital vatandaşlık çalışmalarını inceleyen araştırmaların sınırlı olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle araştırmanın, alan yazındaki bu eksikliği gidermek ve ilkokul eğitiminde dijital vatandaşlığın nasıl ve ne ölçüde yer aldığını tespit etmek açısından önemlidir.

Bu tezin hazırlanması sürecinde desteğiyle, rehberliğiyle hep yanımda olan çok kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Sibel YAZICI'ya, tezime verdikleri değerli katkıları nedeniyle çok değerli hocam Doç. Dr. Hacer BİLİM ve Doç. Dr. Ahmet YAMAÇ hocama, yüksek lisans eğitimim süresince desteğini ve yardımını hiç esirgemeyen çok kıymetli okul müdürüm Fatih TUĞRUL'a, çalışma arkadaşlarıma, dostlarıma, her konuda olduğu gibi bu süreçte de yanımda olan, bana hep destek olan eşime ve ailelerime çok teşekkür ediyorum.

Münevvere BOZKURT
2023, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. VATANDAŞLIK KAVRAMI.....	8
1.1. İNTERNET VE İNTERNETİN VATANDAŞLIK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	8
2. DİJİTAL VATANDAŞLIK KAVRAMI.....	9
3. DİJİTAL VATANDAŞLIĞIN ALT BOYUTLARI.....	10
3.1. DİJİTAL OKURYAZARLIK.....	10
3.2. DİJİTAL İLETİŞİM.....	11
3.3. DİJİTAL TİCARET.....	13
3.4. DİJİTAL ERİŞİM.....	15
3.5. DİJİTAL GİZLİLİK VE GÜVENLİK.....	16
3.6. DİJİTAL HAK VE SORUMLULUKLAR.....	19
3.7. DİJİTAL ETİK.....	20
3.8. DİJİTAL KANUN.....	21
3.9. DİJİTAL SAĞLIK.....	22
4. DİJİTAL VATANDAŞLIK EĞİTİMİ.....	23
4.1. İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIK.....	24
4.2. İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIK EĞİTİMİ.....	25
5. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	28
5.1. TÜRKİYE'DE YAPILAN ARAŞTIRMALAR.....	28
5.2. YURT DIŞINDA YAPILAN ARAŞTIRMALAR.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1. ARAŞTIRMA MODELİ VE DESENİ.....	35
2. ÇALIŞMA GRUBU.....	37
3. VERİLERİN TOPLANMASI.....	38
3.1. ÇALIŞMAYA DÂHİL EDİLME ÖLÇÜTLERİ.....	41
4. VERİLERİN ANALİZİ.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. ARAŞTIRMANIN BULGULARI	48
1.1. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLA YAPILAN ÇALIŞMALARIN ARAŞTIRMA TÜRLERİNE İLİŞKİN BULGULAR ..	48
1.2. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN KONU İÇERİKLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	49
1.3. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLA İLGİLİ YAPILAN TEZ ÇALIŞMALARININ YAYIN YERLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	50
1.4. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLA İLGİLİ YAPILAN MAKALE ÇALIŞMALARININ YAYIN YERLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	50
1.5. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	51
1.6. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN ÇALIŞMA GRUBU/ÖRNEKLEM KİTLESİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	51
1.7. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN ÇALIŞMA GRUBU/ÖRNEKLEM SEÇİM TÜRÜNE İLİŞKİN BULGULAR.....	52
1.8. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN ÇALIŞMA GRUBU/ÖRNEKLEM SAYILARINA İLİŞKİN BULGULAR.....	53
1.9. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN VERİ TOPLAMA ARAÇLARINA İLİŞKİN BULGULAR	54
1.10. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN VERİ ANALİZ YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	54
1.11. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLA İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALARIN SONUÇLARINA İLİŞKİN BULGULAR.....	55
1.11.1. İlkokul Programlarında Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları	55
1.11.2. Kavramsal Olarak Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları	57
1.11.3. İlkokul Ders Kitaplarında Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları.....	58
1.11.4. Dijital Vatandaşlık ile İlgili Etkinlikler	58
1.11.5. Dijital Okuryazarlığa Yönelik Algı ve Tutumlar	58
1.12. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN ÖNERİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	59
1.12.1. İlkokul Programlarında Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları	59
1.12.2. Eğitim, Uygulama ve Faaliyetlerde Dijital vatandaşlık ve Alt Boyutları	60
1.12.3. İlkokul Ders Kitaplarında Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları.....	61
1.12.4. Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutlarına Yönelik Algı ve Tutum	61
1.12.5. Dijital Okuryazarlık Becerisi.....	61
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	63
KAYNAKÇA.....	74
EKLER	83

TABLULAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Meta-Senteze Dâhil Edilen Araştırmaların Kodu, Yazarı ve Adı	37
Tablo 2. Anahtar Kelimeler Doğrultusundaki Araştırmaların Dağılımı.....	43
Tablo 3. Çalışma Türlerinin Dağılımı.....	48
Tablo 4. Çalışmaların Konu İçeriklerinin Dağılımı	49
Tablo 5. Tez Çalışmalarının Yayın Yerlerinin Dağılımı	50
Tablo 6. Makale Çalışmalarının Yayın Yerlerinin Dağılımı	50
Tablo 7. Çalışma Yöntemlerinin Dağılımı.....	51
Tablo 8. Çalışmaların Çalışma Grubu/Örneklem Kütlesinin Dağılımı	52
Tablo 9. Çalışmaların Çalışma Grubu/Örneklem Seçim Türlerinin Dağılımı	53
Tablo 10. Çalışmaların Çalışma Grubu/Örneklem Sayılarının Dağılımı.....	53
Tablo 11. Çalışmaların Veri Toplama Araçlarının Dağılımı	54
Tablo 12. Çalışmaların Veri Analiz Yöntemlerinin Dağılımı	54

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. Meta-Sentez Yönteminde Uygulanacak Adımlar	39
Şekil 2. Araştırma Dâhil Etme İşlem Basamakları.....	42
Şekil 3. Miles-Huberman Modeli (Miles ve Huberman, 1994)	45

GİRİŞ

Bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sadece bilişim dünyasında değil; sosyal, kültürel ve ekonomik hayatta da pek çok değişikliği beraberinde getirmiştir (Karaduman, 2011). Bunun yanında sağlık, ticaret, tekstil ve sanayi gibi alanları etkilemiş, bu alanlarda görev yapan elemanları yetiştirmek için var olan eğitim sisteminde de değişikliklere neden olmuştur (Larson, Miller ve Ribble, 2009).

Bilgi iletişim teknolojilerini etkili hale getiren internetin varlığıyla beraber vatandaşlık anlayışında değişiklikler oluşmaya başlamış ve dijital vatandaşlık kavramı literatürde yerini almıştır (Karaduman, 2011). Dijital vatandaşlık, sanal ortamda etik kurallar dâhilinde karşılaşılabilecek tehlikelerin farkında olarak hareket etmek şeklinde ifade edilmektedir (Aydın, 2015).

Dijital vatandaşlık, teknolojiyi etkin ve bilinçli kullanan bir toplum anlamına gelmektedir. Dünya'nın daha yaşanabilir bir yer olabilmesi için toplum temelini oluşturan çocukların bilgi ve becerilere internet aracılığı ile erken yaşlardan itibaren ulaşmaları etkin ve bilinçli dijital vatandaşlara dönüşmeleri açısından önemlidir (Prensky, 2016). Sanal ortamlarda öğrencilerin kendilerini kötü davranışlardan, kötü içeriklerden, kötü amaçları olan kişilerden korumak için eleştirel düşünmeyi ve kendine, çevresindeki bireylere, fikir haklarına saygı göstermeyi öğrenmesi beklenmektedir Dijital vatandaşlık, gelişmekte olan dijital dünyanın önemli üyeleri olan çocukları, teknolojiyi etkin ve bilinçli kullanan toplum üyesi olmaya hazırlamayı amaçlamaktadır (Bennet, Wells & Rank, 2009).

Yapılan araştırmalar çocukların interneti kullanırken gizlilik ve güvenlik, etik, erişim, iletişim, sağlık gibi konularda sıkıntılar yaşadıklarını göstermektedir (Kabakçı ve Can, 2009; Deniz, 2010; Kadli, Kumbar & Kanamadi, 2010). Çocukların yaşadığı bu sıkıntılar karşısında ailelerin ve öğretmenlerin yol gösterecek bilgi ya da tecrübeye sahip olmaları beklenmektedir. Aksi takdirde yaşanan bu sıkıntıların artması ve derinleşmesi muhtemel hale gelebilecektir. Bilgi iletişim teknolojilerinin giderek gelişmesi, değişen ve dijitalleşme yolunda ilerlenen bu zamanın işleyişine güvenilir ve etkin bir şekilde dâhil olabilmeyi gerektirmenin yanında erişim ağlarına bilgili ve bilinçli bir şekilde hâkim olmayı değerli kılmaktadır fakat kimi aileler gerek ekonomik gerekse sosyal sebeplerden dolayı bu bilinci çocuklara tam olarak kazandıramamaktadır. Bu nedenle çocuklara ilgili

bilinçlendirme ve sorumluluğunu kazandırmada eğitim kurumlarına çok iş düşmektedir (Riblle, 2006).

İlkokul eğitiminin amacı her öğrencinin bireysel gelişim sürecine ve düzeyine uygun olacak şekilde, öz disiplin ve öz güven sahibi, günlük hayatta kullanması gereken temel sayısal, sözel, sosyal ve bilimsel akıl yürütme becerilerini kazanmış aktif ve etkin bireyler yetiştirmektir (MEB, 2018, s.3). Bu noktada ilkokul dönemi, çocukların dijital vatandaşlık becerilerini geliştirmeye başladıkları, interneti ve dijital teknolojileri daha aktif olarak kullanmaya başladıkları bir dönemdir. Bu açıdan ilkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili çalışmaların yapılması ve bu çalışmaların genel bir çerçevesini belirleyecek değerlendirme araştırmaları oldukça önemlidir. Değerlendirme çalışmaları araştırmaların yönünü belirleyeceği gibi hedeflenen noktaya ne ölçüde ulaşılabilineceği konusunda genel bir çerçeve çizmeye yardım edecektir.

Problem Durumu;

Gelecekte bilinçli vatandaşlardan oluşan bir toplum oluşturmanın yolu erken yaşta dijital vatandaşlıkla ilgili kaliteli bir eğitim verilmesinden geçmektedir (Bakır, 2016). İlkokul çağındaki çocuklar, interneti ve diğer dijital araçları sıkça kullanırlar ve bu nedenle dijital vatandaşlık konusunda eğitim almaları son derece önemlidir. İlkokul eğitimi, çocuklara bu konuda temel bilgileri verir ve dijital vatandaşlık konusunda örnek davranışlar sergilemelerine yardımcı olur (Şen, 2022). Dijital vatandaşlık bu noktada çevrimiçi dünyada doğru davranışları sergilemek, dijital etik değerleri anlamak, kişisel bilgi güvenliği, siber zorbalık, çevrimiçi söylem ve diğer dijital konularda bilinçli ve etik davranmaya katkı sağlayacaktır (Öncül, 2020). İlkokul eğitimi sırasında bu konuları öğrenmeye başlayan çocuklar, dijital vatandaşlık konusunda bilinçli hale gelmektedirler. Bu sayede çocuklar, dijital dünyada güvende kalabilirler ve etik davranışlar sergileyerek olumlu bir dijital deneyim yaşayabilirler. İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık eğitiminin verilmesi, çocukların dijital dünyada güvenli, saygılı ve sorumlu davranmalarını sağlamak için önemli bir adımdır.

Dijital vatandaş yetiştirilmenin hedef haline gelmesi gereken ilkokul eğitiminde sınıf öğretmenlerinin rolü oldukça önemlidir. Sınıf öğretmenleri, öğrencilere dijital teknolojileri etik ve güvenli bir şekilde kullanma becerisini öğretmekle sorumludur. Sınıf öğretmenleri, öğrencilere dijital dünyada nasıl doğru kararlar alacaklarını, dijital ortamda nasıl güvende kalacaklarını ve dijital vatandaşlık ilkelerine nasıl uyacaklarını

öğretmektedirler. Bunun yanı sıra, sınıf öğretmenleri, öğrencilerin dijital teknolojileri nasıl etkili bir şekilde kullanacaklarını öğreten ve dijital dünyada iletişim becerilerini geliştirmelerine yardımcı olan bir konumdadır (Bakır, 2016).

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde sınıf öğretmenleri ve öğretmen adayları ile gerçekleştirilen çalışmalarda; dijital okuryazarlığa yönelik (Öksüz, Güven Demir, İci, 2016; Arslan, 2019; Ocak ve Karakuş, 2019; Öztürk ve Budak, 2019; Yontar, 2019; Korkmaz, 2020; Yazıcıoğlu, Yaylak ve Genç, 2020; Yılmaz ve Doğusoy, 2020; Cender ve Doğu, 2021; Gökbulut, 2021; Keskin ve Küçük, 2021; Özer, 2021; Küslü, 2022; Sevinç, Akyüz ve Dönmez, 2022), dijital vatandaşlık algısı (Arcagök,2020), dijital okuma yazma uygulamaları (Yamaç, 2019), dijital vatandaşlık düzeyleri (Bakır, 2016; Görmez, 2017; Yılmaz, 2019), dijital etiğe yönelik (Özbay, Doğan, Yıldız ve Seferoğlu, 2021), dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına (Görmez, 2016) yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. İlkokul öğrencileri ile yapılan çalışmalarda ise dijital vatandaşlık farkındalıklarının akran öğretimiyle geliştirilmesi (Öncül, 2020) ve dijital vatandaşlık tutum ölçeği geliştirmeye yönelik (Şen, 2022) çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir. Dijital vatandaşlığa yönelik inceleme çalışmalarına bakıldığında ise: Türkiye’de dijital vatandaşlık çalışmalarına (Sarı ve Taşer, 2018) ve Türkiye’de eğitim alanında dijital vatandaşlık çalışmalarına yönelik (Öztürk, 2021; Seviçen ve Yılar, 2022; Yeşiltaş ve Gez Çınpolat, 2022) çalışmaların yanı sıra Türkiye’de dijital okuryazarlık çalışmalarının incelendiği (Özkaya ve Erat, 2022) araştırmalara rastlanılmaktadır.

İlkokulda dijital vatandaşlığın önemi dikkate alındığında yapılan nitel çalışmaların eğilimlerini belirlemek daha önceden bilinen veya fark edilmemiş problemlerin algılanması, probleme ilişkin doğal olguların gerçekçi bir şekilde ele alınmasına yönelik öznel-yorumlayıcı bir sürecin ne şekilde ifade edildiğini ortaya koyacaktır (Seale, 1999; akt. Baltacı). Dahası nitel araştırmalar özel durumları tüm gerçekliğiyle yansıtan, ulaştıkları sonuçlarla kuramların üretilmesini kolaylaştıran ve sonuçlarının uygulanabilirliği daha yüksek olan çalışmalar olduğundan (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2009) bu durum ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili çalışmaların eğilimlerini görmeyi ve yapılacak yeni çalışmalara yön vermeyi sağlayabilecektir. Ayrıca araştırma ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili nitel çalışmaların çeşitliliği, benzerliği ve farklılığını ortaya koyabilecektir. Çalışma alanyazına belirtilen noktalarda katkı sağlamanın yanında ilkökulun dijital vatandaşlık

bilinci oluşturma ve edindirmedeki yerine de vurgu yapmış olacaktır. Tüm bunlar dikkate alındığında çalışmanın bir ihtiyaç olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili alanyazında yer alan çalışmaların nitel boyutuyla değerlendirilmesi gelecek çalışmalara yn gösterici olurken konuların farklı ve daha geniş bir çerçeveden bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmasına katkı sağlayabilecektir.

Araştırmanın Amacı;

Dijital ortamların giderek yaygınlaştığı bu dönemde bireylerin dijital ortamlarda bilgi iletişim teknolojilerini aktif ve bilinçli bir Şekilde kullanan vatandaşlar olması istenmekte ve beklenmektedir. Bilim ve teknolojiyi takip eden, bilinçli kullanan bireyler yetiştirmenin ilkokul çağında önemi göz önünde bulundurulduğunda ilkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili çalışmaların yapılması oldukça önemlidir. Buradan hareketle çalışmanın temel amacı, ilkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili nitel çalışmaların incelenmesi, güçlü yönlerinin ve sınırlılıklarının ortaya konularak yorumlanması, değerlendirilmesi ve karşılaştırılmasıdır. Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan nitel çalışmaların türlerine göre dağılımları nasıldır?
- Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan nitel çalışmaların konu içeriklerine göre dağılımları nasıldır?
- Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan nitel tez çalışmalarının yayın yerlerine göre dağılımları nasıldır?
- Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan nitel makale çalışmalarının yayın yerlerine göre dağılımları nasıldır?
- Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmaların nitel yöntemlere göre dağılımları nasıldır?
- Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmaların nitel çalışma grubu/örneklem kitlesine göre dağılımları nasıldır?
- Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmaların çalışma grubu/örneklem seçim türüne göre dağılımları nasıldır?
- Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmaların nitel çalışma grubu/örneklem sayılarına göre dağılımları nasıldır?

• Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmaların nitel veri toplama araçlarına göre dağılımları nasıldır?

• Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmaların nitel veri analiz yöntemlerinin dağılımları nasıldır?

• Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan nitel çalışmaların sonuçları nelerdir?

• Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan nitel çalışmaların önerileri nelerdir?

Sınırlılıklar;

Çalışmanın kapsamı Türkiye’de;

• Dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmaların türüyle,
• Dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmaların yayın yeriyle,

• Dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmalardaki konu içerikleriyle,

• Dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemlerle,

• Dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmalarda kullanılan örneklem kitlesiyle,

• Dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmalarda kullanılan örneklem seçim türleriyle,

• Dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmalarda kullanılan örneklem sayılarıyla,

• Dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmalarda kullanılan veri toplama araçlarıyla,

• Dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmalarda kullanılan verilerin analiz teknikleriyle,

• Dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmaların sonuçlarıyla,

• Dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmaların önerileriyle,

• Dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde ulaşılan çalışmalar ile

• YÖK veri tabanından ulaşılabilen erişim izni olan lisansüstü tezler ile

- ULAKBİM, Google Scholar, ERIC ve SSCI veri tabanlarında bulunan veya online olarak ulaşılabilen Türkçe çalışmalar ile,

- Dijital vatandaşlıkla ilgili ilkökul eğitiminde yapılan Türkçe yayınlar ile
- Nitel ve karma araştırma yöntemleri ile sınırlıdır.

Sayıtlılar;

Bu araştırmada,

- İncelenen çalışmaların nitel bulgularına araştırmacı tarafından ulaşıldığı,
- İncelenen çalışmaların araştırma sonuçlarının tarafsız bir şekilde hazırlandığı,
- İncelenen çalışmalardaki verilerin bilimsel araştırma etik kuralları doğrultusunda elde edildiği,

- İncelenen çalışmalarda kullanılan yöntemlerin araştırma açısından uygun olduğu varsayılmıştır.

Tanımlar;

- Dijital vatandaş: Dijital vatandaş dijital ortamda aktif ve etkin olarak bulunan bireylerdir (Karaduman, 2011).

- Dijital vatandaşlık: Bilgi iletişim teknolojilerini yasal, etik, güvenli ve bilinçli kullanımını ifade eder (Karaduman, 2011).

- Dijital erişim: Bireylerin dijital teknolojiye herhangi bir yerden, hızlı ve kaliteli bir şekilde ulaşabilmesidir (Öztürk, 2015).

- Dijital ticaret: Ticareti yapılacak ürünlerin bilgisayar ağları aracılığıyla üretiminin sağlanması, tanıtımlarının yapılması, satış, ödeme ve müşterilere ulaşımının sağlanmasıdır (Marangoz, 2011).

- Dijital iletişim: Dijital ortamda bilgi alışverişinin yapılabilmesi, farklı iletişim kaynaklarını kullanabilme becerisine sahip olunması ve iletişim kaynaklarının doğru zamanda ve doğru şekilde kullanılmasıdır (Çubukcu ve Bayzan, 2013).

- Dijital okuryazarlık: İstenen bilgilere erişebilmek için dijital arama becerilerinin gelişmesi ve bilgi iletişim teknolojilerini doğru ve etkili kullanılmasıdır (Ribble & Bailey, 2004).

- Dijital etik: Dijital ortamı kullanırken başkalarının haklarına saygı duyulması ve dijital araçların ne zaman ve nasıl kullanılacağı sorumluluğuna sahip olunmasıdır (Çubukcu ve Bayzan, 2013).

- Dijital kanun: Sanal dünyada yapılan işlerin elektronik sorumluluğunun olduğu ve kanunlarla yaptırım altına alındığı anlamına gelir (Karaduman, 2011).
- Dijital hak ve sorumluluklar: Öğrencinin, yöneticinin, öğretmenin, ailenin veya toplumun üyelerinin dijital ortamdaki özgürlüklerine değer vermeyi içermektedir (Ribble, 2006).
- Dijital sağlık: Çevrimiçi ortamın getirdiği fiziksel ve psikolojik sağlık sorunları ile ilgili bilinçli olma durumudur (Çubukcu ve Bayzan, 2013).
- Dijital güvenlik ve gizlilik: Dijital güvenlik; ağ, internet ve işletim sistemlerinden kaynaklı tehlikelere karşı önlem almaktır. Dijital gizlilik ise, dijital güvenlikle ilgili gerekli önlemleri alma ve gizli bilgilerin paylaşılmamasıdır (Ribble & Bailey, 2004).

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. VATANDAŞLIK KAVRAMI

Vatandaşlık, farklı insanlar tarafından farklı şekillerde algılanan soyut bir kavramdır. Bu nedenle vatandaşlık kavramı belli sınırlarla değerlendirilmelidir. Vatandaşlık kavramı bazı insanlar tarafından vatanseverlik olarak algılanırken bazı insanlar tarafından ahlak kurallarına aykırı olmayan etik bir değer olarak algılanmaktadır (Stevenson, 2010).

Bilgi iletişim teknolojilerinin ve internetin gelişmesi ve kullanımının artması ortak değerlere ve ortak ilgi alanlarına sahip bireylerin topluluklar oluşturmalarına imkân vermektedir. İnternet, siyasi durumlar ve olaylar ile ilgili bilgi sahibi olmadan bu süreçleri eleştirmeyi, desteklemeyi ve etkin olarak katılmayı, siyasi süreçlerle ilgili düşünceleri diğer vatandaşlara, siyasilere ve ilgili mercilere ulaştırmayı sağlamaktadır. Bilgi iletişim teknolojileri ve internet, vatandaşlık kavramını ve bu kavrama yüklenen anlamları yenilemektedir (Karaduman, 2011).

1.1. İNTERNET VE İNTERNETİN VATANDAŞLIK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İnternet, var olan ya da üretilen bilginin saklanması, korunmasını, ulaşım kolaylığının sağlanmasını ve paylaşılmasını sağlayan bir teknolojidir. İnternet ilk kullanılmaya başladığında çok talep görmese de insanların zaman ve mekân kısıtlaması olmaksızın iletişim kurabilmelerini kolaylaştırmaktadır ve zamanla her ekonomik düzeyden her kesimden insanın talep ettiği bir teknoloji haline gelmiştir (Mestçi, 2007, s.1).

İnternet sahip olduğu pek çok yönüyle geleneksel iletişim araçlarından farklıdır. İnternet çok yönlü kullanım yelpazesine sahiptir. Sadece iletişim kurmak için değil, toplumsal, kültürel, ticari, eğitsel ve eğlendirici faaliyetler için kullanılan evrensel bir iletişim teknolojisidir. İnternetin en önemli amacı dijital hayatta aktif olarak var olan kullanıcıların duygularını, düşüncelerini, eleştiri ve yorumlarını etkin bir şekilde dünyayla paylaşmalarını sağlamaktır. Dünya üzerinde en geniş iletişim ağına sahip olan internet, belirli bir merkezi olmayan evrensel bir yapıya sahiptir. İnternet hiç kimseye ait değildir ve hiçbir kurum ve devlet tarafından i tek başına yönetilmemektedir (Akdeniz ve Altıparmak, 2008).

İnternetin ortaya ilk çıkışında kullanım amacı insanların birbiriyle iletişim kurması olsa da günümüzde internetin etkileri en çok sosyal yaşamda görülmektedir. Bunun yanında internet, bireylerin farklı konulardaki düşüncelerini açık bir şekilde ifade edebilmesi açısından demokrasinin gelişimine katkı sağlamakta ve vatandaşlık olgusunda değişiklikler meydana getirmektedir. Ayrıca internet, demokratik bir toplumda var olan vatandaşların devlet kurumlarıyla iletişim kurmasını kolaylaştırmakta ve bu durum da vatandaşın yönetime etkin katılımını sağlamaktadır. E-devlet uygulaması ile internet, vatandaşlık boyutunun yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. İnternetin vatandaşlık kavramı üzerinde oluşturduğu bir diğer etki ise dijital ortamda var olan topluluklara aidiyetin önemini ifade eden yeni bir vatandaşlık anlayışının benimsenmesini sağlamasıdır. Çeşitli bireyler tarafından oluşturulan dijital vatandaş kavramı bu bağlamda ortaya çıkmıştır (Karaduman, 2011).

2. DİJİTAL VATANDAŞLIK KAVRAMI

Dijital vatandaşlık, çeşitli kişiler tarafından farklı şekillerde tanımlanmış soyut bir kavramdır. Dijital vatandaşlık kavramının evrensel bir tanımı yoktur. Bunun nedeni ideal vatandaş kriterlerinin ve ideal dijital vatandaş özellikleri olan “yasal, etik, güvenli ve sorumlu” kavramlarının anlamının toplumlara, kültürlere, ülkelere ve kurumlara göre değişiklik göstermesidir (Karaduman, 2011). Dijital vatandaşlıkta teknoloji kullanılırken temel etik kurallara dikkat edilmesi ve bu kurallar doğrultusunda hareket edilmesi gerekmektedir (Ribble & Bailey 2007, s.9). Dijital vatandaşlık bireylerin çevrim içi ortama etkin katılımı, dijital vatandaşların bilgi iletişim teknolojilerini yasal, etik, güvenli ve bilinçli kullanımını, dijital ortamda güvenilir bir şekilde toplulukların oluşturulmasını, bireylerin kişisel bilgilerini nasıl koruyup düzenleyebileceğini ve internet kullanımında aktifleşmesini içermektedir (Karaduman, 2011).

Dijital vatandaş kavramı ile ilgili olarak literatürde e-birey, e-vatandaş kavramları ile de karşılaşılmaktadır. Bu kavramların dijital vatandaşlık kavramını bire bir karşıladığını düşünenler vardır. E- birey; zaman ve mekândan bağımsız olarak elektronik ortamda kolaylıkla iletişim kurabilen, oy kullanabilen, tüm hizmetlerden elektronik ortamdan yararlanabilen bireylerdir. E-vatandaş ise hayatı boyunca ihtiyacı olan hizmetleri elektronik ortamdan alabilme imkânı olan ve bu imkanları nasıl kullanacağı konusunda bilgili olan vatandaşlardır (Türkiye 2. Bilim Şurası, 2004). Dijital vatandaş ise birey olarak dijital ortamda aktif ve etkin olarak bulunan; çevrim içi ortamlarda

kültürel, toplumsal ve siyasal konularda görüşlerini ifade eden, fikir alışverişinde bulunan ve sorunlar üzerinde tartışma yapabilen; bilgi iletişim teknolojilerini kullanarak gündeme ulaşan, podcastler oluşturan ve bu podcastleri paylaşan; sesli, görüntülü, sesli ve görüntülü bilgilendirici yayınlarda yer alan ya da bu yayınları takip edebilen insanlardır (Karaduman, 2011). Görüldüğü gibi dijital vatandaş kavramı, e-birey ve e-vatandaş kavramlarından daha geniş bir içeriğe sahiptir.

3. DİJİTAL VATANDAŞLIĞIN ALT BOYUTLARI

Dijital vatandaşlık kavramı ortaya çıktığından bu zamana kadar farklı sınıflandırmalar yapılmış, en son yapılan ilgili çalışmalardan yola çıkarak dijital vatandaşlık 9 alt boyuta ayrılmıştır. Bunlar dijital okuryazarlık, dijital iletişim, dijital ticaret, dijital erişim, dijital gizlilik ve güvenlik, dijital hak ve sorumluluk, dijital etik, dijital hukuk ve dijital sağlıktır (Ribble, 2006).

3.1. DİJİTAL OKURYAZARLIK

İnternetin kullanımı yaygınlaşmasına rağmen internette bilgileri arama, istenen bilgileri bulma, ulaşılan bilgiler arasında gerekli ve uygun bilgileri seçme konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Yaşanan bu sorunların temel nedeni dijital arama stratejilerini iyi bilmeme ve dijital okuryazarlık becerilerinin yetersiz düzeyde olmasıdır. Dijital okuryazarlık becerisi, yüzlerce internet sitesinde yer alan bilgiler arasında gerekli ve uygun bilgiye ulaşabilmeyi sağlamaktadır (Martin, 2005).

Dijital okuryazarlık, dijital teknolojiyi uygun ve doğru bir şekilde kullanabilmek olarak da ifade edilmektedir. Başka bir ifade ile dijital okuryazarlık, istenen bilgilere erişebilmek için dijital arama becerilerinin gelişmesi ve bilgi iletişim teknolojilerini doğru ve etkili kullanılmasıdır (Ribble & Bailey, 2004). Dijital okuryazarlık ile ilgili bilinmesi gereken önemli konular aşağıda ifade edilmiştir (Ribble & Bailey, 2004):

- Dijital ortamla ilgili temel konuların öğrenilmesi: Web sayfaları, arama motorları, indirme siteleri vb.
- Çevrimiçi kaynakları değerlendirme, internet sitelerinde var olan içeriklerin doğruluğunun, dijital satıcıların güvenilirlik düzeylerinin değerlendirilmesi ve sanal dolandırıcılıkların tespit edilmesi.
- Çevrimiçi eğitim ve uzaktan eğitimi geliştirme.

Günümüzde dijitalleşmenin yaygınlaşması dijital dünyada yenilikleri ve değişimleri beraberinde getirmektedir. Bireylerin yeniliklere uyum sağlayabilmeleri, doğru bir şekilde takip edebilmeleri, etkin ve bilinçli dijital öğrenme gerçekleştirebilmeleri için dijital okuryazarlık ve sorgulama becerilerine sahip olmaları gerekmektedir. Dijital okuryazar olan bireyler farklı yöntemlerle bilgi toplayabilir ve kullanabilir ancak dijital okuryazarlıkta önemli olan bireylerin bilgileri anlamlandırarak ve farklı bilgi temellerine dönüştürerek kullanmasıdır (Karaduman, 2011).

3.2. DİJİTAL İLETİŞİM

Dijital araçların kullanımının artmasıyla birlikte insanlar arasındaki duygu ve düşünce aktarım yöntemleri de değişiklik göstermiştir. Geçmişte iletişim aracı olarak duman, farklı cisimlere vurarak, güvercin gibi yollarla bağlantı kurulmasına çalışılırken günümüzde cep telefonu, bilgisayar, sinyal cihazları gibi araçlar kullanılmaktadır. Geçmişten günümüze iletişim kurmak için kullanılan bu yöntemler arasındaki önemli fark paylaşılan bilgilerin yayılmasındaki hızdır. Günümüzde kullanılan iletişim yöntemleri sayesinde bilgiye ulaşma ve bilgiyi paylaşma hızı çok artmıştır. Artan bu hız ulaşılan bilgi miktarının da artmasını sağlamıştır. Bu durum iletişimin artık mekanik bir düzenle değil dijital bir düzenle sağlandığını göstermektedir (Karaduman, 2011).

İletişimi sağlayan dijital araçlar duygu, düşünce ve paylaşılması gereken verilerin çevrim içi ortamda paylaşılmasını sağlayarak yeni bir iletişim ağı oluşturmaktadır. Örneğin haberleşme için kullanılan mektupların yerini anlık mesaj gönderilebilen, e-posta aracılığıyla iletişim kurulabilen cep telefonları almıştır (Riblle, 2006). Cep telefonları, bilgisayarlar, cep bilgisayarları günümüzde kullanılan dijital iletişim araçlarıdır (Subrahmanyam & Greenfield, 2008). Dijital araçların kullanımının yaygınlaştığı bu çağda dijital iletişim araçları kullanım becerisi birçok kariyer alanında temel kriter olarak yer almaktadır (Karaduman, 2011).

Dijital iletişim, dijital araçları kullanarak duygu, düşünce ve bilgi paylaşma yeteneğidir (Karaduman, 2011). Dijital iletişim, dijital araçları kullanan bireylerin birbiriyle anlık iletişime geçmesine olanak sağlar. Fakat bazı dijital iletişim araçlarında yapılan görüşmeler kaydedilmekte, kullanıcılar tarafından diyaloglar silinse bile sistem tarafından yedeklenmektedir. Bu durum kullanıcılar için olumsuz sonuçlar oluşturabilmektedir. Pek çok kullanıcı yedeklenen iletişim diyaloglarını kimlerin görebileceğini veya bunların nasıl yorumlanabileceğini düşünmemektedirler. Bu

durumda kullanıcılar dijital araçları ne zaman ve nasıl kullanacakları konusunda bilinçlenmelidirler (Riblle, 2006).

Dijital iletişimin hem olumlu hem olumsuz yönleri bulunmaktadır. Dijital iletişimin olumlu yanları bireylerin birbiriyle anlık ve sürekli iletişim kurabilmeleridir. Bu iletişim sadece yurt içi değil ülkeler arası da kurulabilmekte, dijital iletişim sayesinde dünyanın dört bir yanında ulaşılmak istenen bilgi ve verilere erişilebilmekte, kültürler arası etkileşimin artırılabilen ve dünyadaki olaylardan haberdar olunabilmektedir (Varol ve Türel, 2003). Dijital iletişimin olumsuz yanı ise çocuklar ve gençler için önemli tehlikeler oluşturmaktadır. Bu tehlikelerden en önemlisi ise siber zorbalıktır. Siber zorbalık, kişi ya da kişilere karşı dijital iletişim araçlarıyla bilerek ve sürekli rahatsız edici ve zarar verici zorba davranışlardır (Li, 2007).

Teknolojinin ilerlemesiyle ve dijital iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte iletişim kurma teknikleri büyük bir değişimle karşı karşıya kalmıştır. Günümüzde bireyler neredeyse her an pek çok kişiyle iletişim halinde ve istediği verilere anında ulaşabilmektedir (Riblle, 2006). Bu durum her ne kadar iletişim kurma konusunda yeni kolaylıklar sunsa da bazı tehlikelere de sebep olmaktadır. Herkesin, en önemlisi de öğrencilerin bu tehlikelere karşı dikkat etmeleri, bilinçlenmeleri ve neler yapmaları gerektiğini öğrenmeleri gerekmektedir (Doorner, 2002). 12- 14 yaş aralığındaki çocuklar gelişimsel özellikleri gereği, arkadaş çevresinden çok fazla etkilenmekte, bazı durumlarda arkadaşlarını ailelerinden daha çok dinlemekte, arkadaşları gibi davranmaya ve konuşmaya başlamakta, arkadaşlarına çok fazla değer vermektedirler (Gürkan ve Gökçe, 1999, s. 99). Çocuklar bu davranışları dijital ortamda da sergilemekte, dijital ortamda çok fazla arkadaş edinmekte, yeni tanıdığı bu arkadaşlarına çok değer vermekte, bu insanların kötü niyetli olabileceğini ve amaçlarının zarar vermek olduğunu düşünmemektedirler. Günümüzde dijital araçlar ve internet bu kadar gelişmişken, gelecekte dijitalleşme düzeyinin çok daha ilerleyeceği düşünüldüğünde; çocukların şimdiki ve gelecekteki hayatlarına temel olması için öğrencilerin ilköğretim eğitiminden itibaren dijital iletişim araçlarının kullanımı konusunda eğitilmeli, bilinçlendirilmeli ve dijital ortamda bir sorunla karşılaştığında neler yapması gerektiği öğretilmelidir (Karaduman, 2011).

3.3. DİJİTAL TİCARET

İnternetin gelişmesiyle birlikte birçok sektörde olduğu gibi ticaret alanında da değişiklikler meydana gelmiştir. Günümüzde internetin getirdiği kolaylıklardan yararlanabilmek için pek çok kamu ve özel sektördeki çalışma işlemlerinin büyük bir kısmı dijital ortamda gerçekleştirilmek üzere düzenlenmiştir. Ayrıca ülkelerin birçoğu vatandaşlarına kamu hizmetlerini internet aracılığıyla dijital ortamlarda sunmaktadırlar. Böylelikle dijital iş ve ticaret anlayışı hakimiyetini kurmaya başlamıştır (Artan ve Kalaycı, 2009).

Geleneksel anlamda ticaret taşınır ya da taşınmaz malların veya bireylere sunulan hizmetlerin satılması ve alınmasıdır. Yapılan bu satışın ve alışın dijital ortamda internet aracılığıyla gerçekleşmesi ise dijital ticareti ifade etmektedir. Bunun yanında dijital ticaret kapsamında ticareti yapılacak ürünlerin bilgisayar ağları aracılığıyla üretiminin sağlanması, tanıtımlarının yapılması, satış, ödeme ve müşterilere ulaşımının sağlanması da yer almaktadır (Marangoz, 2011). Dijital ticaretin gerçekleşmesi için kullanılan araçlar telefon, faks, dijital ve dijital olmayan televizyon, bilgisayar, elektronik ödeme ve para transfer sistemleri ve internettir (Karaduman, 2011).

İnternetin yaygınlaşması, internete erişim maliyetinin düşmesi, bankacılık işlem sistemlerinde yapılan güncellemeler ve yenilikler bireylerin dijital ortamda daha fazla alışveriş yapmalarında önemli faktörlerdir. Dijital ticaretin yaygınlaşması hem yerel hem uluslararası ticareti canlandırmış bunun yanında eğitim, kültür ve sosyal yaşamı doğrudan etkilemiş, kamu ve özel işletmelere küresel çerçevede iş kurabilme ve iş bulabilme imkânı vermektedir (Karaduman, 2011). Ayrıca dijital ticaret zaman kavramının hayatımızdaki önemini de etkilemiştir. Dijital ticaret, alışverişe dair süreçlerin gerçekleşme sürelerini bazı durumlarda en aza indirmekte, bazı durumlarda ise tamamen ortadan kaldırmaktadır (Marangoz, 2011).

Dijital ticaretin sağladığı pek çok avantaj vardır. İnternet aracılığıyla gerçekleştirilen ticaretin tüketici ve üreticiler açısından sağladığı faydaları şu şekilde sıralayabiliriz (Küçükıılmazlar, 2006):

Üreticiler açısından;

- Satış yapabilmek için yeni bir kanaldır.
- Satışı yapılacak ürünün reklamının iyi yapılması için etkili bir araçtır.

• Benzer sektörlerdeki değişimlerin takibinin yapılmasını ve bu değişimlere hızlı uyum sağlanabilmesine olanak sunar.

- Zaman ve mekân sınırı olmadan, hızlı bir şekilde kurulabilme kolaylığı vardır.
- Ürün satışlarının artırılması daha kolaydır.
- Birebir pazarlama imkânı bulundurur.
- Satış işletim giderlerinin minimum olmasını sağlar.
- Yeni müşteri potansiyeline her zaman açıktır.
- Binlerce ürün için satış imkânı vardır.
- Müşteriler ile ilişkiler birebir yürütebilir.
- Stok maliyetleri azalır.

Tüketiciler açısından;

- Tüketici bulunduğu ortamdan çıkmadan alışveriş imkânı bulur.
- Tüketicinin ürüne ulaşması için harcadığı giderler azalır.
- Ürün çeşitleri daha rahat görülebilir.
- Tüketicinin hem kalite hem fiyat açısından en uygun ürünü bulma şansı artar.
- Tüketicinin, aradığı ürüne ulaşmak için harcadığı zaman azalır.
- Tüketicinin ürün ile ilgili daha kolay ve rahat bilgi alabileceği, sorularını kolaylıkla sorabileceği bir ortamdır.

İnterneti çocukların ve gençlerin yetişkinlere göre daha sık kullandıkları düşünüldüğünde, bilinçli dijital tüketiciler olmaları çok önemlidir. Gençler interneti alışveriş yapmaktan çok, mağazalardan satın almayı düşündükleri ürünlerin özelliklerini, işlevlerini öğrenmek için kullanmaktadırlar. Gençler interneti araştırma ve bilgi alma amaçlı kullanmaktadırlar fakat dijital müşteri olmayı ve internette yapılan karlı alışverişin nasıl gerçekleşeceğini bilmemektedirler. Bunun yanında internette güvenli olmayan site ve bağlantılarda kimlik, kredi kartı, hesap numarası gibi özel bilgileri paylaşmanın ne gibi tehlikeli sonuçları olacağını farkında değildirler. Bu nedenle öğretmenler öğrencilerini iyi bir vatandaş ve dijital vatandaş olarak yetiştirirken dijital ticaret sistemlerinde bilinçli ve aktif olarak yer alma konusunda da hazırlamaları gerekmektedir (Ribble, Bailey & Ross, 2004). Hayatın vazgeçilmez bir parçası olan ticari ilişkileri çocukların doğru anlaması, yetişkin bir birey olduklarında sergileyecekleri bazı davranışları da doğrudan etkileyecektir. Bu konuda çocuklara ilköğretim döneminden başlayarak yaşlarına uygun düzeyde sorumluluklar vererek basit alışveriş yapmayı, elindeki parayı planlı ve

tasarruflu kullanmayı öğretmek gibi önemli becerileri kazandırmak gerekir (Bayhan, Yükselen ve Kaysılı, 2007).

3.4. DİJİTAL ERİŞİM

İnternetin gelişmesiyle ortaya çıkan yeni teknolojik araçlar ve sistemler, vatandaşlara istedikleri bilgileri ve daha fazlasını geleneksel erişim yöntemlerinden daha hızlı ve daha kolay bir biçimde erişime sunmaktadır. Bunun yanında vatandaşların siyasi bilgilere erişimi de kolaylaşmakta, ülke yönetimine nasıl dahil olabilecekleriyle ilgili projeler de gerçekleştirilmektedir (Karaduman, 2011).

Dijital vatandaşlığı oluşturan ana hatlar, internete evrensel erişim ve kaliteli kamusal eğitimidir. Bu çerçevede vatandaşlar için kablosuz ağlar kurulmalı, eğitim kurumlarındaki internet kaynaklarının çeşidi ve sayısı artırılmalıdır. Günümüzde internet kullanımı artmıştır fakat hala maddi sebeplerden dolayı evine internet bağlatamayan aileler, kaldıkları yerden dolayı internete hızlı bağlanamayan öğrenciler bulunmaktadır. Ayrıca özel eğitim almak zorunda olan öğrencilerin kullanımına uygun teknolojik araçlar bulunmamaktadır. Bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda cinsiyet, yaş, dil, ırk, bireysel farklılıkları ayırt etmeden dijital erişimin hızlanması, yaygınlaşması ve toplumun dijital dünyaya tam katılımının sağlanması gerekmektedir (Ribble, Bailey & Ross, 2004). İnternet, gelişmesi ve kullanımının artmasıyla birlikte pek çok alanda aktif olarak kullanılan bir sistem olmuştur. Eğitimde, kariyerde, sosyal faaliyetlerin planlanmasında, ticarete, ekonomik temelli işlemler gibi birçok işlem internet üzerinden gerçekleştirilmektedir. Fakat maddi zorluklar yaşayan çoğu insan bu gelişmelerden yararlanamamaktadır (Karaduman, 2011).

Bireylerin bilgi iletişim teknolojilerine ulaşım imkanları arasındaki fark arttıkça bireyler arasındaki dijital uçurum (dijital bölünme) da artmaktadır. Dijital uçurum genişlik, eğitim ve derinlik olarak üç temel kavramdan oluşmaktadır. Dijital uçurumun genişliği, geleneksel erişimi ifade etmekte ve bir bireyin, başka bir bireyin erişemediği nelere erişebildiğiyle ilgilenmektedir. Dijital uçurumun eğimi, teknolojinin kullanıldığı kültür ve inanç ortamını ifade etmektedir. Örneğin bazı bireyler teknolojiyi olmazsa olmaz bir parça olarak görürken, bazı bireyler teknolojiyi yaşam deneyimlerini sınırlayan ve engelleyen bir faktör olarak görmektedir. Dijital uçurumun derinliği ise teknolojinin bir bireyin hayatındaki önemini, yerini ve konumunu ifade eder (Değirmen, Vural ve Özbükerci, 2016). En temel ifade ile dijital uçurum (dijital bölünme); farklı yaşam

alanına, farklı ekonomik koşullara, farklı sosyo-kültürel yapılara sahip bireylerin bilgi iletişim teknolojilerine erişim imkanını, kullananlar ve kullanmayanlar arasındaki dijitalleşme farkını ve dijital teknolojileri kullanım amaçlarını ifade etmektedir (Aytun, 2007). Bilgi, teknoloji ve internete erişim konusunda ülkeler ve bölgeler arasında oldukça önemli bir eşitsizlik bulunmaktadır (Kılıç, 2011). Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında var olan dijital uçurum toplumların birçok konuda bilinçlenmesini, bilgilenmesini doğrudan etkilemektedir. Dijital uçurumun oluşmasına neden olan birçok faktör vardır. Bu faktörler: fiyat, hız, içerik ve servis kalitesi; kurumsal yapı ve hükümet türü, altyapı, sosyo-ekonomik statü, bilgi ve yetenekler, psikolojik faktörler ve kültürdür (Değirmen, Vural ve Özbükerci, 2016).

Dijital uçurumu azaltmak ve önlenmek için bireylerin dijital teknolojilere erişiminin sağlanması gerekmektedir. Dijital erişimin sağlanması konusunda çeşitli kurum ve kuruluşlara büyük görev düşmektedir. Özellikle eğitim kurumlarında, öğrencilerin dijital teknolojilere eşit şekilde erişimi sağlamak, okul dışında dijital erişimi artırmak için uygulamaların hazırlanması, öğretmenler öğrencilerin dijital ortama katılımını cesaretlendirmesi ve örneklendirmesi oldukça önemlidir (Ribble, Bailey & Ross, 2004).

3.5. DİJİTAL GİZLİLİK VE GÜVENLİK

İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte dijital ortamlarda geçirilen süre artmakta ve ulaşılan bağlantılar çeşitlilik göstermektedir. Bu durum çevrim içi kullanıcıların gizli bilgilerinin depolanmasına yol açmakta, bu gizli bilgilerin ve kişisel güvenliğinin korunabilmesi için etkili yöntemlerin geliştirilmesini mecbur kılmaktadır. Her geçen gün dijital korsan ve saldırıları artmaktadır. Çevrim içi kullanıcıların karşılaşılabilecek tehlikelerden bazıları şunlardır (Zeydan, 2006):

- İşletim sisteminden kaynaklanan açıklar: İşletim sistemlerinin hepsinde mutlaka açık kodlar vardır.
- Kişisel kullanıcı hesabından kaynaklanan açıklar: kullanıcıların kullanmadığı ve gereksiz hesapların hepsi silinmelidir.
- Gereksiz paylaşımlar ve hizmetler: Bilgisayarımızda dosya ve yazıcı paylaşım gibi servisler kullanılmıyorsa bu servisler mutlaka kapalı tutulmalıdır. Dosya paylaşımı bazen yapılıyor ise bu servisler yine kapalı olmalı ancak dosya paylaşımı yapılacak zaman etkinleştirilip ardından tekrar devre dışı bırakılmalıdır.

- İnternet tarayıcısından kaynaklanan açıklar: Web tarayıcısının ve e-posta istemcisinin sürekli güncellenmesi çok önemlidir.

- Güvensiz yazılımlar ve casus yazılımlar: Güvensiz yazılımlar korsan sitelerden kopyalanmış ya da indirilmiş yazılımlardır. İçlerinde bilgisayarımıza zarar verebilecek virüs, tuş kaydedici gibi her türlü casus yazılım bulunmaktadır. Casus yazılımlar ise internette kullandığımız bağlantıları, şahsi dosyalarımızı kaydeden ve bizden habersiz başkalarıyla paylaşan, karşımıza istemediğimiz reklam pencerelerinin gelmesini sağlayan, bilgisayarımızın hızını, internete erişim sürecini olumsuz etkileyen zararlı yazılımlardır. Bu yazılımların çoğu zaman sistemimize bizden habersiz olarak yüklenirler.

- Ağ ve internetten kaynaklı tehlikeler: Herhangi bir ağa ve internete bağlı olan bilgi iletişim araçları buralardan gelebilecek tehlikelere açıktır ve bu araçlara virüsler, truva atları, solucanlar, tuş kaydediciler ve casus yazılımlar bulaşabilir, hackerlar kişisel verilerimize erişebilirler. Bu ve benzeri tehlikelerden korunabilmek için kullandığımız bilgi iletişim araçlarında hem antivirüs yazılımı hem de güvenlik duvarı yazılımı bulunmalıdır.

- Tuş kaydedicileri ve olta yöntemleri: Tuş kaydediciler kullanıcının haberi olmadan arka planda klavye üzerinden basılan her tuş ile farenin hareketlerini anlık olarak kaydeden tehlikeli yazılımlardır. Tuş kaydedicilerden korunmak için mutlaka sistemimizde bir antivirüs ve güvenlik duvarı yazılımı bulunmalı ve ikisinin de aktif korumaları etkin olmalıdır. Olta yöntemleri ise sahte siteler kurup kullanıcıyı bu sahte sayfaya yönlendirip şifrelerini çalmak için kullanılan yöntemlerdir. Olta yönteminden korunmak için “hosts” dosyasının bilginiz olmadan değiştirilmesini önlemektir.

- Numara çeviriciler: Bu tür yazılımlar internet bağlantısını keserek milletler arası telefon numarası çevirir ve bilgisayarın yeniden internete bağlanmasını sağlar. Böylelikle kullanıcılar çok yüksek telefon faturaları ödemek zorunda kalabilir. Bağlandığımız bir internet sitesinde “aradığımız dosyayı yüklemek için ya da şifreli sayfalara erişebilmek için bu programı çalıştırın” gibi bir uyarı gördüğümüzde bu mutlaka numara çeviricidir ve bu yazılımlar kesinlikle aktifleştirilmemelidir. Ayrıca bazı anti casus programları bağlantılarımızı numara çeviricilere karşı korumaktadır.

- Kablosuz modemlerde şifreleme gerçekleştirilmemesi.

- Diğer olası tehlikeler.

Dijital güvenlik, bilgi iletişim teknolojilerinin karşı karşıya kaldığı bu tehlikelere karşı güvenlik önlemleri almaktır. Dijital gizlilik ise, dijital güvenlikle ilgili alınması gereken önlemleri alarak ve korunması gereken gizli bilgilerin paylaşılmamasıdır (Ribble & Bailey, 2004).

Çocuklar ve bazı gençler dijital gizlilik ve güvenlik konusundaki bilinç düzeyinin yeterli olmamasından dolayı önemli sorunlarla karşılaşmaktadır. Çocukların ve gençlerin internette karşılaşabilecekleri bazı sorunlar şu şekilde sıralanabilir (Canbek ve Sağiroğlu, 2007):

- Teknik zararlar: Çocukların ve gençlerin bilgisayarlarına virüs bulaşması, farkında olmadan casus yazılımların kurulmasına izin vermesi gibi durumlar bilgisayardaki belge, dosya ve klasörlerin kaybedilmesine, bazı program ve yazılımların ayarlarının bozulmasına ve değişmesine sebep olmaktadır.

- Fiziksel, sosyal, psikolojik zararlar: Evde ya da dışarıda oyun oynamak, okul veya okul dışında arkadaşlarıyla sosyalleşmek yerine bir ortama kapanıp bilgisayar oyunları oynamak, daha çok şiddet ve diğer zararlı içerikli oyunlara yönelmek hem vücut psikolojik sağlığı olumsuz etkilediği gibi sosyal hayatı da büyük oranda bitirmektedir.

- Hayati nitelikte zararlar: Zararlı ve bağımlılık yapan maddelerin temini, kötü niyetli ve kendini doğru yansıtmayan kişilerle iletişimde bulunma, istismar ve pedofili.

Dijital ortamlarda çocukları, gençleri ve bilinçsiz yetişkin kullanıcıları bekleyen pek çok tehdit ve tehlikeli durumlar bulunmaktadır. Bu durumlar (Canbek ve Sağiroğlu, 2007):

- Pornografik öğelere rastlamak
- Şiddet ve öfke içerikleriyle karşılaşmak
- Yasa dışı içeriklere maruz kalmak
- Kendilerini ve ailelerini tehlikeye atacak özel bilgileri dijital ortamda başkalarıyla paylaşmak

- Tanımadıkları, kendilerinden yaşça büyük ve kötü niyetli insanlarla ve suç örgütleri ile irtibata geçmek.

İnternetin olumsuz yönlerinden korunmak için bazı önlemler alınması gerekir. Bu önlemleri şu şekilde sıralayabiliriz (Çubukcu ve Bayzan, 2013):

- Kullandığınız bilgi iletişim aracınıza güvenlik duvarı içeriğini taşıyan bir anti-virüs programının yüklenmesi ve düzenli periyotlarla güncellemelerinin yapılması.

- Sosyal medya ve tarayıcılarda oluşturduğunuz profillerin, gizlilik ve güvenlik ayarlarını aktif hale getirerek kapalı tutulması.
- Web tarayıcıları kullanırken gizlilik ayarlarında yer alan “izlenmeme (do not track)” ayarının etkinleştirilmesi.
- Hangi bilgisayardan olursa olsun internete bağlanıldığında bilinmeyen çerezlerin kabul edilmemesi hatta engellenmesi.
- Kişisel bilgilerin ve özel içeriklerin sosyal medyalarda ve diğer internet platformlarında paylaşılmaması.
- Dijital ticaret amaçlı kullanmak istediğiniz alışveriş sitelerinin, alışveriş yapmadan önce araştırılıp güvenilir sitelerin tercih edilmesi.
- Sosyal ağlarda kullandığımız şifrelerin tahmin edilmesi zor, güçlü şifreler olması.
- Manuel klavyelerden ziyade sanal klavyelerin tercih edilmesi.
- Sizin için özel olan ve şifre gerektiren işlemlerin toplu erişim sağlanan ve bize ait olmayan bilgisayarlarda gerçekleştirilmemesi.
- Bildiğimiz ya da bilmediğimiz bağlantılardan gelen linkleri açmamak.
- İnternette karşımıza çıkan yasa dışı durumlar hakkında ihbarda bulunmak.

3.6. DİJİTAL HAK VE SORUMLULUKLAR

Bir toplumun, bir ülkenin ya da bir bölgenin üyesi olduğunda orada bazı haklar ve o hakların getirdiği sorumluluklar vardır. Benzer durum dijital toplumda da geçerlidir. Dijital ortama dahil olan her bireyin eşit hakları ve bu hakların beraberinde getirdiği sorumluluklar vardır. Bu hak ve sorumluluklar dijital ortamı kullanan bireylerin duyarlılıklarını artırır ve daha yaşanılır bir dijital ortamın oluşmasını sağlar. Dijital hak ve sorumluluk kavramı, bilgi iletişim teknolojilerini kullanan bireylere tanınan ayrıcalıklarla beklenen davranışlardır (Ribble & Bailey, 2007). Dijital platformların oluşturduğu kullanım politikaları ve yasal kurallar bu kapsama alınabilir (Sarı, 2019).

Teknolojinin gelişmesiyle beraber dijital teknolojileri kullanma yaşı düşmektedir ama bu durum çocukların sorumlu ve bilinçli olduğunu ifade etmemektedir. Dijital sorumluluk, dijital dünyada yer alan bireylerin teknolojiyi güvenli ve bilinçli bir şekilde kullanmasıdır (Sarı, 2019). Dijital hak ve sorumluluklarının farkında olan bilinçli dijital vatandaşlar yetiştirilmesinde eğitim kurumlarının da önemli görevleri bulunmaktadır (Ribble & Bailey, 2007). Dijital sorumluluk, eğitim müfredatında ve öğretim

programlarında yer alan önemli bir konu haline getirilmelidir. Eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin ise dijital ortamlarda uygun adım atmaya yönelik temel kuralları küçük yaşlarda öğrencilere öğretmeleri gerekmektedir (Emejulu & McGregor, 2019). Eğitim öğretim hayatında bu bilince sahip olan öğrenciler, geleceğin nitelikli dijital vatandaşları olacaklardır.

3.7. DİJİTAL ETİK

Etik, bireylerin ortaya koyduğu davranışların ve aldığı kararların doğruluğunu ve yanlılığını belirleyen kurallar bütünüdür. Günlük hayattaki davranışlarımızı belirlerken etik kuralları göz önünde bulundurduğumuz gibi, dijital ortamlarda yaptığımız işlemler için de etik kurallara ihtiyacımız vardır. İnternetin çok yaygın bir kullanım ağının olması ve dijital ortamda ihtiyacımız olan ya da olmayan pek çok bilgiye kolayca ulaşılabilmesi gibi durumlar, birçok etik sorunu kaynaklık etmektedir (Karaduman, 2011).

Öğrenciler arasında internet kullanımının artışından önce öğretmenlerin karşılaştığı etik sorunlar arasında sınavlarda kopya, proje ve bilimsel hırsızlık gibi durumlar yer alırken; internet kullanımının çok fazla yaygınlaşmasıyla birlikte telif hakkı, gizlilik ve güvenlik, telif hakları gibi etik sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Rader, 2002). Etik kurallar dijital ortamında bulunan diğer bireylere saygılı olmak, kanunlara uygun davranmak ve adil olmak; internet ortamında bulunan diğer kullanıcıların gizlilik ve güvenliklerini tehdit etmemek, interneti diğer kullanıcıların iyiliğine yönelik olarak kullanmak gibi hususları içermektedir (Karaduman, 2011).

Bilgi iletişim teknolojileri ve internetin gelişmesiyle etik ile ilgili yeni durumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Teknoloji gelişmeden ve yaygınlaşmadan evvel çocuklar etik kuralların bir bölümünü okul çağından önce ailelerinden öğreniyorlardı. Günümüzde ise teknoloji gelişmiş ve yaygınlaşmıştır fakat aileler internetle ilgili pek çok uygulamayı başka bireylerden ya da çocuklarından öğrenmekte, çocukların dijital ortamda dikkat etmesi gereken etik kurallarla ilgili yeterli bilgiye sahip değillerdir (Ribble & Bailey, 2007, s. 24). Bu durumda eğitim kurumlarının bilgi iletişim teknolojileri ve internet kullanımının etik kurallarına dair çocukların eğitmesi ve çevrim içi ortamda sorumluluklarını bilen bireyler olarak yetiştirmesi önemli ve gerekli bir husustur (Karaduman, 2011). Okullarda internet ve bilgisayarın kullanımının artmasıyla öğretmenlerin, öğrencilerin etik sorunlarıyla ilgilenmeye hazırlanmaları gerekir (Kafai,

Nixon & Burnam, 2007). Bu konuda eğitimcilerin uygulaması gerekenler (Baum, 2005, s.55):

- Dijital etik programı getirme: Dijital araçlarla ve internetle ilgili yapılan çalışmaları uygulanan öğretim programı ile bütünleştirerek, bunu öğretmenlerle, okul yöneticileriyle ve ailelerle paylaşarak öğretim sürecine katkı sağlamak.
- Sınıflarda dijital etik öğretimi: Sınıfta işlenen konularda, dijital araçların ve internetin etik yönünü içinde bulunduran örnek durumları kullanma, öğrencilerin etik konusundaki davranışlarına dikkat etme ve karşılaştıkları karışıklıklarla ilgili düşüncelerini alma.
- Siber dijital etik öğretimi için interneti bir araç olarak kullanma: Öğrencilere eğitim teknolojilerinin kullanımında etik kurallarla ilgili örnekler gösterme ve etik kurallarla ilgili teknolojiye ve internete dayalı örnek ders planları hazırlama.
- Öğrencilerle birlikte kabul edilebilir bir kullanım sözleşmesi oluşturma: Etik kurallara uygun olan ve olmayan davranışları belirleyerek öğrencileri bu konuda bilgilendirme ve etik kurallara uygun davranışları gerçekleştirmelerinde yardımcı olma.
- Öğrencilere sorumlu ve dürüst internet kullanıcıları olmaları için söz verdirme: Öğrencilerden dürüst ve sorumlu kullanıcı olmaları için gerekenleri yapacaklarına dair söz alma.

Çocukların ilköğretim döneminde bütünsel gelişimi açısından toplumsal kurallara uygun davranışlar sergileme, ahlaki durumları ve sorunları araştırma ve tartışma imkânı bulma, kendi tepki ve davranış kriterlerini belirleme ve geliştirme, duygu ve düşüncelerini rahatlıkla söyleyebilme gibi ihtiyaçları düşünüldüğünde (Gürkan ve Gökçe, 1999, s.100–103) eğitim kurumları, öğrencilerin dijital ortamda kişisel bilgilerini korumaya, davranışlarını düzenlemeye ve değerlendirmeye, uygun olmayan davranışların sebeplerinin araştırılmasına ve sorunların çözülmesine yardımcı olmalıdır. Dijital araçlar ve internetin kullanımına dair temel etik kurallar ve değerler ilköğretim döneminden itibaren birçok dersin içeriğine dahil edilmeli, öğrencilerin davranış kriterlerini oluşturmalarına rehberlik edilmelidir (Karaduman, 2011).

3.8. DİJİTAL KANUN

Dijital kanun, dijital dünya düzeniyle ilgili etik kurallar ve yasalar olarak ifade edilmektedir. Dijital araçları kullanan her birey dijital ortamın yasal yükümlülüklerinden doğrudan sorumludur. Çünkü dijital dünyada yer alan herkes iletişim içerisinde. Bu

durum tahmin bile edilemeyecek sorunları ortaya çıkarabilmektedir. Özellikle cinsel içerikli paylaşımların getirdiği sorunlar çocuklar ve gençler için büyük bir felakete dönüşmeye başlamıştır (Ribble & Bailey, 2007).

Teknoloji hayatın sadece bir bölümünde değil sosyal, ekonomik, kültürel ve politik boyutunda da yer almaktadır. Böylece teknoloji temelli yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Etik kurallara ve yasalara uygun olmayan davranışlar yaşadığımız dünyayı olduğu gibi dijital dünyayı da etkilemektedir. Virüs oluşturma ve yayma, kimlik bilgisi kopyalama, yazılımların ve uygulamaların izinsiz çoğaltılması, intihal, telif haklarını yok sayma, hacker saldırıları dijital dünyada karşılaşılan önemli sorunlardır. Bu sorunların günden güne artması siber suçları, çözülmesi gereken önemli konular arasında dahildir (Sarı, 2019). Dijital ortamda var olan pek çok birey internetin indirme ve paylaşma özelliğinden sıklıkla yararlanmakta ama bu işlemlerin kanunlara uygunluğunu dikkate almamaktadır (Ribble & Bailey, 2007). Dijital ortamlarda uyulması gereken kanunlar okullarda anlatılmalı, öğrenciler ve öğretmenler bilinçlendirilmelidir. Hem öğrencilerde hem öğretmenlerde görülen olumsuz davranışlardan biri de intihaldir (Searson, Hancock, Soheil, Shepherd, 2015). Okul yönetimleri öğrencilere ve öğretmenlere yasal olan ve olmayan durumları anlatmalıdır (Ribble & Bailey, 2007). Böylece bilinçli dijital vatandaşların yetiştirilmesine yönelik olumlu adımlar atılmış olacaktır.

3.9. DİJİTAL SAĞLIK

İnternet kullanımı artık sadece gençlerde ve yetişkinlerde değil çocuklarda da görülmektedir. İnternet ve bilgi iletişim teknolojilerinin kontrolsüz ve uzun süreli kullanımı özellikle çocuklarda göz ardı edilemeyecek kadar önemli fiziksel, psiko-sosyal ve bilişsel sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunlar fiziksel olarak; radyasyona maruz kalma, iskelet yapısında oluşan bozukluklar, duruş bozuklukları, kas rahatsızlıkları, göz hastalıklarıdır. Psikososyal sıkıntılar olarak; sosyal izolasyon, yalnızlık hissi, agresiflik ve depresyon oluşabilmektedir. Bilişsel sorunlar olarak ise; gerçek hayattan uzaklaşma, gerçek hayatın kurallarını sanal oyunların kuralları ile karıştırma, dijital bağımlılık ile beraber akademik başarının düşmesidir (Muslu ve Bolışık, 2009, s.449). Ayrıca Erikson'un geliştirdiği psikososyal gelişim kuramı dahilinde 12-18 yaş arası çocuklar "kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası" içerisinde oldukları kritik bir dönem yaşamaktadırlar. Bu kritik dönemde internetle ve bilgi iletişim teknolojileriyle bağımlılık derecesinde vakit geçiren çocuklar sorunlarla karşılaştığında, çevresindeki insanlarda

yeterli düzeyde iletişimde olmadıkları için kimlik, kişilik ve karakter kazanma konusunda sıkıntılar yaşayacaklardır (Lindberg ve Gültekin Ahçı, 2019). Bireylerin fiziksel, bilişsel ve psikolojik sağlıklarını bozacak tehlikelerin farkında olmaları ve fiziksel, bilişsel ve psikolojik sağlıklarını bozacak olumsuz durumlara karşı bilinçlendirmeleri dijital vatandaşlığın gereğidir. Bu hususta çocukların aile ve öğretmenleri tarafından teknolojiyi bilinçli kullanmaya teşvik edilmesi gerekmektedir (Ribble ve Bailey, 2007, s.31).

Dijital vatandaşlığın boyutlarına bakıldığında boyutların birbirleri ile farklı şekilde bağlantılı olduğu görülmektedir. Bu noktada aileler ve öğretmenler birbiriyle bağlantılı olan boyutlardan hangisine öncelik vereceğine karar verirken dikkat etmelidir. Gün geçtikçe değişime uğrayan internetin ve bilgi iletişim teknolojinin kullanımları konusunda tedbirli olmalıdırlar. Ayrıca dijital vatandaşlığın boyutlarını araştırmalı ve bu boyutları iyi kavramalıdırlar (Ribble, 2006, 1001; Ribble ve Bailey, 2007, s.36).

4. DİJİTAL VATANDAŞLIK EĞİTİMİ

Vatandaşlık eğitimi, bireylerin demokratik olayları ve süreçleri bilinçli bir şekilde nasıl takip etmesi gerektiği ile ilgili, demokratik süreçlerdeki sorumluluğunu bilerek bu süreçlere katılmaya hazırlık eğitimidir. Öğrencilerin bilinçli, aktif ve etkin bir şekilde demokrasi sürecine dahil edilmesi için planlanan tüm etkinlikler vatandaşlık eğitimi kapsamında yer almaktadır. Vatandaşlık eğitimi, henüz demokratik sürece dahil olmayan bireyleri demokratik sürece dahil olma zamanı geldiğinde üzerlerine düşün görev ve sorumluluklarına hazırlamayı amaç edinmiştir. Vatandaşlık eğitimi, her ülkede aynı içeriklere ve aynı kapsama sahip olmayabilir. Vatandaşlık eğitimi birçok farklı terimi bünyesinde barındırmaktadır. Bu terimler, vatandaşlık, vatandaşlık bilgisi, sosyal bilimler, sosyal bilgiler, dünya çalışmaları, toplum, toplum çalışmaları, hayat becerileri ve ahlâk eğitimidir. Bunun yanında tarih, coğrafya, ekonomi, hukuk, siyaset, çevre çalışmaları, değerler eğitimi, dinî çalışmalar, dil ve fen bilgisi dersleri gibi pek çok program konusuyla da bağlantısı bulunmaktadır (Kerr, 1999). Vatandaşlık eğitimi belli bir ders planı ya da belli derslerin ilişkilendirilmesiyle öğrenciye verilecek bir eğitim olarak düşünülmemeli; eğitim hayatı boyunca planlanan tüm etkinlikleri kapsayacak bir eğitim olarak tasarlanmalıdır (Watson, 2004). Ayrıca vatandaşlık eğitimi öğrencilere, resmi, gayri resmi, örtük program aracılığıyla, ders içi ya da ders dışı yöntemlerle verilebilmektedir içermektedir (Karaduman, 2011).

Vatandaşlık eğitiminin birçok amacı bulunmakla birlikte vatandaşlık eğitim programının 3 temel amacı bulunmaktadır (Watson, 2004):

- Bireylerin siyasi donanıma sahip vatandaş olmalarını sağlamak.
- Tartışma ve münazaralar aracılığıyla bireylerin sorgulama, yorumlama ve iletişim becerilerini geliştirmek.
- Bireylerin gönüllü hizmet etkinliklerine katılımlarını sağlayarak sorumluluk bilincini oluşturmak ve benimsetmek.

Vatandaşlık eğitimi ile ilgili dünyada durmadan gerçekleşen bir değişim söz konusudur. Birçok ülkede bireylerin ve özellikle gençlerin bu hızlı değişime hazırlanması ve ayak uydurabilmesi için program geliştirmeye yönelik projeler gerçekleştirilmektedir (Kerr, 1999). Bu noktada dijital vatandaşlık eğitimi, durmadan yaşanan bu değişimlerin ve farklı ülkelerde gerçekleştirilen programların ilişkilendirilmesiyle ve bütünleştirilmesiyle ortaya çıkan bir konudur (Karaduman, 2011).

Dijital vatandaşlık eğitimi, bireylere interneti toplumsal ve siyasi süreçleri takip etme, bu süreçlere katılmak için yasal, etik kurallara uygun, gizliliği sağlayarak güvenli bir şekilde, saygılı ve bilinçli olarak kullanmayı öğreten çalışmaların bütünüdür. Teknoloji yetkinliğin günümüzdeki formu dijital vatandaşlığı benimseyen eğitimcilerin, dijital vatandaşlığı öğrencilerine en etkin bir şekilde benimsetmeleri ve öğretmeleridir (Choi, Cristol & Gimbert, 2018).

4.1. İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIK

İlkokul çağındaki çocuklar günümüzün dijital çağında büyüdüğü için dijital vatandaşlık becerilerini edinmeleri son derece önemlidir. İlkokul dönemindeki öğrencilerin internet, sosyal medya ve diğer dijital teknolojileri kullanma sıklığı giderek arttığından dijital dünyada kendilerini güvende hissetmeleri, sorumlu ve etik bir şekilde davranmaları için bu teknolojileri nasıl kullanacaklarını öğrenmeleri gerekmektedir (Öncül, 2020).

Çocuklar erken yaşlardan itibaren dijital dünyada daha aktif hale geldikçe, internet güvenliği, çevrimiçi gizlilik, siber zorbalık ve diğer dijital tehlikeler hakkında farkındalık sahibi olmaları gerekmektedir. Bu nedenle ilkökul eğitiminin, öğrencilerin bu dijital tehlikelere karşı nasıl korunabileceklerini öğrenmelerine yardımcı olması gerekmektedir. İlkokul sürecindeki çocukların, bu konularda farkındalık kazanmaları dijital ortamlarda daha güvenli ve sağlıklı bir şekilde hareket edebilmelerini sağlayacaktır. Bunun yanında

öğrencilerin, doğru ve etik çevrimiçi davranışlar hakkında bilgi sahibi olmaları, online etkileşimlerinde kendilerine saygı duymaları ve başkalarının da haklarına saygı göstermelerine katkıda bulunacaktır gibi konularda bilgi sahibi olmaktadır (Bakır, 2016).

Dolayısıyla, ilkokul öğrencileri için dijital vatandaşlık eğitimi sağlamak, onların çevrimiçi dünyada güvenli, sorumlu, etik bir şekilde davranmalarını ve dijital dünyada sağlıklı bir yaşam sürdürmeleri için önemli bir adımdır. Ayrıca, ilk okul çağındaki öğrenciler, dijital vatandaşlık becerileri öğrenerek, dijital dünyada kendilerini ifade etme, araştırma yapma ve sosyal medyayı kullanma gibi yeteneklerini de geliştirebilirler. Bu nedenle, ilkokul eğitimi, dijital vatandaşlık becerilerinin kazanılması için önemli bir fırsat sunmaktadır.

4.2. İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIK EĞİTİMİ

Günümüzde çocuklar da yetişkinler gibi interneti sadece belli bir amaçla değil pek çok durum için kullanmaktadırlar. Örneğin; merak ettikleri konuları internetten araştırmakta, çevrimiçi oyunlar oynamakta, arkadaşlarıyla e-posta yoluyla ya da anlık mesajlaşma sistemi ile iletişime geçmektedirler. İnternete erişimin yaygınlaşması çocukların dijital hayatın hem avantajlarıyla hem de dezavantajlarıyla karşı karşıya gelmesine neden olmaktadır. Çocukların, değişen ve gelişen bu dijital ortama uyum sağlayabilmeleri ve dijital hayattaki sorunlarla başa çıkabilmeleri için bilinçli bir dijital vatandaşlık eğitimi almaları gerekmektedir. Dijital vatandaşlık eğitimine okullarda geç kalınmadan başlanmalı ve dijital vatandaşlık eğitimi için ailelerin desteği alınmalıdır (Ribble, 2006).

Dijital vatandaşlığın vatandaşlık kavramıyla ilişkili olduğu göz önünde bulundurulduğunda, dijital vatandaşlık başlı başına ayrı bir ders olarak ilkokul programlarında yer almalıdır. Ayrıca dijital vatandaşlık kadar alt boyutlarıyla bağlantılı kazanımların derslerle ilişkilendirilerek sunulması etkin vatandaşlık açısından oldukça önemlidir. Burada ilk önce yapılması gereken dijital vatandaşlığın hangi boyutuyla ilgili çalışma planlanacağına karar verilmesi ve ardından seçilen boyuta uygun olan derslerin tespit edilerek belirlenen uygun kazanımlarla bütünleştirilmesidir. Planlanan dijital vatandaşlık eğitiminin uygulamaya geçmeden önce dikkat edilmesi gerekenler şunlardır (Ribble, 2006):

- Bireylerin hayatlarında dijital vatandaşlığı öncelik haline getirmeleri için bir teknoloji planı yapmak,
- Bireylerin dijital vatandaşlığın boyutlarını her açıdan inceleme ve değerlendirme isteği uyandırmak,
- Dijital vatandaşlığın değişimden ve gelişimden etkilenen bir konu olduğu dikkate alınarak dijital vatandaşlıkla alakalı konuları sürekli güncellemek ve düzenli bir şekilde anlatmak,
- Dijital vatandaşlık eğitimi yelpazesinde yer alan tüm kişilerin özellikle okul dışı bireylerin dijital vatandaşlık ile ilgili görüşlerini almak ve bu husustaki endişelerini tespit etmek,
- Dijital vatandaşlığı tüm derslerin içerikleri ile ilişkilendirmek,
- Dijital vatandaşlık ve alt boyutlarını sadece teknoloji olarak düşünmemeli, her dersin öğretim programının temel taşı haline getirmek,
- Eğitimcileri dijital vatandaşlık, boyutları ve eğitimi ile ilgili bilgilendirmek,

İlkokuldan başlayarak bireylere iyi bir dijital vatandaşlık eğitimi verebilmek için kullanılacak etkin yöntemlerden biri, gerçek hayatta yaşanan olaylar ve durumlarla internette yaşanan olay ve durumları birbirleriyle bağdaştırmaktır. Örneğin; gerçek hayatta izinsiz kimsenin eşyasını alamayacağımız gibi dijital ortamda da izinsiz kimsenin var olan bilgilerini almamamız gerektiği belirtilmelidir. Dijital dünyada gerçekleşen olumsuz ve uygunsuz durumları gerçek hayattaki durumlarla ilişkilendirmek çocukların olumsuz konuları kavramasına yardımcı olacaktır (Chen & Shen, 2016). Ayrıca bu ilişkinin kurulması çocukların bilimsel hırsızlık, telif hakkı, kişisel bilgilerin gasp edilmesi, gizlilik gibi hususları daha somut öğrenmesini sağlayacaktır (Karaduman, 2011). Çocuklar dijital dünyada yaptıklarını silseler bile kayıt altına alındığını ve bu ortamda yapılan işlemlerin olumsuz sonuçlarının neler olabileceğini erken yaşlardan itibaren bilmeli ve fark edebilmelidir. Bu nedenle eğitimcilerin dijital vatandaşlığı etkin bir şekilde uygulayabilmesi ve öğrencilerin bilinçli dijital vatandaşlar olmaları için şunları yapmaları gerekmektedir (Brooks-Young, 2007, s. 147-149).

- Etkin bir kullanım politikasını belirlemeli, koşullarını bilmeli ve sürekli takip etmelidir.
- Öğretmen öğrencilerine internetin uygun kullanımı konusunda olumlu bir örnek olmalıdır.

- Dijital vatandaşlık ve boyutlarıyla doğrudan ilişkili derslerde internet güvenliği, uygun kullanım ve telif hakları konularında öğrenciler bilgilendirilmelidir.

- Dijital ortamlarda öğrencilerin karşılaşılabilecekleri olumsuz ve uygunsuz durumların tartışılabilmesi ve bu konulara çözümler üretilebilmesi için fırsatlar sağlanmalıdır.

- Dijital araçlar ve dijital araçlara bağlı farklı araçlar kontrolü kolay yapılabilecek şekilde düzenlemelidir.

- Dersin yapıldığı okul ortamında herhangi bir internet sitesinden yararlandığında “internet sitesi değerlendirme formu” kullanılmalıdır.

- Öğrenciler bilgisayar ve interneti kullanmadan önce öğretmenler tüm çevrim içi etkinlikleri gözden geçirmelidir.

- Öğretmenler dijital araçları temele alan dersler planlayabilmek için internette yer alan çevrimiçi planlama araçlarını bilinçli bir şekilde kullanmalıdır.

- Öğrenciler interneti kullanırken, öğretmen onları görebilecek yerde olmalıdır.

- Öğretmenler öğrenci ödevlerinde işlenen fikri mülkiyet hırsızlığı, telif haklarının çiğnenmesi gibi konular üzerinde durmalıdır.

- Öğretmenler öğrencilere dijital yaşam ile gerçek hayat arasındaki ilişkiyi kavratılmak için benzetmelerden ve örnek olaylardan yararlanmalıdır.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık eğitimi oldukça önemliyken ilkökul programlarında dijital vatandaşlığa dair içeriklerin bulunması da kaçınılmaz olmaktadır. İlkokul programları incelendiğinde Hayat Bilgisi, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler, Türkçe, Matematik Öğretim Programları dijital vatandaşlıkla ilişkilidir fakat öğretim programları arasında bulunan sosyal bilgiler dersi, dijital vatandaşlık ile içeriği en çok örtüşen ve dijital vatandaşlık eğitiminin en etkili bir şekilde verilebileceği derslerden biridir. Sosyal bilgiler dersinin, birbirinden farklı kültürlere sahip insanların bir arada yaşadığı demokratik bir toplumda bireylerin araştırma, bilgi edinme ve karar verme becerilerini üst seviyeye taşımak, bilinçli ve sorumluluk sahibi vatandaşlar yetiştirmek gibi dijital vatandaşlığın işlevsel yönüyle benzerlik gösteren amaçları bulunmaktadır. Gelişen ve değişen teknoloji ile dijitalleşen vatandaşlık yetkinlikleri sosyal bilgiler dersi programı içerisine eklenerek hem sosyal bilgiler dersinin etkinliği artırılmış hem de günümüzün ve geleceğin dijital vatandaşlarının yetiştirilmiş olacaktır (Karaduman, 2011).

Dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmalar, bireylerin dijital teknolojileri güvenli ve sorumlu bir şekilde kullanmalarını sağlaması ve bu konuda farkındalık yaratması açısından oldukça önemlidir.

5. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmalar, bireylerin dijital teknolojileri güvenli ve sorumlu bir şekilde kullanmalarını sağlaması ve bu konuda farkındalık yaratması açısından oldukça önemlidir. Alanyazında doğrudan ilkökul eğitimi ile dijital vatandaşlığa odaklanan pek fazla çalışma bulunmamaktadır. Aşağıda yerli ve yabancı alanyazında ilkökul eğitimi ile dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına yönelik yapılan araştırmalar sunulmuştur.

5.1. TÜRKİYE’DE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

İncelemeye Yönelik Araştırmalar;

Yeşiltaş ve Gez Çinpolat (2022), “*Eğitimde Dijital Vatandaşlık ile İlgili Araştırmalara Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz*” adlı çalışmalarında eğitimde dijital vatandaşlık ile ilgili yayımlanan akademik çalışmaları bibliyometrik açıdan incelemeyi amaçlamışlardır. Nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılan araştırmada 2007-2021 yılları arasında WoS ‘ta eğitim araştırmaları kategorisinde yer alan 188 akademik yayından yararlanılmıştır. Araştırmada çalışmaların 2014 yılı sonrasında ilerleyen yıllara paralel bir şekilde arttığı, en sık yayın yapılan dillerin sırasıyla İngilizce ve İspanyolca olduğu en çok yapılan akademik çalışmaların ise makaleler bildiriler ve kitap bölümleri olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. En çok yayın yapılan ilk üç ülkenin sırasıyla en çok ABD, İspanya ve Türkiye olduğu, Kuzey Carolina Üniversitesi, Almeira Üniversitesi ve Kuzey Carolina Charlotte Üniversitesi’nin en çok yayın yapan araştırmacıların bulunduğu kurumlarken Türkiye’de Gaziantep Üniversitesi’nin eğitimde dijital vatandaşlıkla ilgili en çok yayın yapan yazarların çalıştığı kurum olduğu tespit edilmiştir.

Özkaya ve Erat (2022), “*Türkiye’de Dijital Okuryazarlık Çalışmaları: Literatüre Dayalı Nitel Bir Araştırma*” adlı çalışmalarında Türkiye’de dijital okuryazarlık literatürünü analiz etmeyi amaçlamış ve 69 akademik çalışmadan yararlanmışlardır. Araştırmada Türkiye’de dijital okuryazarlık çalışmalarının her geçen yıl biraz daha arttığı, çalışmalarda örneklem grubu olarak çoğunlukla çocuklar ve gençlerin seçildiği, ağırlıklı nicel yöntemin kullanıldığı, teorik tartışmalara konu olan etik, eleştiri, ideoloji

gibi ileri seviye çalışmaların yapılmadığı ve sayısal olarak çalışmaların henüz az olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sevigen ve Yılar (2022), “*Türkiye’de Eğitim Alanında Yazılan Dijital Vatandaşlık Konulu Lisansüstü Tezlerdeki Eğilimler*” adlı çalışmalarında 2011-2021 yılları arasında Türkiye’de eğitim alanında dijital vatandaşlığa yönelik lisansüstü tezlerin içerik bakımından incelenmesini amaçlamışlardır. Betimsel tarama yöntemi tercih edilen çalışmada 33 tez çalışmaya dâhil edilmiştir. Araştırmada dijital vatandaşlık konusunda yazılan lisansüstü tezlerin büyük oranda yüksek lisans düzeyinde hazırlandığı, son yıllarda bu konuyu inceleyen tezlerde artış olduğu, konu içeriği olarak çeşitli açılardan dijital vatandaşlık düzeyini belirlemeye çalışan tezlerin yoğunlukta olduğu, en fazla nicel yöntemlerin tercih edildiği, çoğunlukla lisans öğrencilerinin örneklem olarak seçildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Öztürk (2021) “*Dijital vatandaşlık araştırmalarının incelenmesi: Kavramsal ve yöntemsel eğilimler*” adlı çalışma ile alanyazındaki dijital vatandaşlık çalışmalarını araştırma konusu, araştırma yöntemi, araştırma grubu ve yıllara göre yapılan araştırma sayısı açısından incelemeyi amaçlamıştır. Nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen araştırmada veriler veri analiz formundan yararlanılarak toplanmıştır. Dijital vatandaşlıkla ilgili makalelerin incelenmesiyle elde edilen veriler içerik analiz yönteminden faydalanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda; dijital vatandaşlık araştırmalarının, dijital vatandaşlığın kavramsal boyutları ile dijital vatandaşlık eğitiminin çerçevesiyle ilgili çoğunlukla teorik araştırmalar olduğu, Dijital vatandaşlık araştırmalarının çoğunluğunun lisans öğrencileri ve yetişkin bireyler üzerinde çalışıldığı tespit edilmiştir.

Sari ve Taşer (2018), “*Türkiye’de Dijital Vatandaşlıkla İlgili Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin İncelenmesi*” adlı çalışmalarında Türkiye’de dijital vatandaşlık konusuyla ilgili hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezlerinin genel eğilimlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadırlar. Tarama modeli tercih edilen araştırmada, 2004-2017 yılları arasında dijital vatandaşlık konusunda yazılan 16 adet izinli tezden yararlanılmıştır. Veri toplama aracı olarak “Tez Çözümleme Formu” kullanılmıştır. Araştırmada, dijital vatandaşlıkla ilgili tezlerin yoğunlukla eğitim bilimleri enstitüsü ve yüksek lisans düzeyinde çalışıldığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte tezlerde en çok ilkökul ve ortaokul öğrencilerinin örneklem grubu olarak seçildiği, çalışmaların

çoğunlukla karma ve nicel yönteme dayalı olarak yapıldığı, veri toplama aracı olarak en fazla ölçeklerden faydalandığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Görmez (2017), “*İlkokul Sosyal Bilgiler Programının Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları Açısından Yeterliliği*” çalışmasında 2004-2005 yılları arasında yeniden yapılandırılan ve 2012 yılında güncellenen ilkokul sosyal bilgiler programının dijital vatandaşlık ve alt boyutları açısından yeterliliğini tespit etmeyi amaçlamıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada veriler doküman incelemesi kullanılarak toplanmış ve içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Araştırmada Birey ve Toplum; Kültür ve Miras, İnsanlar, Yerler ve Çevreler; Üretim, Dağıtım ve Tüketim; Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler; Güç, Yönetim ve Toplum; Küresel Bağlantılar adlı öğrenme alanları ile ilişkili ünite ve kazanımların Dijital vatandaşlık ve alt boyutları açısından yeterli olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Kara ve Atasoy (2019), “*Sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarının (2018) dijital vatandaşlık kavramı ve alt boyutları bağlamında incelenmesi*” adlı çalışmada 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bulunan amaç, kazanım ve beceriler açısından programı incelemiştir. 2018 de güncellenen ders kitaplarında bulunan konu içeriklerinin, dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına yer verme ve sınıflar bazında yedi öğrenme alanına yansıtılma düzeyi tespit etmek amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmada veriler doküman incelemesinden yararlanılarak toplanmıştır. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programından ve 2018’de yenilenen sosyal bilgiler ders kitaplarından elde edilen veriler içerik analizi yönteminden faydalanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda; Sosyal Bilgiler Öğretim Programında dikkat edilecek hususlar içerisinde dijital vatandaşlığın öneminin vurgulandığı tespit edilmiştir. Öğrenme alanları ve kazanımlar dijital vatandaşlık ve alt boyutları bağlamında incelendiğinde 4., 5., 6.ve 7.sınıf düzeyindeki kazanımlardan dijital vatandaşlık ve alt boyutuyla ilişkili kazanımlar olduğu, tüm sınıflar bazında 131 kazanımın 12'sinin yani %9'unun dijital vatandaşlıkla ilişkili olduğu, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan öğrenme alanları incelendiğinde "Bilim, Teknoloji ve Toplum", "Birey ve Toplum", "Üretim, Dağıtım, Tüketim" ve "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanlarında dijital vatandaşlık ile ilgili kazanımlar olduğu, öğrenme alanlarında dijital vatandaşlık ve alt boyutları dağılımının eşit şekilde olmadığı, kazanımların dijital vatandaşlık ve alt boyutları açısından sayı olarak yetersiz, öğrenme alanlarına dağılımının düzensiz olduğu, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının dijital

vatandaşlık ve alt boyutları açısından yeterli düzeyde olmadığı saptanmıştır. 2018 de güncellenen sosyal bilgiler ders kitaplarında ise dijital vatandaşlık ve tüm alt boyutlarını kapsayan konuların bulunduğu, alt boyutlar arasında en çok değinilen alt boyutun dijital iletişim olduğu, en az değinilen alt boyutların ise dijital sağlık ve dijital etik olduğu, bunun yanında temel beceriler noktasında dijital okuryazarlığın sosyal bilgiler dersinde öğrenilecek beceriler arasında olduğu tespit edilmiştir.

Sınıf Öğretmenlerine Yönelik Araştırmalar;

Keskin ve Küçük (2021), “*Sınıf Öğretmenlerin Kendilerine Yönelik Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*” adlı çalışmalarında sınıf öğretmenlerine yönelik dijital okuryazarlık düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma bir tarama araştırmasıdır ve 38 sınıf öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada öğretmenlerin dijital okuryazarlık öz yeterliliklerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır, cinsiyet ve mezun olunan lise türünün alt boyutlar üzerinde anlamlı farklılık gösterdiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sevinç, Akyüz ve Dönmez (2022), “*Sınıf Öğretmenlerinin Dijital Vatandaşlık ve Dijital Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: İskenderun İlçesi Örneği*” adlı çalışmalarında, sınıf öğretmenlerinin dijital vatandaşlık ve dijital okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama yöntemi tercih edilen araştırmada 100 sınıf öğretmeni örneklem olarak seçilmiştir. Veri toplama aracı olarak dijital vatandaşlık ve dijital okuryazarlık ölçme araçları kullanılmıştır. Araştırmada sınıf öğretmenlerinin dijital vatandaşlık düzeylerinin yüksek seviyede olduğu, dijital okuryazarlık düzeylerinin ise orta seviyede olduğu ortaya çıkmıştır. Cinsiyet, mezun olunan bölüm ve kıdem yılı ile sınıf öğretmenlerinin dijital vatandaşlık ve dijital okuryazarlık düzeylerinde anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Ayrıca sınıf öğretmenlerinin dijital vatandaşlık düzeyi ile dijital okuryazarlık düzeyleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

Aksoy, Karabay ve Aksoy (2021), “*Sınıf Öğretmenlerinin Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin İncelenmesi*” adlı çalışmalarında sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık becerilerinin çeşitli değişkenlere bağlı olarak incelenmesini amaçlamışlardır. Nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli tercih edilen çalışmada 329 sınıf öğretmeni örneklem olarak seçilmiştir. Veri toplama sürecinde “Kişisel Bilgi Formu” ve “Dijital

Okuryazarlık Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada sınıf öğretmenlerinin kendilerini yüksek düzeyde dijital okuryazar gördükleri, cinsiyete göre kadın ve erkek öğretmenlerin benzer düzeyde dijital okuryazar oldukları, yaş arttıkça dijital okuryazarlık düzeyinin azaldığı, lisansüstü eğitime sahip öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeyleri daha yüksek bulunduğu, 21-25 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeyleri daha düşük bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Korkmaz (2020), “*Sınıf Öğretmenlerinin Dijital Okuryazarlık Seviyelerinin Belirlenmesi*” adlı çalışmasında sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık yeterlilik algılarını belirlemeyi ve belirli değişkenlere göre karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamıştır. Karma yöntem kullanılan araştırmada 60 okuldan 733 sınıf öğretmen örnekleme olarak seçilmiştir. Araştırmanın nicel boyutunda Dijital Okuryazarlık Değerlendirme Ölçeği, nitel boyutunda ise yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırmada sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlıklarının yeterli olduğu, yaş seviyesi azaldıkça dijital okuryazarlık seviyelerinde artış olduğu, erkek öğretmenlerin dijital okuryazarlık seviyelerinin daha yüksek olduğu, öğrenim görülen yıl arttıkça dijital okuryazarlık seviyesinin arttığı, hizmet yılı arttıkça dijital okuryazarlık seviyesinin düştüğü sonuçlarına ulaşılmıştır.

Özer (2021), “*Sınıf Öğretmenlerinin 21.Yüzyıl Becerilerine Yönelik Yeterlik Algıları ile Dijital Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*” adlı çalışmasında sınıf öğretmenlerinin 21.yüzyıl becerileri yeterlik algıları, dijital okuryazarlık düzeyleri ve 21.yüzyıl becerileri yeterlik algıları ile dijital okuryazarlık düzeyleri aralarındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamıştır. İlişkisel tarama modeli kullanılan çalışmada sınıf öğretmenlerinin 21.yüzyıl becerileri yeterlik algılarının cinsiyet, kıdem ve eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmediği; dijital okuryazarlık düzeylerinin tutum, teknik, bilişsel ve sosyal alt boyutta yüksek olduğu; 21.yüzyıl becerileri yeterlik algıları ve dijital okuryazarlık düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sınıf Öğretmeni Adaylarına Yönelik Araştırmalar;

Bakır (2016), “*Sınıf Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatandaşlık Seviyelerinin Dijital Vatandaşlık Alt Boyutlarına göre İncelenmesi*” adlı çalışmasında, sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına yönelik algılarını incelemeyi amaçlamıştır. Karma araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmanın nitel boyutunda 11

sınıf öğretmeni adayı ile çalışılmıştır. Araştırmada sınıf öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık seviyelerinin yüksek çıktığı fakat bu sonucun yapılan gözlem ve görüşmelerden elde edilen sonuçlarla tutarlı olmadığı tespit edilmiştir.

Yamaç (2019), “Dijital Okuma ve Yazma Uygulamalarının İlkokul Düzeyinde Kullanımına Yönelik Sınıf Öğretmeni Adaylarının Algıları” adlı çalışmada, okuma yazma eğitiminde dijital teknolojilerin kullanımına ilişkin sınıf öğretmeni adaylarının algılarını keşfetmeyi amaçlamıştır. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseni kullanılmış ve 21 sınıf öğretmeni adayı örneklem grubu olarak seçilmiştir. Sınıf öğretmeni adaylarıyla dijital okuma yazmaya yönelik uygulamalar yapılmış, uygulamalar sona erdiğinde sınıf öğretmen adaylarına açık uçlu sorular yöneltilerek görüşleri yazılı olarak alınmıştır. Araştırmada katılımcıların dijital metin okumanın bazı olumsuz yönlerinin bulunduğunu ama bunun yanında okur metin etkileşimlerini artırdığını, ulaşılan kaynak sayısını artırdığı, katılımcıların dijital içerik oluşturma ve yazmanın dijital araştırma becerilerini geliştirdiği, iş birliği ve etkileşimi artırdığı, yaratıcılığı geliştirdiği ve hedef kitleyi genişlettiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

5.2. YURT DIŞINDA YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Manzuoli, Sánchez & Bedoya (2019), “*Dijital Vatandaşlık: Kavram ve Eğilimlerin Kuramsal Bir İncelemesi*” adındaki çalışmalarında, son yıllarda yapılan dijital vatandaşlık çalışmalarındaki kavram ve eğilimlerin analiz edilmesini amaçlamışlardır. Araştırmanın örneklem kitlesini makale çalışmaları oluşturmaktadır. Bu çalışmada dijital vatandaşlığın tek bir tanımı olmadığı, teknolojik iletişim araçlarının bilgiye erişimde kolaylık sağladığı, dijital vatandaşlığın farklı programlar tarafından desteklendiği, dijital vatandaşlık çalışmalarının sosyal, kültürel, eğitimsel açılara odaklandıkları tespit edilmiştir.

Tomczyk (2019), “Polonya’da öğretmenler arasında (ilkokulun aşaması) e-güvenlik alanında dijital okuryazarlık” çalışmada öğretmenlerin e-güvenlik alanında dijital okuryazarlık durumlarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışma 279 öğretmen ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada dijital ortamda bilgilerin güvenilirliği, çevrimiçi ortamdaki diğer kullanıcılarla güvenli bir şekilde kurulan etkileşim, internetteki platformlara güvenli giriş ve oluşturulan şifreler, telif hakları ve çevrimiçi ortamlarda görüntülerin korumaya alınması konuları bulunmaktadır. Araştırmada görevlerine yeni

başlamış öğretmenlerin dijital güvenlik konusunda eğitime ihtiyacı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Uršej (2019), “İlkokulun İlk Üç Yılında Dijital Okuryazarlık: Slovenya'da Vaka Çalışması” çalışmasında sınıf öğretmenlerinin öğrencilere dijital okuryazarlık becerileri kazandırmada öğretmen rolünü tespit etmeyi amaçlamıştır. 26 sınıf öğretmenin katıldığı araştırmada, dijital okuryazarlığı sınıflara entegre etmede rollerini, öğretmenlerin motivasyonu, bilgi ve becerileri, öğretmen eğitimi, meslektaş desteği ve bilgi iletişim teknolojilerinin öğretimiyle ilişkilendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, verilerin toplanması, araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği ile verilerin çözümlenmesi ve yorumlanmasına ilişkin yöntemlere yer verilmiştir.

1. ARAŞTIRMA MODELİ VE DESENİ

Bu araştırmada dijital vatandaşlıkla ilgili ilkökul eğitiminde yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu amaçla, araştırma problemi çerçevesinde çalışmaların sentezlenmesine dönük olarak meta etnografi ile desenlenmiş meta sentezlemenin kullanıldığı nitel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Meta etnografi, temelinde tümevarımcı yapısı olan ve betimsel çalışmalarda kullanılan nitel bir araştırma desendir (Hannes & Macaitis, 2012; Gough, Thomas, & Oliver, 2012). Aynı zamanda nitel araştırma yöntemleri kullanılan çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlardaki konu ve kavramları daha koordine bir şekilde anlaşılır hale getiren bir sentezleme sürecidir (Britten, Campbell, Pope, Donovan, Morgan & Pill, 2002; Campbell, Britten, Pound, Donovan, Morgan, Pill, Yardley, Pope & 2006; Toye, Seers, Allcock, Briggs, Carr & Barker, 2014).

Araştırmada kullanılan Meta-sentez yöntemi ise Stern ve Harris'e göre birbirine benzeyen pek çok çalışmanın bulgularını açıklayıcı bir modeldir (Walsh & Downe, 2005). Alanyazında meta-sentez farklı tanımlarla da ifade edilebilmektedir. Örneğin; meta-sentez, tamamlanmış nitel çalışmaların bulgularının birleştirildiği bütünleştirme çalışmasıdır (Sandelowski & Barroso, 2003: 907). Meta-sentez; belirli konuda ya da belirli bir alanda yapılmış çalışmaların bulgularının derinlemesine incelenerek, benzerliklerini ve farklılıklarını tespit edildiği daha geniş kapsamlı yorumlar ve sonuçlara ulaşıldığı bir araştırma yöntemidir (Polat ve Ay, 2016). Belirli kriterlere göre belirlenmiş araştırmaların sonuçlarının sentezlenerek bütüncül bir yoruma ulaşılmıştır (Zimmer 2006).

Nitel araştırmalar ile yapılan meta-sentez yöntemi, nicel araştırmalar ile yapılan meta-analiz yönteminin eşdeğeri niteliktedir (Walsh & Downe, 2005; Xu, 2008). Meta-sentez yönteminin meta-analiz yöntemi ile benzer noktaları olsa da bu yöntemleri birbirinden ayıran özellik; meta-analiz, iki ya da daha fazla faktörün ilişkisel sonuçlarını tespit etmek iken meta-sentez, olguları açıklamaya, anlamaya, yorumlamaya ve

yorumların bütünleştirilmesine yönelik bir yöntemdir (Walsh & Downe, 2005: 204). Meta-sentez çalışmalarında az sayıda nitel araştırma sonuçları yorumlanmaktadır. Böylece çalışmalar derinlemesine analiz edilerek zengin ve detaylı bir yorum ortaya çıkmaktadır. Bunun için çalışma sayısının ortalama 10-12 adet araştırma ile sınırlandırılması tavsiye edilmektedir (Bondas & Hall, 2007).

Meta-sentez yönteminin asıl amacı, incelenen bütün nitel çalışmaları bütünleştirici bir şekilde yorumlamak ve incelenen her bir nitel çalışmadaki yorumlamalara sadık kalmaktır (Xu, 2008). Bu yöntem, birincil araştırmalarda oluşturulan bulgulardan pek çok sayıda ortaya çıkan yorumlayıcı dönüşümlerin sonucu olan bulguların yorumlarını sunduğu için parçaların toplamından daha fazla olan bir bütünleştirme çalışmasıdır (Welch, 2008).

Meta-sentez çalışmasında bulunması gereken özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Meta-sentez çalışması özgün olmalıdır. Seçilen konuyla ilgili önceden yapılan meta-sentez çalışmalarıyla farklılığı titizlikle açıklanmalıdır.
- Meta-sentez çalışmasının amacı, problemi ve araştırma soruları açıkça ifade edilmelidir.
- Meta-sentez yönteminin önemi açıkça belirtilmelidir.
- Belirlenmiş bir konuda meta-sentez çalışması yapılırken yeterli sayıda ve yeterli ölçüde zaman ya da dönemi kapsamalıdır.
- Çalışmalara ulaşmak için kullanılan anahtar kelimeler, ulaşılan çalışmaların meta-senteze dahil edilme kriterleri açıklanmalıdır.
- Meta-sentezin sürecinde oluşturulan temalar, analiz ve kodlama süreci, geçerlilik ve güvenilirlik basamakları açık ve titizlikle anlatılmalıdır.
- Meta-sentezde belirlenen kodlar ve temalar tablo, çizelge, diyagram vb. görsellerle sunulmalıdır.
- Meta-sentezde incelenen çalışmaların benzerlikleri, farklılıkları ve inceleme boyutları arasındaki ilişkileri açıkça belirtilmeli ve tartışılmalıdır.
- Meta-sentez çalışmasında ulaşılan sonuçlar ve çıkarımlar araştırmacılar ve uygulayıcılar için açıkça verilmelidir (Çalık ve Sözbilir; 2014).

Tüm bu noktalardan hareketle çalışmada ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili nitel araştırmaların derinlemesine incelenmesi için meta sentez yöntemi kullanılmıştır.

2. ÇALIŞMA GRUBU

Meta-sentez yöntemiyle yürütülen çalışmalarda veriler, birincil araştırma raporlarından elde edilmektedir. Bu araştırmanın çalışma grubu, 2012-2022 yıl sonu aralığını kapsayan YÖK Ulusal Tez Veri Tabanı'ndaki dijital vatandaşlıkla ilgili ilkökul eğitiminde yapılan 6 tez ve ULAKBİM, Google Scholar, ERIC ve SSCI veri tabanlarında bulunan 14 makaleden oluşmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın dâhil edilme kriterlerini karşılayan toplamda 20 çalışma meta-sentez yöntemiyle incelenmiştir. Meta-sentez kapsamında incelenen çalışmaların ayrıntılı künyelerine Ek 1(excel) ve Ek 2 de (tablo) verilmiştir. Çalışma amacına uygun 20 adet araştırma Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Meta-senteze dâhil edilen araştırmaların kodu, yazarı ve adı

Kod	Yıl	Çalışma Yazarı/Yazarları	Çalışmanın Adı
YL 1	2016	Eda BAKIR	Sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık seviyelerinin dijital vatandaşlık alt boyutlarına göre incelenmesi
M 1	2016	Yücel ÖKSÜZ Elif GÜVEN DEMİR Âdem İCİ	Öğretmenlerin dijital okuryazarlık kavramına ilişkin metaforlarının incelenmesi
M 2	2016	Erhan GÖRMEZ	Öğretmen adaylarının "dijital vatandaşlık ve alt boyutları" hakkındaki görüşleri (Bir durum çalışması)
M 3	2017	Erhan GÖRMEZ	İlkokul Sosyal Bilgiler Programının dijital vatandaşlık ve alt boyutları açısından yeterliliği
M 4	2017	Erhan GÖRMEZ	Öğretmenlerin "dijital vatandaşlık ve alt boyutları" hakkındaki düzeyleri (Van ili örneği)
M 5	2018	Saim TURAN Emine KARASU-AVCI	2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın dijital vatandaşlık bağlamında incelenmesi
M 6	2018	Ahmet YAMAÇ	Dijital okuma ve yazma uygulamalarının ilkökul düzeyinde kullanımına yönelik sınıf öğretmeni adaylarının algıları
M 7	2018	Erol DURAN Nesime ERTAN ÖZEN	Türkçe derslerinde dijital okuryazarlık
YL 2	2019	Nilgün ALTUN	Temel Eğitim Programları ve ders kitaplarının dijital okuryazarlık bağlamında incelenmesi
M 8	2019	Tolga KARA Emin ATASOY	Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve ders kitaplarının (2018) dijital vatandaşlık kavramı ve alt boyutları bağlamında incelenmesi
M 9	2020	Ömer Faruk ABİDE Yücel GELİŞLİ	Sosyal Bilgiler ders kitaplarının ve öğretim programlarının çocukların güvenli internet kullanımları açısından incelenmesi
YL 3	2020	Murat KORKMAZ	Sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık seviyelerinin belirlenmesi
DT 1	2020	Bilal ÖNCÜL	İlkokul öğrencilerinin dijital vatandaşlık farkındalıklarının akran öğretimiyle geliştirilmesi
M 10	2021	Nilgün ALTUN Gülgün BANGİR ALPAN	Temel eğitim programlarında dijital okuryazarlık
M 11	2021	Mücahit ÖZTÜRK	Dijital vatandaşlık araştırmalarının incelenmesi: Kavramsal ve yöntemsel eğilimler
M 12	2022	Erkan YEŞİLTAŞ Aşlıhan GEZ ÇİNPOLAT	Eğitimde dijital vatandaşlık ile ilgili araştırmalara yönelik bibliyometrik bir analiz
M 13	2022	Yakup ÖZKAYA Veysel ERAT	Türkiye'de dijital okuryazarlık çalışmaları: Literatüre dayalı nitel bir araştırma
M 14	2022	Büşra SARIGÖL	2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının dijital okuryazarlık becerisi bakımından yeterliliğinin incelenmesi
DT 2	2022	Fatih KÜSLÜ	Öğretmenlerin eleştirel dijital okuryazarlık becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi
YL 4	2022	Fatma Gül ŞEN	İlkokul öğrencilerine yönelik dijital vatandaşlık tutum ölçeği geliştirme: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması

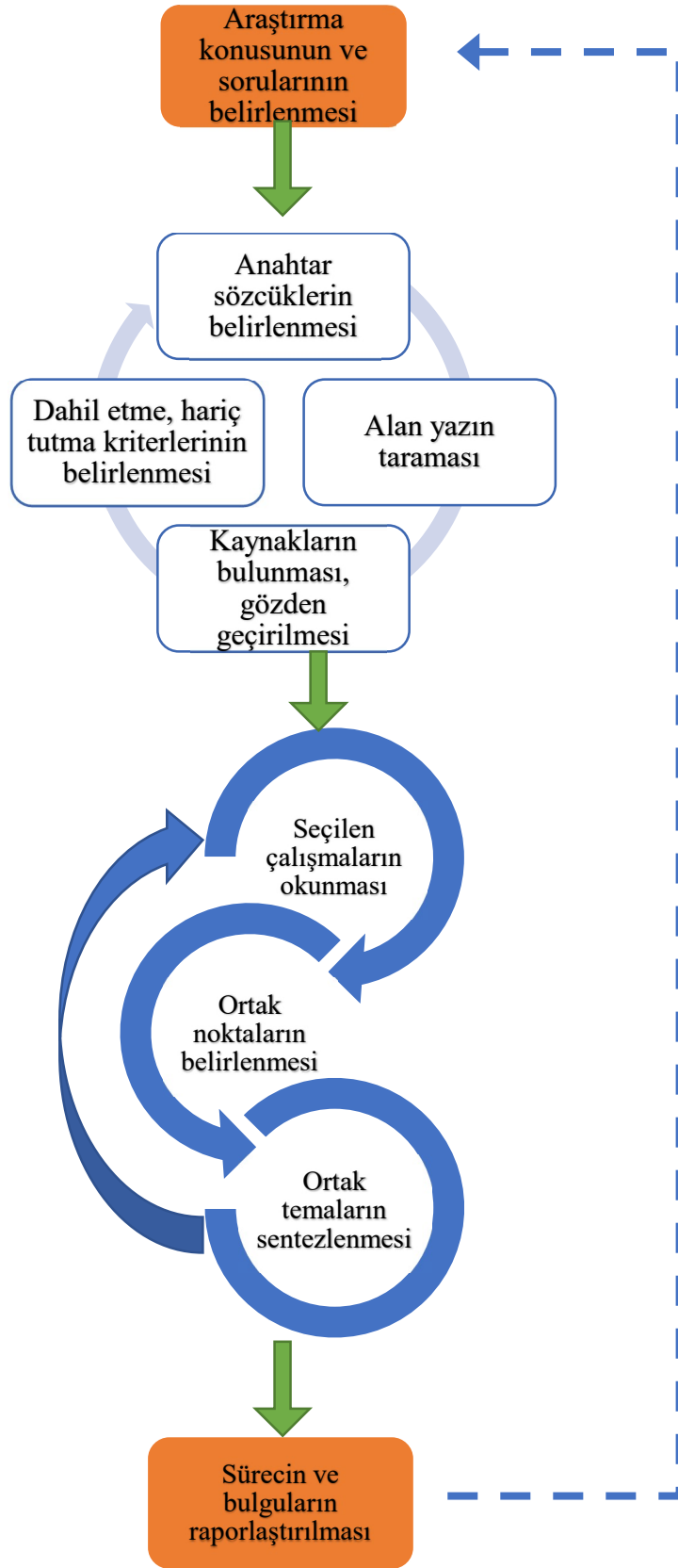

Tablo 1’de Meta sentez çalışmasına dâhil edilen çalışmalar, yayın yılı dikkate alınarak güncel çalışmalara doğru sıralanmıştır. Yayın yılı dikkate alınarak; makale çalışmaları; M1, M2...şeklinde; yüksek lisans tezleri; YL1, YL2, olarak; doktora tezleri ise; DT1, DT2 ifadeleri ile kodlanmıştır. Çalışmalar indirildiği veri tabanının ismini taşıyan klasörlere “YÖK veri tabanı, ULAKBİM, Google Scholar, ERIC, SSCI veri tabanı” adlarıyla yılları dikkate alınarak yerleştirilmişlerdir.

3. VERİLERİN TOPLANMASI

Meta-sentez çalışmalarda uygulanacak adımlar Şekil 1’de gösterilmiş ve aşağıda sıralanmıştır.

Şekil 1. Meta-Sentez Yönteminde Uygulanacak Adımlar

Kaynak: Polat ve Ay, 2016.

Şekil 1’de belirtilen sürece uygun olarak çalışma verilerinin toplanması için aşağıdaki adımlar izlenmiştir:

Adım 1. Araştırma konusunun ve sorularının belirlenmesi: Belirlenmiş bir konuda yapılacak araştırmanın sorularını belirlemek ilk basamaktır.

Adım 2. Çalışmanın konusuna uygun anahtar kelimelerin belirlenip alanyazın taramasının yapılması: Bu adımda araştırmada hangi çalışmaların inceleneceğinin tespit edilmesi için literatür taraması yapılmıştır. Araştırmaya dahil edilecek çalışmalar YÖK veri tabanından, ULAKBİM, Google Scholar, ERIC ve SSCI veri tabanları kullanılarak “dijital vatandaşlık, dijital yerli, dijital etik, dijital iletişim, dijital okuryazarlık, dijital erişim, dijital ticaret, dijital hak ve sorumluluklar, dijital hukuk / dijital kanun, dijital gizlilik ve güvenlik ve dijital sağlık” anahtar kelimeleri ile belirlenmiştir. İncelemede dijital vatandaşlık ya da alt boyutlarını ilkökul eğitiminde inceleyen, tam metnine ulaşılan Türkçe yayınlanmış çalışmalar dikkate alınmıştır.

Adım 3. Kaynakların sağlanması, gözden geçirilmesi, kimliklendirilmesi ve değerlendirilmesi: Literatürde anahtar kelimeleri içeren makaleler ve tezler incelenmiş, bunun için makale ve tezlerin başlıkları ve özetleri öncelikle değerlendirilmiştir. Ulaşılan makale ve tezlerin incelenmesi geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması için öncelikle ulaşıldığı veri tabanının ismini taşıyan dosyalara aktarılmıştır. Daha sonra her bir veri tabanı dosyalarının içinde çalışmaların yayınlandığı her bir yıl için farklı klasörler açılmış ve çalışmalar yayınlandığı yılın klasörüne aktarılmıştır. Daha sonra “İlkokul Eğitiminde Dijital Vatandaşlık” ile ilgili çalışmalar seçilerek araştırma künyeleri oluşturulmuştur.

Adım 4. Araştırmanın dâhil edilme ve hariç tutulma ölçütlerinin belirlenmesi ve değerlendirmeye alınacak çalışmaların seçilme adımında incelenen çalışmaların araştırmaya dâhil edilme ve hariç tutulma ölçütleri belirlenmiştir.

Adım 5. Seçilen çalışmaların çözümlenmesi ile ortak temalar ve bu temalara ait alt temaların oluşturulması, benzer ve farklı yönlerin ortaya konulma adımı: araştırmaya dahil edilme ölçütlerine sahip çalışmaların çözümlenmesi, araştırmanın amacına uygun kavramların tespit edilip kodların ve temaların oluşturulması, uzman görüşü alınarak oluşturulan kodların birbiriyle ilişkisel dönüşümünün keşfedilmesi ve yapılan sentez sonucunda elde edilen verilerin birbirleriyle benzer ve farklı yönlerinin belirlenerek tema ve alt temaların oluşturulması bu adımda hedeflenmiştir.

Adım 6. Temalar çerçevesinde elde edilen bulguların sentezlenerek çıkarımların yapılması: Oluşturulan temalar doğrultusunda elde edilen bulguların sentezlenmesi sonucu ortaya çıkan yorumların, benzerlikleri ve farklılıkları tespit edilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olarak çalışmaların özet, yöntem, bulgular, sonuç kısımları derinlemesine incelenmiştir. İnceleme sonucu ortaya çıkan veriler tablo ya da grafik şeklinde görselleştirilmiştir. Oluşturulan temalar doğrultusunda elde edilen bulgular sentezlenmiş ve çıkarımlarda bulunulmuştur.

Adım 7. Sürecin ve bulguların ayrıntılı bir şekilde raporlaştırılması: Sentez sonucu elde edilen bulgular ayrıntılı ifade edilerek raporlaştırılmıştır.

3.1. ÇALIŞMAYA DÂHİL EDİLME ÖLÇÜTLERİ

Meta-sentez yöntemine uygun olacak şekilde bu çalışma için dâhil edilme ölçütleri geliştirilmiş ve bu ölçütler göz önünde bulundurularak araştırmalar tespit edilmiştir. Meta-sentez yönteminde verilere ulaşmak için aşağıdaki basamaklar uygulanmaktadır:

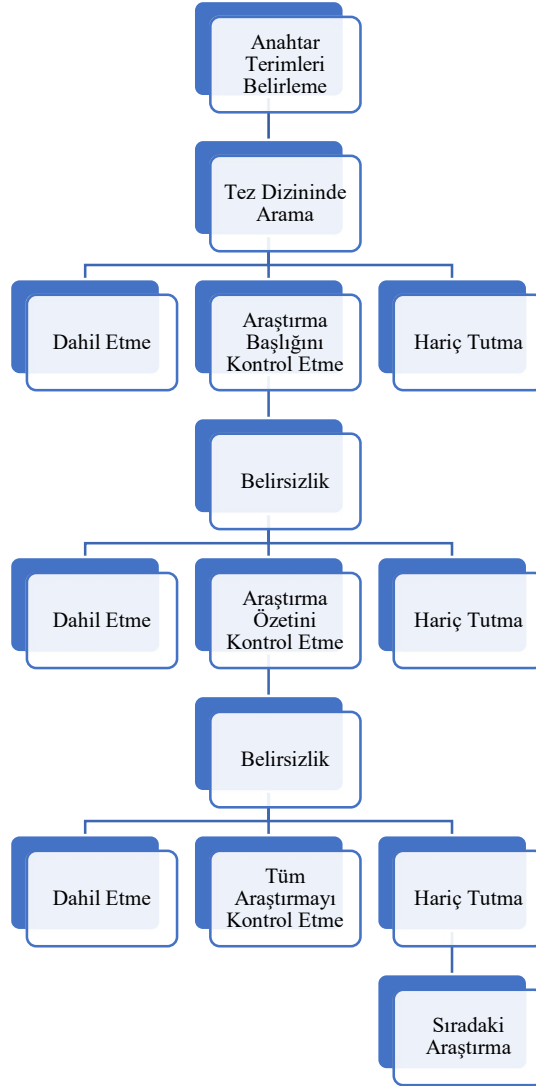
- Meta-sentez uygulama çerçevesinin oluşturulması: Araştırmanın amacı ve problem durumu doğrultusunda oluşturulur.
- Araştırma problemi ile bağlantılı olan çalışmaların tespit edilmesi.
- Meta-sentez çalışmasına dâhil edilecek çalışmalarda bulunması gereken kriterlerin belirlenmesi (Sandelowski, Docherty & Emden, 1997; Walsh & Downe, 2005).

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda çalışmaya dâhil edilecek araştırmalar için şu kriterler belirlenmiştir:

- Araştırmanın amaç ve problem durumunun dijital vatandaşlık ve alt boyutlarıyla ilişkili olması.
- Araştırmanın problem durumu, amaç ve alt amaçları ile çalışma grubunun sınıf öğretmenliği ve ilkökul düzeyi seviyesinde gerçekleşmiş olması.
- Araştırmaların nitel ve karma yöntemle ele alınmış olması.
- Araştırmada problem durumu, amaç ve alt amaçları, yöntemi, örnekleme durumu (yöntem, sayı, tür), veri toplama teknikleri, veri analizi, bulguların, sonuç ve önerilerinin açıkça ifade edilmiş olması.
- Araştırmaların Türkçe yayınlar ve tam metin olması

Dâhil edilme ölçütlerine uyan çalışmaların belirlenmesi sürecinde Sözer (2015)'in “Araştırma Dâhil Etme İşlem basamakları” kullanılmıştır (Şekil 2).:

Şekil 2. Araştırma Dâhil Etme İşlem Basamakları

Kaynak: Sözer, 2015.

Çalışma için ilk basamakta belirtilen anahtar kelimeler doğrultusunda elde edilen veriler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Anahtar Kelimeler doğrultusundaki Araştırmaların Dağılımı

Sıra No	Anahtar Kelimeler	Makale Sayısı	Yüksek Lisans Tez Sayısı	Doktora Tez Sayısı	Toplam
1	Dijital vatandaşlık	1000	25	4	1029
2	Dijital etik	204	1	-	205
3	Dijital iletişim	1000	12	7	1019
4	Dijital okuryazarlık	1000	38	6	1044
5	Dijital erişim	286	-	-	286
6	Dijital ticaret	265	-	-	265
7	Dijital hak ve sorumluluklar	35	3	1	39
8	Dijital hukuk / Dijital kanun	158	-	-	158
9	Dijital gizlilik ve güvenlik	392	-	1	393
10	Dijital sağlık	529	3	1	533
Toplam		4879	82	20	

Dijital vatandaşlık kapsamındaki anahtar kelimeler literatür taranarak ve sınıf eğitimi alanında bir uzmandan yardım alınarak belirlenmiştir. Tablo 2’de görüldüğü üzere 10 anahtar kelime kullanılarak YÖK, ULAKBİM, Google Scholar, ERIC ve SSCI veri tabanlarında yer alan makale ve tez araştırmaları Türkçe yayınlar dikkate alınarak taranmıştır. Anahtar kelime olarak “dijital vatandaşlık, dijital etik, dijital iletişim, dijital okuryazarlık, dijital erişim, dijital ticaret, dijital hak ve sorumluluklar, dijital hukuk / dijital kanun, dijital gizlilik ve güvenlik, dijital sağlık” belirlenmiş ve çalışmaların içerisinden, erişim izni olan lisansüstü tezler ve makaleler indirilmiştir. Dijital vatandaşlıkla ilgili olduğu düşünülen çalışmalar önce başlıklarına göre değerlendirilmiştir. Başlık değerlendirmesinde sınıf eğitimi ve ilkökul ile ilişkili olduğuna kanaat getirilen çalışmaların araştırma amacına uygunluğu kontrol edilmiştir. Belirsizlik oluşması halinde araştırmaların özetleri okunmuş, tekrar belirsizlik söz konusu olduğunda araştırmanın tamamı kontrol edilerek meta sentez çalışmasına dâhil edilip edilmeyeceğine karar verilmiştir.

Tablo 2’de sunulmuş olan anahtar kelimeler ile yapılan taramalar neticesinde bazı çalışmaların birden fazla alanla ilişkili olduğu görülmüştür. Bu noktada çalışmaların içerikleri kontrol edilmiş, sınıf eğitimi ve ilkökulla ilişkili olma durumları dikkate alınarak araştırmaya dâhil edilmişlerdir.

4. VERİLERİN ANALİZİ

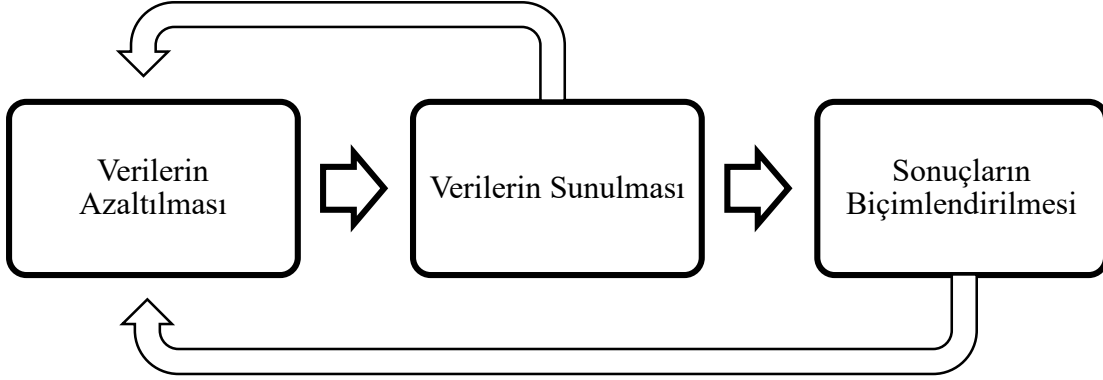
Bu araştırmadan elde edilen verilerin analiz edilmesinde içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi belge veya dokümanların kodlamalar yapılarak derinlemesine incelendiği bir analiz türüdür (Ekiz 2009; Sönmez, Alacapınar 2016). Bunun yanında yazılı ve yazılı olmayan materyalleri anlam ya da kavrama yönelik sistematik ve nesnel olarak kategorilere ayırarak ve çıkarımlarda bulunarak inceleyen bilimsel bir analiz yöntemidir (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Verilerin toplanması ve analizin gerçekleşmesi evrelerinde çeşitleme yapmak ve evrelerin şeffaf bir şekilde ortaya konulması meta-sentez çalışmasının geçerli olmasını sağlamak için önemlidir. Araştırma bitene kadar yansıtıcı davranılması ise yanlı bir araştırma gerçekleşmesini önlemektedir (Finfgeld-Connett, 2010). Yansıtıcı davranmak araştırmacının sonucu olumsuz etkileyen, geçerliği düşüren önemli bir faktördür. Bunun için ilk olarak derinlemesine bir literatür taraması yapılmıştır. Verilerin doğru yorumlanması için boyunca temalar, kategoriler, notlar ve görseller net olarak ortaya konmuştur. Çeşitleme işlemi ise ulaşılan verilerin farklı araştırmacılar tarafından değerlendirilerek, birincil araştırma bulgularının yanlış yorumlanması durumunda düzeltmelerin yapılması aşamasıdır (Kansızoğlu, 2022).

İçerik analizi yapılırken araştırmada elde edilen veriler anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde kategorilere ayrılmıştır. Bu kategorilere belirli kodlar verilmiştir. Kodlama işlemi bittikten sonra belirlenen kodlar arasındaki benzer bölümler tespit edilerek tematik kodlar oluşturulur. Birbirleriyle ilişkili kodlar için temalar belirlenir. Elde edilen veriler kodlar ve temalar doğrultusunda düzenlendikten sonra bulguların yorumlanmasına geçilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Meta-sentez bir içerik analiz yöntemidir (Douglas, Mills, Niang, Stepchankova, Byun, Ruffini & Blanton 2008). Meta-sentez çalışmaları betimsel içerik analiz çalışmalarına kıyasla az sayıda çalışmaları ele almakta ve derinlemesine bir inceleme yapmaktadır. Meta-sentez çalışmalarında sadece nitel çalışmalar veya karma çalışmaların nitel boyutları incelenmektedir (Polat ve Ay 2016).

Bu çalışmada verilerin analizinde Miles-Huberman analiz modelinden yararlanılmıştır.

Şekil 3. Miles-Huberman Modeli

Kaynak: Miles ve Huberman, 1994.

Şekil 3'te Miles-Huberman analiz modelinin aşamaları bulunmaktadır (Miles ve Huberman, 1994). Bu aşamalar ayrıntılı incelenecek olursa:

Verilerin Azaltılması;

Analizin ilk aşamasında, verilerin gruplandırılmasını ve özetlerinin çıkarılmasını içeren süreçtir. Verilerle ilgili not çıkarılarak, özet oluşturularak ve gruplara ayrılarak bir düzenleme yapılmıştır. Bu tür bir düzenleme veri kodlaması sırasındaki hata oranını düşürmek için önemlidir (Poggenpoel & Myburgh, 2003).

Ulaşılan veriler kavramlara dönüştürülmüş, kavramlardan yararlanarak genellemeler yapılmıştır. Miles ve Huberman'ın veri biçimlendirme stratejileri uygulanmıştır. Bu stratejiler

- Kodlama (Roberts & Priest, 2006): Veriler birbiriyle ilişkileri göz önüne alınarak parçalara ayrılmıştır.

- Not alma (Shenton, 2004): Veriler detaylandırılmış ve anlamlandırılmıştır.

Verilerin Sunulması;

Veri sunumu, analizin doğru bir şekilde ilerlemesini sağlar ve daha ileri düzeydeki analizler için bir temel niteliğindedir. Nitelikli bir nitel araştırma yapmayı amaçlayan araştırmacılar için, verilerin tekrarlanan şekilde azaltımı, ardından veri sunumu ve tekrar verilerin azaltımı çok önemli bir süreçtir. Verilerin sunulmasında tablo, grafik, şema gibi şablonlar kullanılabilir (Eysenbach & Köhler, 2002).

İlk aşamada azaltılan veriler sunum yöntemiyle sistematik bir biçime dönüştürülmüştür. Sunumu kolaylaştırmak için tablolar, grafikler ve şemalar kullanılmış böylece somut

veriler düzenlenmiştir. Her bir veri setine ilişkin yapılan veri azaltımı sonrası sunum yapılmış ve bu sunumlardan tekrar veri setine gidilip araştırma derinleştirilmiştir.

Sonuçların Biçimlendirilmesi ve Doğrulanması;

Bu aşamada veriler kümelenecek temalar oluşturulmuştur. Ardından verilere tekrar dönülerek veri kodlarının doğruluğu kontrol edilmiştir. Burada araştırmacının sübjektifliğini azaltmak ya da ortadan kaldırmak için eş araştırmacıya veri kodlaması yaptırılmıştır. Kodlamalar arası uyum Miles ve Huberman (1994) ölçeği kullanılarak hesaplandığında yüksek oranda (% 92 oranında) benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Daha sonra veriler anlamlı bir bütüne çevrilmiş ve analiz tamamlanmıştır.

Miles-Huberman modelinde sonuçların elde edilmesi, veri azaltımının başlamasıyla gerçekleşen bir süreçtir. Araştırma sonuçları, nitel analiz sürecinde yavaş yavaş ilerler ve çeşitlenir. Analiz sonuçları öncelikle önerme şeklindedir ve analiz ilerledikçe doğrulanmalıdır. Böylelikle önerme halinde olan sonuçlar bir hükme dönüşür. Verileri anlamlı bir bütüne çevirmek ve bütüncül sonuçlar elde etmek nitel veri analizinin son aşamasıdır (Roberts & Priest, 2006).

Çalışma geçerliliği için veri analizinde eş araştırmacıya ve uzman görüşüne başvurulmuştur. Bunun için çalışmayı bilen fakat daha az teması olan ve yorumlar hakkında yeterli yargılamayı yapabilecek, nitel çalışma yöntemi konusunda bilgi sahibi bir araştırmacı uzman incelemesi için kullanılmıştır. Meta sentez için seçilen çalışmaların uygunluğu ve verilerin değerlendirilmesinde uzman görüşüne başvurulmuştur. Ayrıca çalışmada inanılabilirlik, uyumluluk ve denetlenebilirlikten oluşan bir meta sentez geçerlik güvenirlilik indeksi kullanılmıştır (Sözer, 2015).

İnanılabilirlik: Meta-sentez çalışmalarında, incelenecek çalışmalardaki orijinal veriler tarafsızca yorumlanmalı ve orijinal çalışmaların incelenmesiyle oluşan veriler tarafsız bir şekilde analiz edilmelidir (Salter, Hellings, Foley & Teasell 2008). Bunun için meta-senteze dâhil edilen çalışmaların bulgularının orijinal hali korunmuştur. Araştırmanın amacına uygun belirlenmiş bulgular; tema ve alt temalar şeklinde bir araya getirilmiş ve orijinal metinlerdeki alıntılarla desteklenmiştir.

Uyumluluk: Literatürdeki konu ile ilgili çalışmalar ile meta-sentezde elde edilen bulguların birbiriyle uyumlu olması gerekmektedir ve meta-sentez bulgularıyla çelişen veriler dikkate alınmalıdır (Salter ve ark., 2008). Meta-sentezin sonuç kısmında, elde edilen bulgular ile literatürdeki konu ile ilgili benzer çalışmaların bulguları

karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıklar tartışılmıştır. Bu şekilde meta-sentezde elde edilen bulgularla literatürdeki bulguların uyumlu olup olmadığı ortaya çıkarılmış ve çelişkili yönleri tespit edilmiştir.

Denetlenebilirlik: Meta-sentez çalışmasının tekrar edilmesine olanak sağlamak için çalışmanın amacı, veri toplama süreci, veri analiz yöntemi, kullanılan teknikler açık, net ve olabildiğince detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur (Xu, 2008). Yöntem kısmında meta-sentez uygulama adımları detaylı bir şekilde anlatılmış, incelenen çalışmaların bulguları tablo ve şekiller halinde bir araya toplanmış, elde edilen verilerin analizi uzman görüşü alınarak gerçekleştirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde, araştırma sürecinde doküman inceleme yoluyla toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulguların sunulmasında, çalışmanın amacında yer alan soruların sıralaması temel alınmıştır.

1.1. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLA YAPILAN ÇALIŞMALARIN ARAŞTIRMA TÜRLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde yapılan çalışmaların araştırma türlerine ilişkin bulguları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Çalışma Türlerinin Dağılımı

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
Makale	M 1, M 2	M 3, M 4	M 5, M 6, M 7	M 8	M 9	M 10, M 11	M 12, M 13, M 14	14
Yüksek Lisans Tezi	YL 1			YL 2	YL 3		YL 4	4
Doktora Tezi						DT 1	DT 2	2
Toplam	3	2	3	2	2	3	5	20

Tablo 3’deki veriler doğrultusunda, yayımlanmış çalışmaların mevcut dağılımları incelendiğinde: dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde gerek makale gerekse tez çalışmaları ile ilgili 20 nitel çalışmanın 2016 yılında ilk olarak yayınlanmaya başladığı ortaya çıkmaktadır. 14 makale arasında en fazla çalışma 2018 ve 2022 yıllarında (3 adet) yapılmış, bunu sırasıyla 2016 (2 adet), 2017 (2 adet) ve 2021 (2 adet) yıllarının takip ettikleri görülmüştür. En az makalenin 2019 yılında (1 adet) ve 2020 yılında (1 adet) yapıldığı tespit edilmiştir. Dört yüksek lisans tezinden en fazla yayının; 2016, 2019, 2020 ve 2022 yıllarında birer çalışmanın literatürde yer aldığı tespit edilmiştir. İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili doktora düzeyinde nitel araştırmanın kullanıldığı tez çalışmalarının sayısı 2 olup, 2021 ve 2022 yılında birer adet çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Tüm bu veriler ışığında en çok çalışmanın yayınlandığı yıl 2022 (5 adet) iken; en az çalışmanın yayınlandığı yıllar 2017 yılı (2 adet), 2019 yılı (2 adet) ve 2020 (2 adet) olduğu ortaya çıkmaktadır.

1.2. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN KONU İÇERİKLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkökul eğitiminde yapılan çalışmaların konu içeriklerine ilişkin bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Çalışmaların Konu İçeriklerinin Dağılımı

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
Dijital vatandaşlık durumları	YL 1	M 3, M 4						3
Literatür inceleme						M 11	M 12, M 13	3
Sosyal bilgiler öğretim programı			M 5	M 8			M 14	3
Dijital okuryazarlık			M 7		YL 3			2
Temel eğitim programları				YL 2		M 10		2
Dijital okuryazarlık algısı			M 6					1
Dijital okuryazarlık becerisi							DT 2	1
Dijital okuryazarlık kavramı	M 1							1
Dijital vatandaşlığa dair görüşler	M 2							1
Dijital vatandaşlık farkındalığı						DT 1		1
Dijital vatandaşlık ölçek geliştirme							YL 4	1
Sosyal Bilgiler eğitimi ders kitapları					M 9			1
Temel eğitim ders kitapları				YL 2				1
Toplam	3	2	3	3	2	3	5	21

Tablo 4’teki veriler doğrultusunda, yayınlanmış çalışmaların konu içeriklerinin mevcut dağılımları incelendiğinde: dijital vatandaşlık durumlarının tespitine (3 adet), dijital okuryazarlığa ilişkin olgu, algı ve beceriye, literatür incelemeye (3 adet), sosyal bilgiler öğretim programına (3 adet) ilişkin çalışmaların ağırlık taşıdığı görülmektedir. Bunu temel eğitim programlarında dijital vatandaşlıkla (2 adet) ilgili çalışmaların yapıldığı ayrıca dijital vatandaşlığa dair görüşlerin alındığı (1 adet), dijital vatandaşlık farkındalığının ifade edildiği (1 adet) çalışmalar söz konusudur. Dijital vatandaşlık ölçek geliştirme (1 adet), Sosyal Bilgiler ders kitaplarının değerlendirilmesi (1 adet) ve eğitim ders kitapları (1 adet) ile ilgili çalışmalarında yer aldığı tespit edilmiştir.

1.3. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLILA İLGİLİ YAPILAN TEZ ÇALIŞMALARININ YAYIN YERLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilköğretimde yapılan tez çalışmalarının yayın yerlerine ilişkin bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Tez Çalışmalarının Yayın Yerlerinin Dağılımı

	2016	2019	2020	2021	2022	Toplam
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	YL 1	YL 2	YL 3	DT 1	DT 2	5
Sosyal Bilimler Enstitüsü					YL 4	1
Toplam	1	1	1	1	2	6

Tablo 5’teki veriler doğrultusunda, tez çalışmalarının yayın yerlerinin mevcut dağılımları incelendiğinde: dijital vatandaşlıkla ilgili 6 tez çalışmasından beşinin eğitim bilimleri enstitüsünde, birinin ise, sosyal bilimler enstitüsünde yayımlandığı tespit edilmiştir. Eğitim bilimleri enstitüsünde yayınlanan tezlerin 2016, 2019, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında yapıldığı görülmektedir. Sosyal bilimler enstitüsünde yayınlanan tez çalışması ise 2022 (1 adet) yılına aittir.

1.4. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLILA İLGİLİ YAPILAN MAKALE ÇALIŞMALARININ YAYIN YERLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilköğretimde yapılan makale çalışmalarının yayın yerlerine ilişkin bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Makale Çalışmalarının Yayın Yerlerinin Dağılımı

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
The Journal of Academic Social Science Studies	M 1	M 3						2
Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi					M 9	M 10		2
Akademik Bakış Dergisi		M 4						1
Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi				M 8				1
CUJOSS							M 12	1
Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi			M 5					1
Kapadokya Eğitim Dergisi							M 14	1
MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi			M 6					1
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi							M 13	1
Turkish Studies	M 2							1
Türkiye Eğitim Dergisi			M 7					1
Yükseköğretim ve Bilim Dergisi						M 11		1
Toplam	2	2	3	1	1	2	3	14

Tablo 6’daki veriler doğrultusunda, yayınlanmış 14 makale çalışmasının yayın yerlerinin mevcut dağılımları incelendiğinde: Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi (2 adet), The Journal of Academic Social Science Studies (2 adet), Akademik Bakış Dergisi

(1 adet), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (1 adet), CUJOSS (1 adet), Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi (1 adet), Kapadokya Eğitim Dergisi (1 adet), MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi (1 adet), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi (1 adet), Turkish Studies (1 adet), Türkiye Eğitim Dergisi (1 adet) ve Yükseköğretim ve Bilim Dergisi (1 adet) olduğu tespit edilmiştir.

1.5. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLILA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkökul eğitiminde yapılan çalışmaların yöntemlerine ilişkin bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Çalışma Yöntemlerinin Dağılımı

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
Nitel	YL 1, M 1, M 2	M 3, M 4	M 5, M 6, M 7	YL 2, M 8	M 9	M 10, M 11	M 12, M 13, M 14	16
Karma					YL 3	DT 1	DT 2, YL 4	4
Toplam	3	2	3	2	2	3	5	20

Tablo 7’deki veriler doğrultusunda, araştırmaların çalışma yöntemlerinin mevcut dağılımları incelendiğinde: 16 tanesinde nitel yöntemin, 4 tanesinde karma yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Çalışma yöntemlerinin yıllara göre mevcut dağılımlarına bakıldığında nitel yöntemle yapılan çalışmaların ağırlığını 2016, 2018 ve 2022 yıllarının (üçer adet) oluşturduğu; bunu 2017 (2 adet), 2019 (2 adet), 2021 (2 adet) ve 2020 (1 adet) yıllarının takip ettiği tespit edilmiştir. Karma yöntemin 2020 (bir adet), 2021 (bir adet), ve 2022 (2 adet) yıllarında olduğu görülmektedir.

1.6. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLILA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN ÇALIŞMA GRUBU/ÖRNEKLEM KİTLESİNE İLİŞKİN BULGULAR

Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkökul eğitiminde yapılan çalışmaların çalışma grubu/örneklem kitlesine ilişkin bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Çalışmaların Çalışma Grubu/Örneklem Kitesinin Dağılımı

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı			M 5	YL 2, M 8	M 9		M 14	5
Sınıf öğretmeni	M 1	M 4			YL 3		DT 2	4
Sınıf öğretmeni adayları	YL 1, M 2		M 6					3
Sosyal bilgiler ders kitabı				YL 2, M 8	M 9			3
Doküman						M 11	M12, M 13	3
İlkokul Sosyal Bilgiler Öğretim Programı		M 3				M 10		2
4.sınıf öğrencisi						DT 1		1
2018 ilkököl Türkçe dersi öğretim programı			M 7					1
İlkokul öğrencisi							YL 4	1
İlkokul Türkçe çalışma kitabı			M 7					1
İlkokul Türkçe ders kitabı			M 7					1
Toplam	3	2	5	4	3	3	5	25

Tablo 8'deki veriler doğrultusunda, yayınlanmış çalışmaların çalışma grubu/örneklem kitesinin mevcut dağılımları incelendiğinde: 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (5 adet), sınıf öğretmenleri (4 adet) ile ilgili araştırmaların ağırlık oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Bunu sınıf öğretmeni adayları (3 adet), ilkököl sosyal bilgiler ders kitabı (3 adet), doküman (3 adet), İlkokul Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (2 adet) ile ilgili yapılan çalışmaların takip ettiği görülmektedir. Bunların dışında ilkököl öğrencileri (1 adet) ve 4.sınıf öğrencileri (1 adet) ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. 2018 İlkokul Türkçe dersi öğretim programı (1 adet), İlkokul Türkçe çalışma (1 adet) ve İlkokul Türkçe ders kitaplarının (1 adet) çalışma grubu/örneklem kitesinde yer aldığı görülmektedir.

1.7. TÜRKİYE'DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLILA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN ÇALIŞMA GRUBU/ÖRNEKLEM SEÇİM TÜRÜNE İLİŞKİN BULGULAR

Türkiye'de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkököl eğitiminde yapılan çalışmaların çalışma grubu/örneklem seçim türüne ilişkin bulgular Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Çalışmaların Çalışma Grubu/Örneklem Seçim Türlerinin Dağılımı

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
Belirtilmemiş		M 3	M 5, M 6, M 7	M 8	M 9	M 11	M 12, M 13	9
Amaçsal örnekleme				YL 2		DT 1, M 10	M 14	4
Kolay ulaşılabilir durum örnekleme	M 2, YL 1				YL 3		DT 2	4
Maksimum çeşitlilik örnekleme	M 1	M 4					YL 4	3
Toplam	3	2	3	2	2	3	5	20

Tablo 9'daki veriler doğrultusunda, yayınlanmış çalışmaların çalışma grubu/örneklem seçim türünün mevcut dağılımları incelendiğinde: ağırlıklı olarak makalelerde çalışma grubu/örneklem seçim türünün belirtilmemiş olduğu (9 adet) görülmektedir. Bununla birlikte amaçsal örnekleme (4 adet), kolay ulaşılabilir durum örnekleme (4 adet) ve maksimum çeşitlilik örnekleme (3 adet) çalışmalarda kullanıldığı tespit edilmiştir.

1.8. TÜRKİYE'DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLILA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN ÇALIŞMA GRUBU/ÖRNEKLEM SAYILARINA İLİŞKİN BULGULAR

Türkiye'de dijital vatandaşlıkla ilgili ilköğretimde yapılan çalışmaların çalışma grubu/örneklem sayılarına ilişkin bulgular Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Çalışmaların Çalışma Grubu/Örneklem Sayılarının Dağılımı

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
1-50	M 1, YL 1	M 3	M 5, M 6, M 7	M 8 YL 2,	M 9, YL 3	M 10, DT 1	M 14, YL 4, DT 2	15
51-100	M 2	M 4					M 13	3
101-150						M 11		1
151-200							M 12	1
Toplam	3	2	3	2	2	3	5	20

Tablo 10'daki veriler doğrultusunda, yayınlanmış çalışmaların çalışma grubu/örneklem sayılarının mevcut dağılımları incelendiğinde: 1-50 örneklem sayı aralığının (15 adet) ağırlıklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunu 51-100 aralığı (3 adet) takip ettiği gözlemlenmektedir. En az tercih edilen örneklem sayılarının 101-150 aralığında (1 adet), 151-200 aralığında (1 adet) olduğu görülmektedir.

1.9. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLILA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN VERİ TOPLAMA ARAÇLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilköğretimde yapılan çalışmaların veri toplama araçlarına ilişkin bulgular Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Çalışmaların Veri Toplama Araçlarının Dağılımı

Veri Toplama Araçları	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
Doküman inceleme		M 3	M 5, M 6, M 7	YL 2, M 8	M 9	M 10, M 11	M 12, M 13, M 14	12
Görüşme formu	YL 1, M 2	M 4			YL 3	DT 1	DT 2, YL 4	7
Gözlem	YL 1					DT 1		2
Araştırmacı günlüğü						DT 1		1
Metafor formu	M 1							1
Öğrenci ürünleri						DT 1		1
Toplam	4	2	3	2	2	6	5	24

Tablo 11’deki veriler doğrultusunda, yayınlanmış çalışmaların veri toplama araçlarının mevcut dağılımları incelendiğinde: Çalışmalarda ağırlıklı olarak tercih edilen veri toplama aracının doküman inceleme (12 adet) ve görüşme formu (7 adet) olduğu tespit edilmiştir. Bunları sırasıyla veri toplama araçları belirtilmemiş çalışmalar (3 adet) ve gözlemin (2 adet) takip ettiği görülmektedir. Bunların dışında araştırmacı günlükleri (1 adet), metafor formu (1 adet) ve öğrenci ürünlerinin de (1 adet) veri toplama aracı olarak kullanıldıkları ortaya çıkmaktadır.

1.10. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLILA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN VERİ ANALİZ YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilköğretimde yapılan çalışmaların veri analiz yöntemlerine ilişkin bulgular Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Çalışmaların Veri Analiz Yöntemlerinin Dağılımı

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
İçerik analizi	M 1, M 2	M 3, M 4	M 5, M 7	M 8, YL 2	M 9	M 11, DT 1	M 13, M 14, YL 4	14
Betimsel analiz	YL 1		M 6, M 7		YL 3	M 10	M 13, DT 2	7
Bibliyometrik analiz							M 12	1
Toplam	3	2	4	2	2	3	6	22

Tablo 12’deki veriler doğrultusunda, yayınlanmış çalışmaların veri analiz yöntemlerinin mevcut dağılımları incelendiğinde: 14 çalışmanın içerik analiziyle, 7

çalışmanın betimsel analizle, 1 çalışmanın ise bibliyometrik analiz ile incelendiği tespit edilmiştir. İçerik analizinin kullanıldığı çalışmaların 2022 yılı (3 adet), 2016 yılı (2 adet), 2017 yılı (2 adet), 2018 yılı (2 adet), 2019 yılı (2 adet), 2021 yılı (2 adet), ve 2020 yıllarında (1 adet) yapıldığı gözlemlenmektedir. Betimsel analiz çalışmalarının 2018 yılı (2 adet), 2022 yılı (2 adet), 2016 yılı (1 adet), 2020 yılı (1 adet) ve 2021 yılında (1 adet) yapıldığı görülmektedir. Bibliyometrik analizin kullanıldığı çalışmanın ise 2022 yılı (1 adet) olduğu tespit edilmiştir.

1.11. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLILA İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALARIN SONUÇLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Türkiye’de dijital vatandaşlıkla ilgili ilkökul eğitiminde yapılan araştırmaların sonuçlarına ilişkin bulgular 6 tema altında toplanmıştır. Bunlar; ilkökul programlarında dijital vatandaşlık ve alt boyutları, kavramsal olarak dijital vatandaşlık ve alt boyutları, ilkökul ders kitaplarında dijital vatandaşlık ve alt boyutları, dijital vatandaşlık ile ilgili etkinlikler, dijital vatandaşlık ve alt boyutları ile ilgili yapılan çalışmaları inceleyen araştırmalar, dijital okuryazarlığa yönelik algı ve tutumlardır.

Aşağıda dijital vatandaşlıkla ilgili ilkökul eğitiminde yapılan araştırmaların sonuçlarına ilişkin bulgular verilmiştir.

1.11.1. İlkokul Programlarında Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları

M 3, M 5, M 8, M 10, M 14, YL 2 kodlu çalışmaların ilkökul programlarının; dijital vatandaşlık ve alt boyutları ile ilgili kazanımları, öğrenme alanlarını, becerileri, değerleri, eğitim durumları ve alt boyutlarına ilişkin sonuçlar ortaya çıkardıkları tespit edilmiştir.

İlkokul Programları beceriler açısından değerlendirildiğinde;

Türkçe, Fen Bilimleri, Matematik, Sosyal Bilgiler ve Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında dijital okuryazarlık becerisiyle ilişkili kazanımlara yer verildiği (YL 2, M 10) çalışmalarda tespit edilmiştir. Bununla birlikte öğrenme alanları açısından eşit dağılım göstermediği (M 14) sonuçlarına varılmıştır. Dijital okuryazarlık becerisiyle ilişkili en çok kazanımın Sosyal Bilgiler ve Türkçe Dersi Öğretim Programlarında (YL 2, M 10) yer aldığı tespit edilmiştir. Sosyal Bilgiler “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında doğrudan verilecek beceriler arasında yer aldığı (M 14) sonuçlarına ulaşılmıştır. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programının tüm sınıf düzeylerinde dijital okuryazarlık

becerisiyle ilişkili kazanımlara yer verdiği fakat bu kazanımların dengesiz bir dağılım gösterdiği (YL 2, M 10) bulgular arasındadır.

İlkokul programları öğrenme alanları açısından değerlendirildiğinde;

İlkokul Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanları ile ilişkili yer alan kazanımların, dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına ilişkin yeterli içerikte olmadığı (M 3); “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim”, “Etkin Vatandaşlık” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında dijital vatandaşlıkla ilişkili içerik bulunmadığı tespit edilmiştir (M 5). “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanının yeterli düzeyde olmasa da dijital etik, dijital okuryazarlık, dijital sağlık ve dijital güvenlik alt boyutlarını yansıttığı fakat dijital haklar ve sorumluluklar, dijital erişim, dijital sağlık, dijital ticaret, dijital kanun ve dijital iletişim alt boyutlarına değinmediği (M 3) çalışmalardan çıkan sonuçlar arasındadır.

İlkokul programları kazanımlar açısından değerlendirildiğinde;

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programını değerlendiren çalışmalarda dijital vatandaşlık ve alt boyutları açısından kazanımların öğrenme alanlarına dağılımının düzensiz olduğu (M 8) saptanmıştır. Kazanımlara yönelik konular tek tek incelendiğinde dijital vatandaşlık ile ilgili içeriklerin bulunduğu (M 5) tespitler arasındadır. Diğer taraftan 2 kazanımın dijital vatandaşlık alt boyutlarıyla ilişkili olduğu, kazanımların sayı olarak yetersiz olduğu (M 8) bir diğer tespittir. “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında dijital vatandaşlıkla doğrudan ilişkili kazanımların bulunmadığı bununla birlikte “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında yer alan 6 kazanımın dijital vatandaşlıkla doğrudan ilişkili olduğu bulgular arasındadır (M 5). Kazanımlara yönelik konular tek tek incelendiğinde dijital vatandaşlık ile ilgili içeriklerin bulunduğu (M 5) tespit edilmiştir

İlkokul programları değerler açısından değerlendirildiğinde;

İlkokul programlarından biri olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan “Bilimsellik ve dürüstlük değeri” dijital vatandaşlık ile doğrudan ilişkilendirilen bir değer olduğu (M 5) ortaya çıkmıştır.

İlkokul programları eğitim durumları boyutu açısından değerlendirildiğinde; Sosyal Bilgiler, Türkçe ve Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı’nda yer alan eğitim

durumları boyutunda dijital okuryazarlık becerisi yer alırken Hayat Bilgisi ve Matematik Dersi Öğretim Programı'nda ise dijital okuryazarlık becerisine yönelik bir içeriğe rastlanmamıştır (YL 2, M 10). Eğitim durumları boyutu açısından Sosyal Bilgiler, Türkçe ve Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programlarında dijital okuryazarlık becerisine yer verildiği (YL 2) bulgu olarak tespit edilmiştir.

İlkokul programları dijital vatandaşlık alt boyutları açısından değerlendirildiğinde;

İlkokul programlarından biri olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programının dijital vatandaşlık ve alt boyutları açısından yeterli düzeyde olmadığı (M 8) saptanmıştır.

1.11.2. Kavramsal Olarak Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları

M 1, M2, M 4, YL1, YL 3, DT 2 kodlu çalışmalarda kavramsal açıdan dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına ilişkin sonuçlara yer verilmiştir. Buna göre;

Dijital vatandaşlık alt boyutlarına ilişkin sınıf öğretmenleri adayları ile yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre genel olarak; dijital okuryazarlık, dijital hak ve sorumluluk (YL1, M2), dijital kanun, dijital güvenlik (M 2), dijital sağlık kavramlarıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olunmadığı bunun yanında dijital ticaret, dijital etik, dijital erişim ve dijital iletişim kavramları ile ilgili yeterli bilgi sahibi oldukları (YL 1) tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan farklı olarak sınıf öğretmen adaylarının dijital erişim ve dijital iletişim kavramlarıyla ilgili bilgi sahibi olmadıkları sonucuna ulaşan çalışmalarda (M 2) görülmektedir. Sınıf öğretmenleri ile ilgili yapılan çalışmadan dijital vatandaşlık ve alt boyutları ile ilgili kavramlara yönelik yeterli bilgi düzeyine sahip olmadıkları (M 4) tespit edilmiştir. Yine sınıf öğretmenleri ile yapılan bir diğer çalışmada genel olarak dijital vatandaşlık, dijital okuryazarlık, dijital etik, dijital kanun, dijital haklar ve sorumluluklar, dijital sağlık ve dijital güvenlik kavramlarını bilmedikleri (M 4) tespit edilmiştir. Bununla birlikte sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık kavramına hâkim oldukları sonucuna ulaşan çalışmanın da olduğu (YL 3) saptanmıştır. Eleştirel dijital okuryazarlık kavramı ile dijital okuryazarlık kavramını eşdeğer gören çalışmalarda (DT 2) tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık kavramına yönelik metaforlarına bakıldığında en çok bilgi okuryazarlığı, bilgiye ulaşma, ulaşılan bilgiyi analiz etme, yeni bilgi üretme becerisi olarak kategorize ettikleri, bunun yanında teknik okuryazarlık ve sosyo-duygusal okuryazarlık olarak da ifade ettikleri (M 1) görülmektedir.

1.11.3. İlkokul Ders Kitaplarında Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları

M 7, M 8, M 9, YL 2 kodlu çalışmalarda ilkokul ders kitaplarında dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına ilişkin sonuçlara yer verilmiştir. Buna göre;

İlkokul ders kitapları arasında dijital okuryazarlık becerisi ile ilgili analiz birimi kelimelerin en fazla Sosyal Bilgiler ders kitabında yer aldığı, Matematik ders kitaplarında ise rastlanmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır (YL 2). Hayat Bilgisi ders kitapları incelendiğinde dijital okuryazarlık ile ilgili analiz birim kelimelerinin en fazla 1.sınıf seviyesinde bulunduğu tespit edilmiştir. Fen Bilimleri ders kitaplarında analiz birim kelimelerinin tüm sınıf seviyelerinde yer aldığı, dijital okuryazarlık becerisinin tüm sınıf seviyelerinde işlendiği fakat istenilen düzeyde olmadığı tespitler arasındadır. Dijital okuryazarlık becerisinin konu olarak en çok Sosyal Bilgiler ders kitabında ve ardından Türkçe ders kitabında, en az ise Matematik ders kitabında işlendiği (YL 2) tespit edilmiştir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki konu ve içeriklerde dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına yer verildiği (M 8) tespit edilmiştir. Sosyal Bilgiler ders kitabında dijital güvenlikle ilgili herhangi bir kavram ve konuya rastlanmadığı (M 9) çalışmalardan elde edilen sonuçlar arasındadır. Türkçe ders kitaplarında dijital okuryazarlık becerileriyle ilgili bazı metin türleri ve bazı seçilmiş temaların yer aldığı (M 7) sonucuna varılmıştır.

1.11.4. Dijital Vatandaşlık ile İlgili Etkinlikler

YL 1 kodlu çalışmada dijital vatandaşlığa yönelik etkinliklere ilişkin sonuçlara yer verilmiştir. Buna göre;

Dijital vatandaş eğitiminin etkililiğini artırmak için ilkokul seviyesinden itibaren başlaması gerektiği (YL 1) tespit edilmiştir.

1.11.5. Dijital Okuryazarlığa Yönelik Algı ve Tutumlar

M 6, YL 4, DT 1 kodlu çalışmalarda dijital okuryazarlığa yönelik algı ve tutumlara ilişkin sonuçlara yer verilmiştir. Buna göre;

Sınıf öğretmeni adaylarının çevrimiçi okuma ve yazmaya yönelik algılarına bakıldığında çevrimiçi okuma ve yazmanın, baskı haline getirilmiş kaynaklara yönelik okuma yazmadan oldukça farklı olduğu; dijital ortamlarda gerçekleştirilen okumanın olumsuz yönleri olduğu fakat birçok kaynağa eş zamanlı ulaşabilme ve öğrencileri motive etme gibi olumlu yönlerinin olduğu (M 6) tespit edilmiştir. İlkokul öğrencilerinin dijital vatandaşlıkla ilgili tutumları değerlendirildiğinde olumlu olduğu (YL 4) çıkan sonuçlar

arasındadır. Akran öğretimiyle dijital vatandaşlık etkinliklerinin yapılmasının ilkökul öğrencilerinin dijital vatandaşlık algılarında olumlu bir tutum oluşturduğu (DT 1) tespitler arasındadır.

1.12. TÜRKİYE’DE İLKOKUL EĞİTİMİNDE DİJİTAL VATANDAŞLIKLILA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN ÖNERİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

1.12.1. İlkokul Programlarında Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları

M 3, M 5, M 14, YL 2 kodlu çalışmalarda ilkökul programında dijital vatandaşlık ve alt boyutları ile ilgili kazanımlar, beceriler, öğrenme alanları, eğitim durumu boyutu ve alt boyutlarına ilişkin önerilere yer verilmiştir. Buna göre;

Kazanımlar açısından; İlkokul programlarında kazanım boyutunda tüm sınıf seviyelerinde gittikçe geniş ve derin bir şekilde dijital okuryazarlık becerisine yer verilmesi (YL 2) önerilmektedir.

Beceri açısından; Farklı ülkelerin öğretim programlarının dijital okuryazarlık becerisi açısından incelenmesi (YL 2) öneri olarak belirtilmiştir. İlkokul programlarından biri olan Sosyal bilgiler öğretim programının gelişmesine katkı sağlamak amacıyla programın dijital okuryazarlık becerisi açısından incelenerek ve değerlendirilmesi ve bu yönde bilimsel çalışmaların artırılması (M 14) belirtilmiştir.

Öğrenme alanı açısından; İlkokul programlarından biri olan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan “Birey ve Toplum” öğrenme alanına dijital etik ve dijital iletişim; “Kültür ve Miras” öğrenme alanına dijital erişim; “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanına dijital erişim; “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanına dijital ticaret ile ilgili konuların eklenebileceği (M 5) önerilmektedir. Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan tüm öğrenme alanlarına dijital okuryazarlık ile ilgili konu ve içerikler eklenebileceği, dijital okuryazarlık becerisi eşit bir şekilde dağıtılabileceği (M 14) önerilerden biridir.

Eğitim durumları boyutu açısından; İlkokul programlarından Hayat Bilgisi ve Matematik öğretim programlarındaki eğitim durumları boyutunda dijital okuryazarlık becerisi ile ilgili daha fazla içeriğin yer verilebileceği (YL 2) öneri olarak belirtilmiştir.

Dijital vatandaşlık alt boyutları açısından; İlkokul programlarından biri olan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına dijital iletişim, dijital etik, dijital erişim, dijital ticaret, dijital hukuk, dijital hak ve sorumluluklar alt boyutları ile ilgili konuların (M 3);

dijital gizlilik ve güvenlik alt boyutuna yönelik uygulamaların eklenebileceği (M 3, M 5) önerilmektedir. Sosyal Bilgiler eğitiminin verimliliğini artırabilmek için dijital vatandaşlık ile ilgili konuların öğretim programındaki tüm öğrenme alanlarına entegre edilmesi (M 5) öneriler arasındadır.

1.12.2. Eğitim, Uygulama ve Faaliyetlerde Dijital vatandaşlık ve Alt Boyutları

M 6, M 11, YL 1, YL 2, YL 3, YL 4, DT 2 kodlu çalışmalarda eğitim, uygulama ve faaliyetlerde dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına ilişkin önerilere yer verilmiştir. Buna göre;

Dijital vatandaşlık eğitimlerine okul öncesinden başlamak üzere lise son sınıfa kadar öğretim programlarında yer verilmesi (YL 4) önerilmektedir. İlkokuldan lise eğitimine kadar görev yapan öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının dijital teknolojilerin eğitimle bütünleştirilmesi konusundaki tutum, algı ve uygulamalarını incelemek amacıyla örneklem sayı aralığı geniş olan nicel çalışmaların yapılabileceği (M 6) öneri olarak belirtilmiştir. Dijital vatandaşlık ve alt boyutlarıyla ilgili eğitimin öncelikli olarak sınıf öğretmenlerine, branş öğretmenlerine ve okul yöneticilerine hizmet içi eğitimler (YL 4) ile verilebileceği öneriler arasındadır. Dijital vatandaşlık eğitiminin ilkökul ders müfredatlarıyla bütünleştirilerek etkililiğinin test edilebileceği, okullarda hazırlanan dijital vatandaşlıkla ilgili uygulamalar ve eğitimler aracılığıyla farkındalık oluşturmaya yönelik çalışmaların yapabileceği (YL 1) ifade edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin aldıkları hizmet içi eğitimlerin, zümre öğretmenleri toplantı kararlarının; sınıf öğretmen adaylarının ise lisans eğitimlerinin dijital okuryazarlık açısından incelenmesi (YL 2) konusunda öneride bulunmaktadır. Sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin yeterli seviyede olabilmesi için devam eden eğitimler ve kursların yapılandırılması, dijital okuryazarlık düzeylerinin artırılması ücretsiz eğitimlerin verilmesi ve bu eğitimlerin meslekteki kıdem yılı fazla olanlardan başlanması (YL 3, DT 2), hizmetçi eğitimlere teşvik edilmesi (DT 2), eğitimlerin içeriklerine ilişkin çalışmalar yapılması öneriler arasındadır. Dijital vatandaşlık eğitimlerinin ilkökul öğrencileri üzerinde oluşturduğu etkileri incelemek amacıyla deneysel çalışmalar yapılması (M 11) sunulan önerilerdendir. Sınıf öğretmenlerinin gerçekleştirdiği yüz yüze veya çevrimiçi toplantılarında, faaliyetlerde vb. dijital güvenliği mutlaka gündem maddelerinden biri olarak ifade etmesi önerilmektedir. Okullarda eleştirel dijital okuryazarlıktan daha verimli yararlanabilmesi için araştırma ve uygulamaların yapılabileceği (DT 2) öneriler arasındadır. Öğretmenlere verilen hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimde dijital

teknolojilerin okuma yazma eğitimiyle bütünleştirilmesine yönelik eğitimlerin (M 6) verilebileceği belirtilmiştir.

1.12.3. İlkokul Ders Kitaplarında Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları

M 5, M 14, YL 2 kodlu çalışmalarda ilkokul ders kitaplarında dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına ilişkin önerilere yer verilmiştir. Buna göre;

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında dijital vatandaşlık ile ilgili konuları inceleyen araştırmalar (M 5) önerilmektedir. Farklı ülkelerin ders kitaplarının dijital okuryazarlık becerisi açısından incelenebileceği (YL 2) öneriler arasındadır. Sosyal bilgiler ders kitaplarının gelişmesine katkı sağlamak amacıyla programın dijital okuryazarlık becerisi açısından incelendiği ve değerlendirilmeye alındığı bilimsel çalışmaların artırılması (M 14) belirtilmiştir. İlkokul ders kitabı yazarlarının ders kitaplarını dijital okuryazarlık becerileriyle ilgili kazanımlara yönelik etkinliklere yer verecek şekilde hazırlamaları, Matematik ders kitaplarında da dijital okuryazarlık becerilerine daha fazla yer verilmesi (YL 2) öneri olarak bulunmaktadır.

1.12.4. Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutlarına Yönelik Algı ve Tutum

M 1, YL 4 kodlu çalışmalarda dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına yönelik algı ve tutuma ilişkin önerilere yer verilmiştir. Buna göre;

Sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık ile ilgili algılarını ölçebilmek için bilgi okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı ve sosyo-duygusal okuryazarlık boyutlarının da içinde bulunduğu bir ölçek geliştirilebileceği; dijital okuryazarlık ile ilgili algılarını ayrıntılı inceleyebilmek, dijital okuryazarlık algısıyla ilişkili olabilecek değişkenleri tespit etmek için öğretmenlerle görüşme yapılabileceği (M 1) önerilmektedir. İlkokul öğrencilerinin düzeyine uygun ve farklı değişken tercih edilerek, geliştirilen dijital vatandaşlık tutum ölçeği arasındaki ilişkiyi inceleyen; ölçeğin daha büyük örneklemelere uygulanan araştırmaların yapılabileceği (YL 4) önerilerden biridir.

1.12.5. Dijital Okuryazarlık Becerisi

M 7, M 10, M 11, YL 2, YL 3, DT 2 kodlu çalışmalarda dijital okuryazarlık becerisine ilişkin önerilere yer verilmiştir. Buna göre;

Sınıf öğretmenleri, öğrenciler (YL 2, M 10, M 11), veliler (YL 2, M 10) ve okul yöneticilerinin (M 11) dijital okuryazarlık beceri düzeylerini tespit eden (YL 2, M 10, M 11) ve dijital okuryazarlık becerisi geliştirmek için gerekli olan koşulları betimleyen

çalışmalar yapmak (YL 2, M 10) öneri olarak belirtilmiştir. Ayrıca çalışılmak istenen gruba dijital okuryazarlık becerisini ölçebilecek özgün ölçekler geliştirilmesi (YL 2) öneriler arasındadır. Sadece sınıf öğretmenleri ile değil, farklı branştaki öğretmenlerle, öğrencilerle, ailelerle de dijital okuryazarlık becerisiyle ilgili görüşmeler yapılması daha fazla görüşe ulaşabilmek için nitel yöntem kullanılan çalışmaların yapılması (YL 3) sunulan öneriler arasındadır. Sınıf öğretmenlerinin öğrencilerine dijital okuryazarlık becerileri kazandırmak amacıyla faaliyetler düzenlemeleri için teşvik edilmesi önerilerden biridir. Dijital okuryazarlıkla ilgili yapılan çalışmaların farklı kategoride ve daha geniş örneklerle tercih edilerek yapılması, elde edilen sonuçların karşılaştırılması ve farklı değişkenler kullanılması (DT 2) istenmiştir. İlkokul öğrencilerine dijital okuryazarlık becerileri kazandırmak için Türkçe ders kitap içeriklerinde bulunan geleneksel metinlerin yanında hiper metinlerin de yer alması öneriler arasındadır (M 7).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmada ulaşılan sonuçlar ilgili literatürle tartışılarak ele alınmıştır.

Araştırma dijital vatandaşlıkla ilgili ilk nitel çalışmanın ortaya çıktığı tarihten başlayarak 2012-2022 yılları arasında yer alan çalışmaları incelemiştir. On yıllık taranan araştırmalar içerisinde ilkokul eğitiminde dijital vatandaşlık ile ilgili ilk nitel çalışmaya 2016 yılında rastlanmıştır. Yeşiltaş ve Gez Çinpolat'ın (2022) yaptıkları çalışma sonucunda dijital vatandaşlık ile ilgili ilk eğitim çalışmasının 2007 yılında yapıldığı tespit edilmiştir. Bu durumda ilkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili nitel çalışmaların sonraki yıllarda önem kazandığı ortaya çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar arasında makalelerin 2018 ve 2022 yıllarında, lisansüstü tez çalışmalarının ise 2022 yılında sayıca artış kaydettiği tespit edilmiştir. Çıkan sonuç dijital vatandaşlıkla ilgili çalışmaların son yıllarda daha fazla önem kazanmaya başladığını göstermektedir. Bu duruma 2018 öğretim program değişikliğinin etki ettiği konu içerik dağılımlarına bakıldığında açıkça görülmektedir. Bunu dijital vatandaşlık durumlarına ilişkin çalışmalar ile dijital vatandaşlığın alt boyutlarından biri olan dijital okuryazarlık izlemektedir. Sosyal bilgiler öğretim programına dijital vatandaşlıkla ilgili dâhil olan ilk kavramın dijital okuryazarlık olması bu duruma etkide bulunmuştur (Çoban ve Akşit, 2018; Kalaycı ve Baysal, 2020). Ekmen ve Bakar (2018), güncellenen öğretim programlarında dijital okuryazarlık olarak nitelendirilen dijital yetkinlik konusunun önceki programlarla karşılaştırıldığında kazanım ve açıklamalar boyutunda %28'lik bir artışa sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Dijital okuryazarlığını ilkokul programları açısından taşıdığı önemi Altun ve Bangir Alpan (2021), temel eğitim programlarını dijital okuryazarlık bağlamında inceledikleri çalışmalarında belirtmektedirler. Buna göre Türkçe, matematik, fen bilimleri, sosyal bilgiler ve hayat bilgisi dersi öğretim programlarının bağlam boyutunda dijital okuryazarlık becerisini “dijital yetkinlik” olarak ele aldığı bunun; Millî Eğitim Bakanlığının bireyin ve toplumun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurması olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. En az araştırılan konular arasında dijital vatandaşlığa dair görüşler ve dijital vatandaşlık farkındalığının olduğu görülmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre dijital vatandaşlıkla ilgili ilkokul eğitiminde lisansüstü tez çalışmaları arasında ağırlığı yüksek lisans tezleri oluştururken doktora çalışmaları daha alt seviyelerdedir. Karadağ (2009) ve Tarman, Acun ve

Yüksel'in (2010) çalışmalarından çıkan sonuçlar benzerdir. Bu da ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlık konusundaki yüksek lisans düzeyinde öğrenim gören kişi sayısının doktora düzeyinde öğrenim gören kişi sayısından fazla olduğunun bir göstergesi olmakla birlikte doktora araştırmalarının henüz başlangıç seviyesinde olduğunun bir işaretidir. Yüksek lisans tezlerinin sayıca fazla olduğu Seviğen ve Yılar (2022), Sari ve Taşer (2018), Kayaalp ve Karameşe'nin (2020) yaptığı çalışmalardan da sonuç olarak elde edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç dijital vatandaşlıkla ilgili tezlerin yayın yerleri dağılımlarıdır. Bu açıdan eğitim bilimleri enstitüsü ilk sırada yer alırken onu sosyal bilimler enstitüsü izlemektedir. Bu durum ilkökul düzeyinde dijital vatandaşlıkla ilgili eğitim bilimleri enstitülerinin konuyla ilgili daha fazla araştırma yaptığının bir göstergesidir.

Makalelerin yayın yerlerinin dağılımına bakıldığında çalışmaların; sosyal bilimler enstitü dergileri başta olmak üzere eğitim, akademi ve üniversite dergilerinde yer aldığı görülmektedir. Bu açıdan The Journal of Academic Social Science Studies, Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, Akademik Bakış Dergisi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, CUJOSS, Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi, Kapadokya Eğitim Dergisi, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Turkish Studies, Türkiye Eğitim Dergisi ve Yükseköğretim ve Bilim Dergisi ilkökul eğitiminde dijital vatandaşlık çalışmalarına yer veren dergilerdir.

İlkökul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında ulaşılan çalışmaların araştırma yöntemlerinin dağılımlarına bakıldığında nitel araştırmaların ön plana çıktığı bu durumun araştırmanın doğasından kaynaklandığı belirtilebilir. Bununla birlikte çalışmada karma yöntem araştırmalarının sayısı oldukça sınırlıdır. Altun (2019), Kilci, (2019), Tan (2019) ve Aslan (2022), dijital vatandaşlık konularının farklı disiplinlerle ve derinlemesine incelenmesi gerektiğine çalışmalarında dikkat çekmektedirler. Dijital vatandaşlıkla ilgili konuların bütüncül bir yaklaşımla ele alınması ve araştırma probleminin daha iyi anlaşılması için karma yöntem araştırmalarına ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Karma yöntem araştırmaları için Creswel, araştırmacıların istatistikî eğilimlerini (nicel veriler), öyküler ve kişisel deneyimleri (nitel veriler) ile birleştirdikleri takdirde problemi daha iyi ifade edeceklerini belirtmektedir (akt. Sözbilir, 2019).

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında ulaşılan çalışmaların çalışma grubu/örneklem dağılımlarına bakıldığında 2018 sosyal bilgiler öğretim programı ön plana çıkmaktadır. Bunu sınıf öğretmenleri, sınıf öğretmeni adayları ve ilkokul sosyal bilgiler ders kitapları izlemektedir. Sarı ve Taşer (2018), konunun eğitimcileri yakından ilgilendirmesinden dolayı çalışma grubu/örneklem kitlesini daha çok eğitimcilerin ve öğrencilerin oluşturduğunu belirtmektedirler. Bununla birlikte ilkokul öğrencileri ile yapılan nitel çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte Sari ve Taşer (2018)'in 2004-2017 yılları arasında Türkiye’de dijital vatandaşlık çalışmalarını inceledikleri genel kapsamlı araştırmalarında ilkokul öğrencileri ve ortaokul öğrencileri çalışma grubu olarak ilk sırada yer almışlardır. Çalışmalardan çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde nitel ve karma yöntem araştırmalarında ilkokul öğrencilerinin çok fazla tercih edilmediği görülmektedir. Sarıgöl (2022), Turan ve Avcı (2018), Altun (2019), Aydemir (2019), Kara ve Atasoy (2019), Abide ve Gelişli (2020), Altun ve Alban (2021)’nin çalışmaları ulaşılan sonucu desteklemektedir.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında ulaşılan çalışmalarda seçilen çalışma grubu/örneklem türlerinin dağılımına bakıldığında diğer kategorisinde yer alan örneklem türü “belirtilmemiş” olan çalışmalar ilk sırada yer almaktadır. Bunu amaçsal ve kolay ulaşılabilir durum örnekleme türü takip etmektedir. Maksimum çeşitlilik örnekleme türleri arasında yer almaktadır. Şahin ve Karakuş (2019) nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen araştırmalarda en fazla tercih edilen örnekleme yönteminin amaçsal örnekleme olduğunu belirtmişlerdir. Amaçsal örneklemede, araştırılmak istenen özelliğe sahip olduğu düşünülen örneklem kitlesi seçilmektedir (Büyüköztürk, vd., 2009; Şahin ve Karakuş, 2019). Bu açıdan çalışmalarda dijital vatandaşlıkla ilişkili örneklem gruplarının tercih edildiği söylenebilir. Bir diğer tercih edilen örneklem türü kolay ulaşılabilir durum örneklemedir. Göktaş, Küçük, Aydemir, Telli, Arpacık, Yıldırım ve Reisoğlu (2012), kolay erişilebilir örnekleme yönteminin, araştırmacıların kendi çevrelerindeki sorunları fark edip bu sorunlara hızlı çözüm bulma ihtiyacı, örneklem çeşidine ulaşma kolaylığı ve daha ekonomik olması nedeniyle tercih edildiğini belirtmektedirler. Bununla birlikte Baltacı (2018) tez çalışmalarında bu yöntemin genelleme yapmaya imkân tanınması nedeniyle tercih edildiğini fakat örneklem türünün nasıl seçildiğini tam olarak açıklayamaması nedeniyle nitel araştırmalarda dikkatle tercih edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Maksimum çeşitlilik yönteminin kullanılması ise dijital

vatandaşlıkla ilgili çok sayıda farklılığı kapsayan ana temaların keşfedilmesi ve tanımlanmasına çalışıldığını göstermektedir (Baltacı,2018).

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında ulaşılan çalışmaların seçilen örneklem sayı aralıklarının dağılımına bakıldığında 200'e kadar ulaştığı görülmektedir. Bununla birlikte en fazla tercih edilen çalışma grubu aralığının 1-50 arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında ulaşılan çalışmalarda tercih edilen veri toplama araçlarının dağılımına bakıldığında en fazla tercih edilen veri toplama aracının doküman incelemesi ve görüşme formu olduğu görülmüştür. Doküman incelemesi, araştırmak istenen problem durumuna dair verileri toplamak için belgelerin okunması, araştırmaya yönelik anlamlar çıkarılması ve bu anlamların değerlendirilmesi ve analiz edilmesi ile gerçekleştirilen, her araştırmada kullanılabilen ama nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmalarda önemli yeri olan bir veri toplama aracıdır (Ocak, 2019). Çalışmada programlar başta olmak üzere ders kitaplarının dijital vatandaşlık ile ilişkisini değerlendiren çalışmaların yoğunluğu doküman incelemesinin kullanılma nedenidir. Bu açıdan Turan ve Avcı (2018); Kara ve Atasoy (2019); Aydemir (2019); Abide ve Gelişli (2020); Altun ve Alpan (2021); Özkaya ve Erat (2022); Sarıgöl (2022) doküman incelemesini dijital vatandaşlık konusuyla ilgili çalışmalarında kullanmışlardır.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık kapsamında ulaşılan çalışmalarda tercih edilen veri analiz yöntemlerinin dağılımına bakıldığında en fazla tercih edilen veri analiz yönteminin içerik analizi olduğu görülmüştür. İçerik analizi, yapılacak araştırmanın amacı doğrultusunda incelenecek çalışma veya çalışmaların içindeki kavram veya kategorilerin varlığının ne sıklıkla ifade edildiğini anlamlı bir bütün olarak ortaya koyan bir veri analiz yöntemidir (Boyras ve Tepe, 2019). Bu açıdan incelenen çalışmalardan daha derinlemesine sonuçlar elde edilmesine çalışıldığı anlaşılmaktadır.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık konusunda yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; ilkokul programlarında, kavramsal düzeyde, ders kitaplarına yönelik, etkinlik düzeyinde, inceleme düzeyinde, algı ve tutumlara ilişkin temalar tespit edilmiştir.

İlkokul Programlarında dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına ilişkin sonuçlar değerlendirildiğinde yalnızca dijital okuryazarlığın Türkçe, Fen Bilimleri, Matematik, Sosyal Bilgiler ve Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında yer aldığı fakat dengeli bir

dağılıma sahip olmadığı ortaya çıkmaktadır (Kalaycı ve Baysal, 2020). Bu noktada en fazla Türkçe ve Sosyal bilgiler öğretim programları kavrama geniş yer vermişlerdir. Bu durum dijital okuryazarlığın ilkökul programlarında yer aldığını fakat tüm derslerde aynı etkin dağılıma sahip olmadığını göstermektedir.

Kavramsal olarak dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına ilişkin sonuçlar değerlendirildiğinde, başta sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmeni adaylarının genel olarak dijital vatandaşlık, dijital etik, dijital kanun, dijital haklar ve sorumluluklar, dijital sağlık ve dijital güvenlik kavramlarını bilmedikleri ve yeterli düzeyde bilgiye sahip olmadıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Görmez (2016) ve Görmez (2017) yaptığı çalışmalarında teknolojinin geliştiği ve yaygınlaştığı bir çağda sınıf öğretmeni ve öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık kavramıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmamalarını bir yetersizlik olarak değerlendirmektedir. Şeylan (2008), Görmez (2016) ve Görmez (2017), bu durumun teknolojik gelişmelerin yeterli düzeyde takip edilmemesinin bir sonucu olduğunu belirtmektedirler.

İlkökul ders kitaplarında dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına ilişkin sonuçlar değerlendirildiğinde Sosyal Bilgiler ders kitaplarının incelendiği görülmektedir. Buna göre dijital vatandaşlık ve alt boyutları ile ilgili konular ders kitabında yer almaktadır. İlkökul ders kitapları analiz birimi kelimelerle incelendiğinde dijital okuryazarlık konusunu en fazla ele alan ders kitabının Sosyal Bilgiler olduğu bunu Türkçe takip ettiği, en az ise Matematik ders kitabında konuya yer verildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. İlkökul Sosyal Bilgiler ders kitabında dijital güvenlikle ilgili herhangi bir kavram ve konuya rastlanmadığı sonuçlar arasındadır. İlkökul dönemi, çocukların dijital dünyaya ilk adım attığı ve teknolojik cihazları kullanmaya başladığı bir dönemdir. Bu nedenle, dijital güvenlik eğitimi bu yaş grubu için son derece önemlidir. İlkökul çağındaki çocukların kişisel bilgilerini korumaları ve internette paylaşmamaları gerektiğini öğrenmeleri önemlidir. Dijital güvenlik eğitimi, çocuklara kişisel bilgilerini nasıl koruyacaklarını ve çevrimiçi dolandırıcılık gibi tehditlere karşı nasıl korunacaklarını öğretir. Dolayısıyla ilkökul Sosyal Bilgiler ders kitabında dijital güvenlikle ilgili herhangi bir kavram ve konuya rastlanmaması bir eksiklik olarak düşünülebilir.

İlkökulda dijital vatandaşlık eğitiminin önemli olduğu incelenen araştırmalardan elde edilen sonuçlar arasındadır. İlkökul çağındaki çocuklar, ailelerinin ve öğretmenlerinin gözetiminde bile olsa dijital dünyaya erken yaşta maruz kalmaktadırlar. Bu nedenle, çocuklarının dijital dünyayı anlamaları, internet güvenliği ve etik davranışlar

konusunda bilinçli olmaları için erken yaşlarda dijital vatandaşlık eğitimi almaları önemlidir. İlkokulda başlayan dijital vatandaşlık eğitimi, öğrencilere dijital dünyayı anlama, güvenli ve etik bir şekilde kullanma, sorumluluk alma ve farkındalık geliştirme fırsatı sunmakta, dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesine yardımcı olmakta, öğrencilerin gelecekteki iş dünyası ve akademik dünyadaki pek çok iş ve eğitim fırsatında dijital becerilerini doğru ve etkin kullanmasına temel oluşturacaktır (Bakır, 2016).

İlkokulda dijital okuryazarlığa ilişkin çalışmalar değerlendirildiğinde sınıf öğretmeni adayları ve ilkokul öğrencilerinin olumlu bir tutum sahibi oldukları ortaya çıkmaktadır. Sınıf öğretmeni adaylarının çevrimiçi okuma ve yazmaya yönelik olarak baskı haline getirilmiş kaynaklardan farklı olduğunu düşündükleri, ilkokul öğrencilerinin ise dijital okuryazarlıkla ilgili tutumlarının olumlu olduğu tespit edilmiştir. Akran öğretimiyle dijital vatandaşlık etkinlikleri yapılmasının ilkokul öğrencilerinin algılarını olumlu bir hale getirdiği çıkan sonuçlar arasındadır. Türkmenoğlu ve Baştuğ (2017) ile Akay (2011) yaptıkları çalışmalardan benzer bir sonuç elde etmiş, akran öğretimi yönteminin derslerle ilgili güçlük çeken öğrencilere destek sağladığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Dijital okuryazarlık kavramına yönelik metafor çalışmalarından çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde en çok; bilgi okuryazarlığı, bilgiye ulaşma, ulaşılan bilgiyi analiz etme, yeni bilgi üretme becerisi olarak kategorize edildiği, bunun yanında teknik okuryazarlık ve sosyo-duygusal okuryazarlık olarak da kavramın ifade edildiği tespit edilmiştir.

İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlık konusunda yapılan araştırmaların önerilerine bakıldığında; kavramın ilkokul eğitimindeki tüm öğretim programında yer alan kazanımlarla bütünleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Dijital vatandaşlığın tüm disiplinlerle ilişkili bir kavram olması (Karaduman, 2011; Turan ve Avcı, 2018) buna etki eden faktörler arasındadır.

Sosyal bilgiler programına yönelik öğrenme alanı açısından; “Birey ve Toplum” öğrenme alanının dijital etik ve dijital iletişim ile desteklenmesi istenmektedir. Birey ve Toplum öğrenme alanının dijital etik ile desteklenmesi bir başka öneridir. Böylece öğrencilerin toplumda dikkat etmesi gereken konuları ve topluma yararlı olacak plan ve tasarımlara erişim, tasarımların gerçekleşmesi ve toplumun haberdar edilmesi dijital dünyanın gücünden yararlanabilmesini kolaylaştırabilecektir. Dijital iletişim ile de

desteklenmesi öneriler arasındadır. Bunun sebebinin dijital ortamda bireyler ve toplumlar arası bilgi iletişim teknolojileriyle iletişim sağlanması ve bu durumun dijital iletişim kavramını ifade etmesidir (Karaduman, 2011; Karaduman ve Öztürk, 2014; Turan ve Avcı, 2018; Aydemir, 2019).

“Kültür ve Miras” öğrenme alanının dijital erişim ile desteklenmesi öneriler arasındadır. Öğrencilerin çevresi, ülkesi ve dünya ile ilgili kültürel faaliyetleri, coğrafi ve fiziksel özellikleri nasıl araştıracağı (Turan ve Avcı, 2018; Aydemir, 2019), dijital erişim alt boyutu ile gerçekleştirilecektir.

“İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanının dijital erişim ile desteklenmesi öneriler arasındadır. Böylece İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanı öğrencilerin çevresi, ülkesi ve dünya ile ilgili kültürel faaliyetleri, coğrafi ve fiziksel özellikleri nasıl araştıracağını öğrenmeleri sağlanabilecektir (Turan ve Avcı, 2018; Aydemir, 2019).

“Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanının dijital ticaret ile desteklenmesi öğrenme alanına dönük bir diğer öneridir. Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanının dijital ticaret ile desteklenmesinin sebebinin günümüzde bireylerin ihtiyaç ve isteklerini dijital platformlardan alışveriş yapılarak temin etmeleri nedeniyle konuyla ilgili bilinçlenmeleri gerektiğidir (Turan ve Avcı, 2018; Aydemir, 2019).

Hayat Bilgisi ve Matematik öğretim programlarında eğitim durumları boyutunda dijital okuryazarlık becerisi ile ilgili daha fazla içeriğin yer alması öneri olarak belirtilmiştir. Diğer taraftan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına dijital iletişim, dijital etik, dijital erişim, dijital ticaret, dijital hukuk, dijital hak ve sorumluluklar alt boyutları ile ilgili konuların; dijital gizlilik ve güvenlik alt boyutuna yönelik uygulamaların eklenebileceği önerilmektedir. Sosyal Bilgiler eğitiminin verimliliğini artırabilmek için dijital vatandaşlık ile ilgili konuların öğretim programındaki tüm öğrenme alanlarına entegre edilmesi öneriler arasındadır. Farklı ülkelerin öğretim programlarının dijital okuryazarlık becerisi açısından incelenebileceği konusunda öneride bulunmaktadır. Farklı ülkelerin öğretim programlarının dijital vatandaşlık açısından incelenmesi, dijital vatandaşlık becerilerinin öğrenilmesi için en iyi uygulamaların keşfedilmesine ve uluslararası bir karşılaştırma yapılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca, farklı ülkelerin dijital vatandaşlık öğretim programları arasındaki farklılıkların belirlenmesi, bu becerilerin nasıl daha etkili bir şekilde öğretilebileceği konusunda da fikirler sunabilecektir.

Dijital vatandaşlık eğitimleri okul öncesi eğitimden başlamak üzere lise son sınıfa kadar öğretim programlarında ders olarak yer alabileceği, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının dijital teknolojilerin eğitimle bütünleştirilmesi konusundaki tutum, algı ve uygulamalarını incelemek amacıyla örneklem sayı aralığı geniş olan nicel çalışmaların yapılabileceği öneri olarak belirtilmiştir. Dijital vatandaşlık ve alt boyutlarıyla ilgili eğitim konusunda öncelikli olarak sınıf öğretmenlerine, branş öğretmenlerine ve okul yöneticilerine yönelik hizmet içi eğitimler verilmesi gerektiği öneriler arasındadır. Özer, Özer ve Kaygısız (2017), Kilci, (2019), gelişen teknolojiyi takip etmemelerinden dolayı dijital vatandaşlıkla ilgili yeterli bilgiye sahip olmamalarının önüne böylece geçilebileceğini belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenlerinin aldıkları hizmet içi eğitimlerin, zümre öğretmenleri toplantı kararlarının; sınıf öğretmeni adaylarının ise lisans eğitimlerinin dijital okuryazarlık açısından incelenmesi öneri olarak ifade edilmiştir. Sınıf öğretmenleri gerçekleştirdikleri yüz yüze ve çevrimiçi veli toplantılarında, düzenledikleri faaliyetlerde vb. dijital güvenlik mutlaka gündem maddelerinden biri olması önerilmektedir.

İlkokul ders kitaplarının dijital okuryazarlık becerileriyle ilgili kazanımlara yönelik etkinlikler içerecek şekilde hazırlanabilmesi, Matematik ders kitaplarında dijital okuryazarlık becerilerine daha fazla yer verilmesi, farklı ülkelerin ders kitaplarının dijital okuryazarlık becerisi açısından incelenmesi önerilmektedir. Bunun yanında Sosyal bilgiler ders kitaplarının dijital vatandaşlık yönünden incelenebileceği ve dijital okuryazarlık becerisi ile ilgili uygulamaya yönelik etkinliklere yer verilmesi araştırmaların önerileri arasındadır. Sosyal bilgiler ders kitaplarının dijital vatandaşlık yönünden incelenmesi (Turan ve Karasu-Avcı, 2018) ve özellikle “dijital okuryazarlık” kavramıyla ilgili daha çok etkinliklere yer verilmesi gerekmektedir (Altun, 2019).

Sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık ile ilgili algılarını ölçebilmek için bir ölçek geliştirilebileceği, dijital okuryazarlık ile ilgili algılarını ayrıntılı inceleyebilmek için öğretmenlerle görüşme yapılabileceğine yönelik öneriler saptanmıştır.

Sınıf öğretmeni, öğrenciler, veli ve okul yöneticilerinin dijital okuryazarlık beceri düzeyini tespit etmek ve dijital okuryazarlık becerisini geliştirmek için gereken koşulları betimleyen çalışmaların yapılabileceği, çalışılmak istenen gruba göre dijital okuryazarlık becerisini ölçebilecek özgün ölçekler geliştirilmesine yönelik öneriler bulunmaktadır. Hem sınıf öğretmenleri ile hem farklı branştaki öğretmenlerle, öğrencilerle, ailelerle de dijital okuryazarlık becerisiyle ilgili görüşmelerin daha fazla görüşe ulaşabilmek için nitel

yöntemin kullanıldığı çalışmaların yapılması sunulan öneriler arasındadır. Sınıf öğretmenlerinin öğrencilere dijital okuryazarlık becerileri kazandırmak amacıyla faaliyetler düzenlemeleri önerilerden biridir. Dijital okuryazarlıkla ilgili yapılan çalışmalarında farklı kategoride ve daha geniş örneklem tercih edilerek yapılabileceği, elde edilen sonuçların karşılaştırılabileceği ve farklı değişkenler kullanılabileceği öneriler arasındadır. İlkokul öğrencilerine dijital okuryazarlık becerileri kazandırmak için Türkçe ders kitap içeriklerinde bulunan geleneksel metinlerin yanında hiper metinlerin de yer alması istenmektedir. Gün geçtikçe karmaşık bir hal alan bilgilerin yer aldığı metin sayısı artmaktadır. Bu metinleri anlamak, analiz etmek, sentezlemek, değerlendirmek ve uygulamak için hiper metinler de dâhil olmak üzere her türden metinlerle çalışılması gerekmektedir (Thesen & Kara-Soteriou, 2011).

Uygulayıcılara Yönelik Öneriler;

- İncelenen çalışmalardan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde sınıf öğretmenlerinin dijital vatandaşlık kavramıyla ilgili yeterli bilgi düzeyine sahip olmadıkları görülmüştür. Sınıf öğretmenlerine dijital vatandaşlık ve alt boyutlarıyla ilgili hizmet içi eğitimler seminerler verilmesi ve bu konuda proje çalışmaları yaptırılarak destek sağlanabilir.

- Sınıf öğretmeni adaylarının da dijital vatandaşlık ve alt boyutlarıyla ilgili yeterli bilgi düzeyine sahip olmadıkları, bunun sağlanabilmesi için lisans eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili zorunlu ya da seçmeli derslerin programlarda yer alması veya konuyla ilgili seminerler verilmesi uygun olacaktır.

- Dijital vatandaşlıkla ilgili nitel çalışmaların ilkökul düzeyinde sayıca az olduğu görülmektedir. Oysa ilkökul eğitimiyle ilgili çalışmaların sayıca artırılması erken farkındalık kazanmaya katkı sağlayabilecektir.

- Dijital vatandaşlık ve alt boyutlarıyla ilgili eğitimlerin yetersiz olduğu, bu eğitimlerin velilerde dahil olmak üzere kapsayıcı hale getirilmesi uygun olacaktır.

Program Geliştiricilere Yönelik Öneriler;

- İncelenen çalışmalardan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde ilkökul programlarını dijital vatandaşlık açısından inceleyen çalışmaların yeterli sayıda olmadığı görülmüştür. Bunun giderilebilmesi için çalışma sayılarının artırılması ilkökul programlarının dijital vatandaşlık açısından eksiklerinin tespit edilmesi, eksikliklerin giderilmesi, plan hazırlanması uygun olacaktır.

- İlkokul programlarında dijital vatandaşlık becerileriyle ilgili kazanım sayısının yetersiz olduğu, kazanımların öğrenme alanlarına eşit ve dengeli bir şekilde dağılmadığı görülmektedir. Bu durumun ortadan kalkması için ilkokul programlarında dijital vatandaşlık konusuyla ilgili kazanım sayısının artırılarak, öğrenme alanlarına eşit ve dengeli bir şekilde dağıtılabilmesi yönünde çalışmaların yapılması uygun olacaktır.

- İlkokul programlarında dijital vatandaşlık ve alt boyutlarıyla ilgili içeriklerin yeterli ve dengeli bir şekilde yer almadığı görülmektedir. Bu açıdan ilkokul programlarına dijital vatandaşlıkla ilgili içeriklerin yeterli ve dengeli bir şekilde yerleştirilebilmesi için program çalışmalarının yapılması uygun olacaktır.

Ders Kitabı Yazarlarına Yönelik Öneriler;

- İncelenen çalışmalardan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde ilkokul ders kitaplarını dijital vatandaşlık açısından inceleyen çalışmaların yeterli sayıda olmadığı görülmüştür. Bunun için ilkokul ders kitaplarını dijital vatandaşlık açısından inceleyen çalışmaların artırılarak eksiklerinin tespit edilebilmesi ve giderilebilmesi uygun olacaktır.

- İlkokul ders kitaplarında dijital vatandaşlıkla ilgili içerikler yeterli ve dengeli bir şekilde yer almadığı, bu durumun ortadan kalkması için ders kitaplarının yeniden gözden geçirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

- İlkokul ders kitaplarında dijital vatandaşlıkla ilgili etkinliklere ve metinlere yeterli ölçüde yer verilmediği görülmektedir. Kitap içeriklerine daha fazla etkinlik ilave edilmesi öğretmenlere yol göstericilik sağlayabilecektir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler;

- İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının sayıca artırılması konuyla ilgili alan yazındaki boşluğa katkı sağlayabilecektir.

- Sınıf öğretmenlerinin, öğretmen adaylarının, ilkokul öğrencilerinin ve velilerin dijital vatandaşlıkla ilgili görüşlerini inceleyen, dijital vatandaşlık algısını, farkındalık düzeyini ve yeterliklerini tespit eden çalışma sayılarının artırılması konuyla ilgili bütünsel bir bakış açısı oluşturmaya katkı sağlayabilecektir.

- İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili karma yöntem çalışmalarının artırılması konunun çok boyutlu bir bakış açısıyla ortaya konulabilmesine katkı sağlayabilecektir.

- İlkokul eğitimi ile dijital vatandaşlık arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmaların yeterli sayıda olmadığı görülmüştür. Konuyla ilgili çalışma sayısının artırılması erken bir dönemde konuyla ilgili çözümlerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abide, Ö. F., ve Gelişli, Y. (2020). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının ve Öğretim Programlarının Çocukların Güvenli İnternet Kullanımları Açısından İncelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 248-269.
- Akay, G. (2011). *Akran Öğretimi Yönteminin Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Dönüşüm Geometrisi Konusundaki Matematik Başarılarına ve Matematik Dersine Yönelik Tutumlarına Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akdeniz, Y. ve Altıparmak, Y. A. K. (2008). *İnternet: Girilmesi Tehlikeli ve Yasaktır-Türkiye'de İnternet İçerik Düzenlemesi ve Sansüre İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Aksoy, N. C., Karabay, E., ve Aksoy, E. (2021). Sınıf Öğretmenlerinin Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin İncelenmesi. *Selçuk İletişim*, 14(2), 859-894.
- Altun, N. (2019). *Temel Eğitim Programları ve Ders Kitaplarının Dijital Okur Yazarlık Bağlamında İncelenmesi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Altun, N., ve Alpan, G. B. (2021). Temel Eğitim Programlarında Dijital Okuryazarlık. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 280-294.
- Arcagök, S. (2020). Öğretmenlerin Dijital Vatandaşlığa Yönelik Algılarının İncelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 534-556.
- Arslan, S. (2019). *İlkokullarda ve Ortaokullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Artan, S., ve Kalaycı, C. (2009). İnternetin Uluslararası Ticaret Üzerindeki Etkileri: OECD Ülkeleri Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 175-187.
- Aslan, V. (2022). *5. Sınıf Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Eylem Araştırması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aydemir, M. (2019). Yenilenen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 15-38.
- Aydın, A. (2015). Dijital Vatandaşlık. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(1), 142-146.
- Aytun, C. (2007). Enflasyon Toplumu Bağlamında Dijital Bölünme Kavramının Önemi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 49-61.
- Bakır, E. (2016). *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatandaşlık Seviyelerinin Dijital Vatandaşlık Alt Boyutlarına Göre İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.

- Baltacı, A. (2019) Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Baum, J. J. (2005). Cyberethics: The New Frontier. *TechTrends*, 49(6), 54-78.
- Bayhan, P., Kaysılı, B. K., ve Yükselen, A. (2007). Çocukların Ekonomiyle İlgili Kavramlara Yönelik Algılarının Yaşlara Göre İncelenmesi. *Eğitim ve bilim*, 32(143), 3-12.
- Bennett, W. L., Wells, C., & Rank, A. (2009). Young Citizens and Civic Learning: Two Paradigms of Citizenship in the Digital Age. *Citizenship Studies*, 13(2), 105-120.
- Bondas, T., & Hall, E. O. (2007). Challenges in Approaching Metasynthesis Research. *Qualitative Health Research*, 17(1), 113-121.
- Boyraz, S. ve Tepe, M. (2019). Veri Analizi. İçinde; *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ed: G.Ocak), ss. 274-316. Ankara: Pegem Akademi.
- Britten, N., Campbell, R., Pope, C., Donovan, J., Morgan, M., & Pill, R. (2002). Using Meta Ethnography to Synthesise Qualitative Research: A Worked Example. *Journal of Health Services Research & Policy*, 7(4), 209-215.
- Brooks-Young, S. (2010). *Teaching With the Tools Kids Really Use: Learning With Web and Mobile Technologies*. Corwin Press.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Campbell, R., Britten, N., Pound, P., Donovan, J., Morgan, M., Pill, R., & Pope, C. (2006). Using Meta-Ethnography To Synthesise Qualitative Research. *Moving Beyond Effectiveness in Evidence Synthesis*, 75(1), 82.
- Canbek, G., ve Sağıroğlu, Ş. (2007). Çocukların ve Gençlerin Bilgisayar ve İnternet Güvenliği. *Politeknik Dergisi*, 10(1), 33-39.
- Cender, G., ve Doğu, B. (2021). Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Düzeyleri. *Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi*, 3(1), 1-23.
- Chen, I. L., ve Shen, L. (2016). The Cyberethics, Cybersafety, and Cybersecurity at Schools. *International Journal of Cyber Ethics in Education*, 4(1), 1-15.
- Choi, M., Cristol, D. & Gimbert, B. (2018). Teachers as Digital Citizens: The Influence of Individual Backgrounds, Internet Use and Psychological Characteristics on Teachers' Levels of Digital Citizenship. *Computers & Education*, 121(1), 143-161.
- Çalık, M., ve Sözbilir, M. (2014). İçerik Analizinin Parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174).
- Çoban, O., ve Akşit, İ. (2018). 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Öğrenme Alanı, Kazanım, Kavram, Değer ve Beceri Boyutları Açısından Karşılaştırılması. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(1), 479-505.
- Çubukcu, A. ve Bayzan, Ş. (2013). Türkiye’de Dijital Vatandaşlık Algısı ve Bu Algıyı İnternetin Bilinçli, Güvenli ve Etkin Kullanımı ile Artırma Yöntemleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5(1), 148-174.
- Değirmen, G. C., ve Özbükerci, İ. (2016). Bilgi Toplumu ve Dijital Uçurum. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(2), 102-118.

- Deniz, L. (2010). Excessive Internet Use and Loneliness Among Secondary School Students. *Journal of Instructional Psychology*, 37(1).
- Doorner, J. (2002). *Writing Fort The İnternet*. New York: Oxford University Pres.
- Douglas, A. C., Mills, J. E., Niang, M., Stepchenkova, S., Byun, S., Ruffini, C., & Blanton, M. (2008). Internet Addiction: Meta-Synthesis of Qualitative Research for the Decade 1996–2006. *Computers in Human Behavior*, 24(6), 3027-3044.
- Ekiz, D. 2009. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 2.baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ekmen, C. ve Bakar, E. (2018). İlköğretimde Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Dijital Yetkinliğin Yeri. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(221), 5-35.
- Emejulu, A., & McGregor, C. (2019). Towards a Radical Digital Citizenship in Digital Education. *Critical Studies in Education*, 60(1), 131-147.
- Eysenbach, G., & Köhler, C. (2002). How do consumers search for and appraise health information on the world wide web? Qualitative study using focus groups, usability tests, and in-depth interviews. *Bmj*, 324(7337), 573-577.
- Finfgeld-Connett, D. (2010). Generalizability and Transferability of Meta-synthesis Research Findings. *Journal of Advanced Nursing*, 66(2), 246-254.
- Gough, D., Thomas, J., & Oliver, S. (2012). Clarifying Differences Between Review Designs and Methods. *Systematic Reviews*, 1(1), 1-9.
- Gökbulut, B. (2021). Öğretmenlerin Dijital Okuryazarlık Düzeyleri ile Hayat Boyu Öğrenme Eğilimlerinin İncelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 11(3), 469-479.
- Göktaş, Y., Küçük, S., Aydemir, M., Telli, E., Arpacık, Ö., Yıldırım, G., ve Reisoğlu, İ. (2012). Türkiye’de eğitim teknolojileri araştırmalarındaki eğilimler: 2000-2009 dönemi makalelerinin içerik analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), 177-199.
- Görmez, E. (2016). Öğretmen Adaylarının" Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları" Hakkındaki Görüşleri (Bir Durum Çalışması). *Electronic Turkish Studies*, 11(21).
- Görmez, E. (2017). Öğretmenlerin Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları Hakkındaki Düzeyleri (Van İli Örneği). *Akademik Bakış Dergisi*, 60(1), 52-74.
- Gürkan, T. ve Gökçe, E. (1999). *Türkiye’de ve Çeşitli Ülkelerde İlköğretim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hannes, K., & Macaitis, K. (2012). A Move to More Systematic and Transparent Approaches in Qualitative Evidence Synthesis: UPdate on a Review of Published Papers. *Qualitative Research*, 12(4), 402-442.
- Kabakçı, I., ve Can, V. (2009). İlköğretim Öğrencilerinin Bilgisayar ve İnternette Güvenliğine İlişkin Bilgisayar Öğretmenlerinin Görüşleri. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 34(361).
- Kadli, J. H., Kumbar, B. D., & Kanamadi, S. J. (2010). Students Perspectives· On İnternet Usage: A Case Study. *Information Studies*, 16(2), 121-130.
- Kafai, Y., Nixon, A., & Burnam, B. (2007). Digital Dilemmas: How Elementary Preservice Teachers Reason About Appropriate Computer and İnternet Use and Their Predictions of Students’ Judgments and Justifications. *Journal of Technology and Teacher Education*, 15(3), 409-424.

- Kalaycı, N., ve Baysal, S. B. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Karşılaştırmalı Analizi (2005-2017-2018). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 106-129.
- Kansızoğlu, N. (2022). *Kelime Öğretimine Yönelik Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi: Bir Meta-Analiz ve Meta-Sentez Çalışması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon.
- Kara, T., ve Atasoy, E. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitaplarının (2018) Dijital Vatandaşlık Kavramı ve Alt Boyutları Bağlamında İncelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(41), 133-154.
- Karadağ, E. (2009). Eğitim Bilimleri Alanında Yapılmış Doktora Tezlerinin Tematik Açısından İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 75-87.
- Karaduman, H. (2011). *6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Dijital Vatandaşlığa Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Dijital Ortamdaki Tutumlarına Etkisi ve Öğrenme Öğretme Sürecine Yansımaları*. (Yayımlanmamış Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karaduman, H., ve Öztürk, C. (2014). Sosyal Bilgiler Dersinde Dijital Vatandaşlığa Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Tutumlarına Etkisi ve Dijital Vatandaşlık Anlayışlarına Yansımaları. *Journal of Social Studies Education Research*, 5(1), 38-78.
- Kayaalp, F., ve Karameşe, E. N. (2020). Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi Kapsamında Hazırlanan “Vatandaşlık” Konulu Lisansüstü Tezlerdeki Eğilimler. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 744-786.
- Kerr, D. (1999). Citizenship Education in the Curriculum: An International Review. *School Field*, 10(3/4), 5-32.
- Keskin, H., ve Küçük, G. (2021). Sınıf Öğretmenlerin Kendilerine Yönelik Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 131-147.
- Kılıç, Ç. (2011). Küreselleşen Dünyada Dijital Bölünme Sorunu. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 81-91.
- Kilci, Z. (2019). *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Dijital Vatandaşlığa Yönelik Görüşleri ve Uygulamaları* (Yayımlanmamış Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Korkmaz, M. (2020). *Sınıf Öğretmenlerinin Dijital Okuryazarlık Seviyelerinin Belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Küçükylmazlar, A. (2006). *Elektronik ticaret rehberi*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Küslü, F. (2022). *Öğretmenlerin Eleştirel Dijital Okuryazarlık Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Larson, L., Miller, T., & Ribble, M. (2009). 5 Considerations for Digital Age Leaders. *Learning & Leading with Technology Magazine*, 4(1), 12-15.
- Li, Q. (2007). Bullying in The New Playground: Research İnto Cyberbullying and Cyber Victimization. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(4).

- Lindberg, N., ve Gültekin Ahçı, Z. (2019). Gelişimle İlgili Kuramlara Genel Bakış. İçinde; *Gelişim Psikolojisi 1* (Ed: U.Gürkan), ss. 21-71. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Manzuoli, C. H., Sánchez, A. V., & Bedoya, E. D. (2019). Digital Citizenship: A Theoretical Review of the Concept and Trends. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 18(2), 10-18.
- Marangoz, M. (2011). Girişimciler İçin Sınırsız Ticaret: E-ticaret. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), 181-201.
- Martin, A. (2005). Digeulit–A European Framework For Digital Literacy: A Progress Report. *Journal Of Eliteracy*, 2(2), 130-136.
- Mestçi, A. (2007). Türkiye İnternet Raporu 2007. XII. “Türkiye’de İnternet” Konferansı Bildiriler Kitabı, 8-10 Kasım 2007, Ankara, Türkiye, ss.175-183.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018). *Millî Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*. Ankara.
- Muslu, G. K., ve Bolışık, B. (2009). Çocuk ve Gençlerde İnternet Kullanımı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(5), 445-450.
- Ocak, G. (2019). Bilimsel Araştırmalarda Kullanılan Veri Toplama Yolları. İçinde; *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ed: G.Ocak), ss. 218-268. Ankara. Pegem Akademi.
- Ocak, G., ve Karakuş, G. (2019). Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Öz-Yeterlilik Becerilerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 129-147.
- Öksüz, Y., Demir Güven, E., ve İci, A. (2016). Öğretmenlerin Dijital Okuryazarlık Kavramına İlişkin Metaforlarının İncelenmesi. *International Journal of Social Science*, 50(2), 387-396.
- Öncül, B. (2020). *İlkokul Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık Farkındalıklarının Akran Öğretimiyle Geliştirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Özbay, Ö., Doğan, U., Yıldız, E., ve Seferoğlu, S. S. (2021). Öğretmen Adaylarının Dijital Etik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Akademi*, 6(12), 494-513.
- Özer, M. (2021). *Sınıf Öğretmenlerinin 21. Yüzyıl Becerilerine Yönelik Yeterlik Algıları ile Dijital Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Özer, Ü., Özer, E. A., ve Kaygısız, N. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatandaşlığa İlişkin Görüşleri. Educational Researches and Publications Associations *International Congresses on Education*, 325-329.
- Özkaya, Y., ve Erat, Y. (2022). Türkiye’de Dijital Okuryazarlık Çalışmaları: Literatüre Dayalı Nitel Bir Araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 240-256.

- Öztürk, M. (2015). *Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık Düzeyleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Kastamonu.
- Öztürk, M. (2021). Dijital Vatandaşlık Araştırmalarının İncelenmesi: Kavramsal ve Yöntemsel Eğilimler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 11(2), 385-393.
- Öztürk, Y., ve Budak, Y. (2019). Öğretmen Adaylarının Kendilerine Yönelik Dijital Okuryazarlık Değerlendirmelerinin İncelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, (21), 156-172.
- Poggenpoel, M., & Myburgh, C. (2003). The researcher as research instrument in educational research: A possible threat to trustworthiness?(A: research_instrument). *Education*, 124(2), 418-423.
- Polat, S., ve Ay, O. (2016). Meta-Sentez: Kavramsal Bir Çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 52-64.
- Prensky, M. (2016). *Education to Better Their World: Unleashing the Power of 21st-Century Kids*. Teachers College Press.
- Rader, M. H. (2002). Strategies for Teaching Internet Ethics. In *Title Delta Pi Epsilon National Conference. Book of Readings (Nashville, Tennessee, November 15-17, 2001)*. Institution Delta Pi Epsilon Society, Little Rock, AR. (p. 116).
- Ribble, M. S. (2006). *Implementing Digital Citizenship in Schools: The Research, Development and Validation of a Technology Leader's Guide*. Kansas State University.
- Ribble, M. S. & Bailey, G. D. (2004). Digital Citizenship Focus Questions for Implementation. *Learning & Leading with Technology*, 32(2), 12-15.
- Ribble, M. & Bailey, G. (2007). *Digital Citizenships in Scholls*. Washington: ISTE.
- Ribble, M. S., Bailey, G. D., & Ross, T. W. (2004). Digital Citizenship: Addressing Appropriate Technology Behavior. *Learning & Leading with technology*, 32(1), 6-9.
- Roberts, P., & Priest, H. (2006). Qualitative research in social sciences. *Nursing Standard*, 20(1), 41-45.
- Salter, K., Hellings, C., Foley, N., & Teasell, R. (2008). The Experience of Living with Stroke: A Qualitative Meta-Synthesis. *Journal of Rehabilitation Medicine*, 40(8), 595-602.
- Sandelowski, M., & Barroso, J. (2003). Classifying The Findings in Qualitative Studies. *Qualitative Health Research*, 13(7), 905-923.
- Sandelowski, M., Docherty, S., & Emden, C. (1997). Qualitative Metasynthesis: Issues and Techniques. *Research in Nursing & Health*, 20(4), 365-371.
- Sarı, İ. (2019). *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Öğretmenlere Uygulanan Seminer ve Öğrencilere Yapılan Etkinliklerin Katkıları Bakımından Dijital Vatandaşlık Olgusu* (Yayımlanmamış Doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sarı, İ. ve Taşer, S. (2018). Türkiye’de Dijital Vatandaşlıkla İlgili Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin İncelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 1063-1069.

- Sarıgöl, B. (2022). 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Dijital Okuryazarlık Becerisi Bakımından Yeterliliğinin İncelenmesi. *Kapadokya Eğitim Dergisi*, 3(1), 8-17.
- Searson, M., Hancock, M., Soheil, N., & Shepherd, G. (2015). Digital Citizenship Within Global Contexts. *Education and Information Technologies*, 20(4), 729-741.
- Sevigen, M., ve Yılar, M. B. (2022). Türkiye’de Eğitim Alanında Yazılan Dijital Vatandaşlık Konulu Lisansüstü Tezlerdeki Eğilimler. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 6(1), 47-70.
- Sevinç, M., Akyüz, H., ve Dönmez, H. (2022). Sınıf Öğretmenlerinin Dijital Vatandaşlık ve Dijital Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: İskenderun İlçesi Örneği. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 7-17.
- Seylan, S. (2008). *Medya Okuryazarlığı Ders Uygulamalarında Dünya Üzerinde Görülen Aksaklıklar* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for information*, 22(2), 63-75.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2016). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sözbilir, M. (2019). *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Sözer, Y. (2015). *Sınıf İçi Öğrenmeleri Destekleyen Okul Dışı Aktif Öğrenmeler: Bir Meta-Sentez Çalışması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Stevenson, N. (2010). Cultural Citizenship, Education and Democracy: Redefining the Good Society. *Citizenship Studies*, 14(3), 275-291.
- Subrahmanyam, K., & Greenfield, P. (2008). Online Communication and Adolescent Relationships. *The Future of Children*, 1(1) 119-146.
- Şahin, Ç. ve Karakuş, G. (2019). Katılımcıları Seçme: Evren ve Örneklem. İçinde; *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ed: G.Ocak), ss. 180-214. Ankara: Pegem Akademi.
- Şen, F. G. (2022). *İlkokul Öğrencilerine Yönelik Dijital Vatandaşlık Tutum Ölçeği Geliştirme: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Tan, B. (2019). *Ortaokul Öğrencilerinin İnternet Kullanımına İlişkin Görüşlerinin Dijital Vatandaşlık Kapsamında İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Tarman, B., Acun, İ., ve Yüksel, Z. (2010). Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Tezlerin Değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 725-746.
- Tavşancıl E. ve Aslan A. E. (2001). *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Thesen, A., & Kara-Soteriou, J. (2011). Using Digital Storytelling to Unlock Student Potential. *New England Reading Association Journal*, 46(2), 93-100.
- Tomczyk, Ł. (2019). Digital Literacy In The Area Of E-Safety Among Teachers (Second Stage Of The Primary School) in Poland. In *Conference Proceedings Of Elearning*

- And Software For Education, 15(02)*, Carol I National Defence University Publishing House. pp. 130-135.
- Toye, F., Seers, K., Allcock, N., Briggs, M., Carr, E., & Barker, K. (2014). Meta-ethnography 25 Years on: Challenges and Insights for Synthesising a Large Number of Qualitative Studies. *BMC Medical Research Methodology, 14(1)*, 1-14.
- Turan, S. ve Avcı, E. K. (2018). 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Dijital Vatandaşlık Bağlamında İncelenmesi. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 1(1)*, 28-38.
- Türkmenoğlu, M., Baştuğ, M. (2017). İlkokulda Akran Öğretimi Aracılığıyla Okuma Güçlüğü'nün Giderilmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 5(1)*, ss. 36-66.
- Uršej, K. (2019). Digital Literacy In The First Three Years Of Primary School: Case Study In Slovenia. *International Journal Of Management, Knowledge And Learning, 8(1)*, 61-77.
- Varol, A. ve Türel, Y. K. (2003). Çevrimiçi Uzaktan Eğitimde İletişim Modülü. *The Turkish Online Journal of Educational Technology, 2(1)*, 34-42.
- Walsh, D., & Downe, S. (2005). Meta-Synthesis Method for Qualitative Research: A Literature Review. *Journal of advanced nursing, 50(2)*, 204-211.
- Watson, J. (2004). Educating for Citizenship the Emerging Relationship Between Religious Education and Citizenship Education. *British Journal of Religious Education, 26(3)*, 259-271.
- Welch, S. K. (2008). *A Metasynthesis of the Transition From Novice to Expert: Can Instructional Interventions Shorten the Process?* (Unpublished Doctoral Dissertation). Capella University, Minneapolis, USA.
- Xu, Y. (2008). Methodological Issues and Challenges in Data Collection and Analysis of Qualitative Meta-Synthesis. *Asian Nursing Research, 2(3)*, 173-183.
- Yamaç, A. (2019). Dijital Okuma ve Yazma Uygulamalarının İlkokul Düzeyinde Kullanımına Yönelik Sınıf Öğretmeni Adaylarının Algıları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(1)*, 1-25.
- Yazıcıoğlu, A., Yaylak, E., ve Genç, G. (2020). Okulöncesi ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeyleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 10(2)*, 274-286.
- Yeşiltaş, E. ve Gez Çinpolat, A. (2022). Eğitimde Dijital Vatandaşlık ile İlgili Araştırmalara Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 46(1)*, 149-158.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M. (2019). *Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Düzeylerinin Belirlenmesi: Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Yılmaz, M., ve Doğusoy, B. (2020). Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Düzeylerinin Belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 28(6)*, 2362-2375.
- Yontar, A. (2019). Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeyleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 7(4)*, 815-824.

Zeydan, Ö. (2006). Kişisel bilgisayarlar ve internet güvenliği. *XI. " Türkiye'de İnternet" Konferansı, 21-23 Aralık 2006, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara.*

Zimmer, L. (2006). Qualitative Meta-Synthesis: a Question of Dialoguing With Texts. *Journal of Advanced Nursing, 53(3), 311-318.*

EKLER

EK 1: Meta-Senteze Dâhil Edilen Çalışmaların Özellikleri

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	O	P	Q
SIRA	KOD	YIL	ÇALIŞMA ADI	YAZARI	TUR	KONU	DEĞERLENDİRİLEN	YÖNTEM	DEĞER	ÖRNEKLEM / ÇALIŞMA GRUBU	ÖRNEKLEM / ÇALIŞMA GRUBU SAYISI	GÖZLEM	VERİ TOPLAMA ARACI	VERİ ANALİZİ	
1	Y1.1	2016	Sınıf Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatanodaklık Kavramına İlişkin İhtiyaçlarının Dijital Vatanodaklık Araçlarıyla Göre İncelenmesi	Eğilimler	Yüksek Lisans Tezi	Dijital vatanodaklık durumları	Eğitim Bilişim Enstitüsü	Nitel	Ortalama	Sınıf Öğretmeni Adayları'nın	11	Gözetim	Gözetim formu	Bezelleme analizi	
2															
3	M.1	2016	Öğretmenlerin Dijital Okuryazarlık Kavramına İlişkin İhtiyaçlarının İncelenmesi	Yücel ÖZGÜZ	Makale	Dijital okuryazarlık kavramı	The Journal of Academic Social Sciences Studies	Nitel	Ölçümler	Sınıf Öğretmeni	17	Maxörum özellikli örneklemesi	Maxörum formu	İçerik analizi	
4				EFİ GÜVEN DENİZ											
5				Adem İci											
6	M.2	2016	Öğretmen Adaylarının "Dijital Vatanodaklık Ve Ak Boyutları" hakkındaki Gözlemler (Bir Durum Çalışması)	Ertan GÖRMEZ	Makale	Dijital vatanodaklık ve ak boyutları	Turkish Studies	Nitel	Örnek olay çalışması	Sınıf Öğretmeni Adayları'nın	68	Kayıp ulaşılabılır durum örneklemesi	Gözetim formu	İçerik analizi	
7	M.3	2017	İlkokul Sosyal Bilgiler Programının Dijital Vatanodaklık ve Ak Boyutları Açısından Yeterliliği	Ertan GÖRMEZ	Makale	Dijital vatanodaklık durumları	The Journal of Academic Social Sciences Studies	Nitel	Doküman incelemesi	İlkokul Sosyal Bilgiler Öğretmen Programı	1	Belirtimeli	Doküman incelemesi	Belirtimeli	
8	M.4	2017	Öğretmenlerin "Dijital Vatanodaklık ve Ak Boyutları" Hakkındaki Düşünceleri (Tanımlı Örnek)	Ertan GÖRMEZ	Makale	Dijital vatanodaklık durumları	Academik Bağ Dergisi	Nitel	Örnek olay çalışması	Sınıf Öğretmeni	69	Maxörum özellikli örneklemesi	Gözetim formu	İçerik analizi	
9	M.5	2018	2018 Sosyal Bilgiler Öğretmen Programı'nın Dijital Vatanodaklık Bağlamında İncelenmesi	Selin TURAN	Makale	Sosyal Bilgiler öğretim programı	Eğitim ve Yeri Yayıncılık Dergisi	Nitel	Doküman incelemesi	2018 Sosyal Bilgiler Öğretmen Programı	1	Belirtimeli	Doküman incelemesi	İçerik analizi	
10				Emine KARASU-ANCI											

Pano

Yapıştır

Çalibri

11

K T A

Yazı Tipi

Hizalama

Genel

Sayı

Stiller

Hücreler

Düzenleme

Otomatik Toplam

Doldur

Temizle

Sırala ve Filtre Uygula

T20

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	O	P	Q
7	M6	2018	Dijital Okuma ve Yazma Uygulamalarını İlkokul Düzeyinde Kullanımında Yeterlik Sinerji Öğretmeni Adıyannın Ağılan	Alihan YAMAÇ	Makale	Dijital okuyazarak ağıs	MAMAS Sosyal Araştırmalar Dergisi	Notel	Olgu bilim	Sınıf öğretmenleri adayları	21	Berçinmeniş	Doküman inceleme	Berçinme analiz	
8	M7	2018	Türkiye'de Sinerji Dijital Okuyazarak	Erol Duran	Makale	Dijital okuyazarak	Türkiye Eğitim Dergisi	Notel	Doküman inceleme	2018 İlkokul Türkçe ders öğretim programı	3	Berçinmeniş	Doküman inceleme	Berçinme analiz	
13				Nezime Ertem Özen						İlkokul Türkçe ders kitabı				İçerik analizi	
14										İlkokul Türkçe çalışma kitabı					
9	Y1.2	2019	Temel Eğitim Programları ve Ders Kitaplarının Dijital Okuyazarak Bağlamında İncelemesi	Nilgün Abun	Yüksek Lisans Tezi	Temel eğitim programları	Eğitim Bilimler Enstitüsü	Notel	Doküman inceleme	2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	2	Ölçüt inceleme	Doküman inceleme	İçerik analizi	
10	M8	2019	Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitaplarının (2018) Dijital Vitrinlilik Kavramı ve A1-Boşlukları Bağlamında İncelemesi	Tolga KADA	Makale	Sosyal bilgiler öğretim programı	Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	Notel	Berçinmeniş	2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	2	Berçinmeniş	Doküman inceleme	İçerik analizi	
11	M9	2020	Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının ve Öğretim Programlarının Çocukların Güvenli İnternet Kullanmalarını Açısından İncelemesi	Ömer Fehmi ASLIDE	Makale	Sosyal Bilgiler eğitim ders kitapları	Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi	Notel	Doküman inceleme	2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	2	Berçinmeniş	Doküman inceleme	İçerik analizi	
20				Yolcu GELİŞİ						Sosyal bilgiler ders kitabı					

Ulaşılan Çalışmalar - Excel

Oturum açın

Dosya Giriş Ekle Sayfa Düzeni Formüller Veri Gözden Geçir Görünüm Yardım

Yapıştır Pano

Calibri 11

K T A

Genel

Metni Kaydır

Birleştir ve Ortala

Biçimlendirme

Stiller

Hücreler

Düzenleme

Ara

Sayı

Biçim

Sil

Ekle

Tablo Olarak

Hücre

Stilleri

Otomatik Toplam

Doldur

Temizle

Sırala ve Filt Uygula

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	O	P	Q
21	12	VL3	2020	Sınıf Öğretmenlerinin Dijital Okuryazarlık Seviyelerinin Belirlenmesi	Murat KORKMAZ	Yüksek Lisans Tezi	Dijital okuryazarlık	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	Kama	Açılmıyorkama desen	Sınıf öğretmeni	7	Görüşme formu	Betimsel analiz		
22	13	DT1	2021	İlköğretim Öğretmenlerinin Dijital Okuryazarlık Seviyelerinin Belirlenmesi	Bilal ÖNCÜL	Doktora Tezi	Dijital vatandaşlık farkındalığı	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	Kama	Görüşme Derneysel Desen	4.sınıf öğrencisi	6	Ampiyer örneklemesi	İçerik analizi		
23													Görüşme formu			
24													Görüşme formu			
25													Görüşme formu			
26													Araştırma bulgusu			
27	14	M.10	2021	Temel Eğitim Programlarında Dijital Okuryazarlık	Niğün Altun	Makale	Temel eğitim programları	Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi	Netel	Doğulan inceleme	İlköğretim Sınıf Öğretmen Programı	1	Öçüt örneklemesi	Betimsel analiz		
28					Gülşün Bangır-Alpan											
29	15	M.11	2021	Dijital vatandaşlık Araştırmalarının İncelenmesi: Kavramsal ve Yöntemsel Eğilimler	Mücahit ÖZTÜRK	Makale	Literatür inceleme	Yükseköğretim ve Bilim Dergisi	Netel	Doğulan inceleme	Makaleler	119	Belirtimlilik	İçerik analizi		
30	16	M.12	2022	Eğitime Dijital vatandaşlık ile ilgili Araştırmalara Yönelik Biliyemlilik Biliyemlilik Analizi	Erikan Yeğitci	Makale	Literatür inceleme	CUOSS	Netel	Durum çalışması	Akademik çalışması	188	Belirtimlilik	Biliyemlilik analizi		
31					Atillahan daş Öripolat											

Olurum açın

Ara

Dosya Giriş Ekle Sayfa Düzeni Formüller Veri Gözden Geçir Görünüm Yardım

Yayıştır

Pano

Yazı Tipi

Hizalama

Sayı

Stiller

Hücreler

Düzenleme

Çalibri 11

Genel

Ab Metni Kaydır

Birleştir ve Ortala

Biçimlendirme

Biçimlendirme

Tablo Olarak

Hücre

Stilleri

Ekle

Sil

Biçim

Otomatik Toplam

Doldur

Temizle

Sırala ve Filtre Uygula

S36

J	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	O	P	G
32	17	M.13	2022	Türkiye'de Dijital Okuryazarlık Çalışmaları: Literatür Deyişimi ve Nitel Bir Araştırma	Yakup Çökme	Makale	Literatür inceleme	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SSE Dergisi	Nitel	Durum paylaşımı	Akademik çalışma	69	Berlinde	Berlinde	Berlinde analiz	
33				Vergele EAAT												İçerik analizi
34	18	M.14	2022	2018 Sosyal Bilimler Öğretimi Programının Dijital Okuryazarlık Becerisi Bakımından Yeterliliğinin İncelenmesi	Bilge Sarıgül	Makale	Sosyal Bilimler Öğretim Programı	Kapadokya Eğitim Dergisi	Nitel	Doküman inceleme	2018 Sosyal Bilimler Öğretim Programı	1	Öğüt Örnekleme	Doküman inceleme	Berlinde	
35	19	DT.2	2022	Öğretmenlerin Eleştirel Dijital Okuryazarlık Becerilerinin Değişimi Açısından İncelenmesi	Fatma Kılıç	Doktora Tezi	Dijital Okuryazarlık Becerisi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	Karma	Keşifçi Araştırma Deseni	Seri Öğretimi	11	Görsel Örnekleme	Görsel formu	Berlinde analiz	
36	20	Y1.4	2022	İlköğretim Öğretmenlerinin Dijital Okuryazarlık Tutumlarının Değişimi Açısından İncelenmesi	Fatma Gülşen	Yüksek Lisans Tezi	Dijital Okuryazarlık Öğretimi	Sosyal Bilimler Enstitüsü	Karma	Keşifçi Araştırma Deseni	İlköğretim Öğretimi	8	Maximum Değişiklik Örnekleme	Görsel formu	İçerik analizi	
37																
38																
39																
40																

EK 2: Meta-Senteze Dâhil Edilen Çalışmaların Kod Tablosu

Çalışmanın Kodu	Çalışmanın Künyesi
YL 1.	Bakır, E. (2016). <i>Sınıf Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatandaşlık Seviyelerinin Dijital Vatandaşlık Alt Boyutlarına Göre İncelenmesi</i> . (Yüksek Lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
M 1.	Öksüz, Y., GÜVEN DEMİR, E. ve İCİ, A. (2016). Öğretmenlerin Dijital Okuryazarlık Kavramına İlişkin Metaforlarının İncelenmesi. <i>International Journal of Social Science</i> , 50(2), 387-396.
M 2.	Görmez, E. (2016). Öğretmen Adaylarının "Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları" Hakkındaki Görüşleri (Bir Durum Çalışması). <i>Electronic Turkish Studies</i> , 11(21).
M 3.	Görmez, E. (2017). İlkokul sosyal bilgiler programının dijital vatandaşlık ve alt boyutları açısından yeterliliği. <i>International Journal of Social Science</i> , 2(60), 1-15.
M 4.	Görmez, E. (2017). Öğretmenlerin Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları Hakkındaki Düzeyleri (Van İli Örneği). <i>Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi</i> , 60, 52-74.
M 5.	Turan, S. ve Karasu Avcı, E. (2018). 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Dijital Vatandaşlık Bağlamında İncelenmesi. <i>Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi</i> , 1(1), 28-38.
M 6.	Yamaç, A. (2019). Dijital Okuma ve Yazma Uygulamalarının İlkokul Düzeyinde Kullanımına Yönelik Sınıf Öğretmeni Adaylarının Algıları. <i>Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi</i> , 8(1), 1-25.
M 7.	Duran, E. ve Özen, N. E. (2018). Türkçe derslerinde dijital okuryazarlık. <i>Türkiye Eğitim Dergisi</i> , 3(2), 31-46.
YL 2.	Altun, N. (2019). <i>Temel Eğitim Programları ve Ders Kitaplarının Dijital Okuryazarlık Bağlamında İncelenmesi</i> . (Yüksek Lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
M 8.	Kara, T., ve Atasoy, E. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitaplarının (2018) Dijital Vatandaşlık Kavramı ve Alt Boyutları Bağlamında İncelenmesi. <i>Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i> , 22(41), 133-154.
M 9.	Abide, Ö. F., ve Gelişli, Y. (2020). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının ve Öğretim Programlarının Çocukların Güvenli İnternet Kullanımları Açısından İncelenmesi. <i>Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi</i> , 7(1), 248-269.
YL 3.	Korkmaz, M. (2020). <i>Sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık seviyelerinin belirlenmesi</i> . (Yüksek Lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
DT 1.	Öncül, B. (2020). <i>İlkokul öğrencilerinin dijital vatandaşlık farkındalıklarının akran öğretimiyle geliştirilmesi</i> . (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
M 10.	Altun, N. ve Bangir Alpan, G. (2019). Temel Eğitim Programlarında Dijital Okuryazarlık. <i>Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi</i> , 8(2), 280-294.
M 11.	Öztürk, M. (2021). Dijital Vatandaşlık Araştırmalarının İncelenmesi: Kavramsal ve Yöntemsel Eğilimler. <i>Yükseköğretim ve Bilim Dergisi</i> , 11(2), 385-393.
M 12.	Yeşiltaş, E. ve Gez Çınpolat, A. (2022). Eğitimde Dijital Vatandaşlık ile İlgili Araştırmalara Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz. <i>Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 46(1), 149-158.
M 13.	Özkaya, Y. ve Erat, V. Türkiye'de Dijital Okuryazarlık Çalışmaları: Literatüre Dayalı Nitel Bir Araştırma. <i>Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 12.Dijitalleşme</i> , 240-256.
M 14.	Sarıgöl, B. (2022). 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Dijital Okuryazarlık Becerisi Bakımından Yeterliliğinin İncelenmesi. <i>Kapadokya Eğitim Dergisi</i> , 3(1), 8-17.
DT 2.	Küslü, F. (2022). <i>Öğretmenlerin Eleştirel Dijital Okuryazarlık Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi</i> . (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
YL 4.	Şen, F.G. (2019). <i>İlkokul Öğrencilerine Yönelik Dijital Vatandaşlık Tutum Ölçeği Geliştirme: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması</i> . (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.